

ВІСНИК

Чернівецького факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукове видання

Видається чотири рази на рік

Випуск № 1/2017

Чернівці
2017

УДК 340(477)(082)

ББК 67(4УКР)я43

В535

***Засновник:** Національний університет «Одеська юридична академія» Свідोцтво про державну реєстрацію: Серія КВ №19018–7898Р від 25.04.2012*

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія», протокол №1 від 15.10.2012

Збірник наукових праць включено до переліку фахових видань з юридичних наук згідно Наказу Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014 р.

Вісник Чернівецького факультету Національного університету
В535 «Одеська юридична академія»: збірник наукових статей. – Чернівці, 2017. – № 1. – 276 с.

Збірник містить наукові статті з актуальних проблем теорії та історії держави і права, філософії права; конституційного та муніципального права; адміністративного, фінансового, податкового права; цивільного та господарського права і процесу; трудового права, права соціального забезпечення; аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права; кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права; кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності; міжнародного права.

Розрахований на викладачів, науковців, практикуючих юристів, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, студентів та аспірантів юридичних та інших навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться сучасними проблемами права.

УДК 340(477)(082)

ББК 67(4УКР)я43

Адреса редакції: 58000, м. Чернівці, вул. Сковороди, 7.

E-mail: visnik12@mail.ru

Головний редактор, голова редакційної ради:

Ківалов Сергій Васильович – президент Національного університету «Одеська юридична академія», народний депутат України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, Заслужений юрист України.

Редакційна рада:

Сірко Богдан Петрович – директор Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент – науковий редактор, заступник головного редактора;

Завальнюк Володимир Васильович – ректор Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Полянський Юрій Євгенович – віце-президент, проректор з навчально-методичної та виховної роботи, кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Аленін Юрій Павлович – професор кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України;

Басай Віктор Давидович – доктор юридичних наук, професор;

Долежан Валентин Володимирович – в. о. завідувача кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Дрьомін Віктор Миколайович – завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України;

Дудченко Валентина Віталіївна – вчений секретар Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Стадніченко Станіслав Лешек (Stadniczenko Stanislaw Leszek) – керівник кафедри державного права і прав людини Опольського Університету (м. Ополь, Республіка Польща), габілітований доктор, професор;

Харитонов Євген Олегович – завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України;

Харитонова Олена Іванівна – завідувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Король Володимир Володимирович – професор кафедри кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, професор;

Латковська Тамара Анатоліївна – завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Сайфуліна Юлія Василівна – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Сидор Вікторія Дмитрівна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор – відповідальний секретар;

Юрчишин Василь Миколайович – завідувач кафедри кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент.

ЗМІСТ

І. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Павлусів Н.М. Мінськ-2: філософсько-правовий аналіз.....	8
Семенюк І.Я. Значення вирішення морально-правових колізій для історичного становлення української адвокатури.....	13

ІІ. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

Демешко М.В. Фандрайзинг та краудфандинг — фінансові інструменти благодійництва.....	26
Данелюк В.І. Особливості доставлення правопорушника за скоєння порушень митних правил: проблеми правового регулювання.....	36
Кічмаренко С.М. Міжнародний і зарубіжний досвід забезпечення незалежності судової влади.....	46
Кривошеїн П.П. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання будівництва в країнах Північної Америки та країн учасниць ЄС.....	57
Латковська Т.А. Сучасний стан регулювання майнового оподаткування	66
Олексій У.О. Поняття публічних фінансів як об'єкта парламентського контролю.....	77
Прокопенко В.В. Огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі як форма митного контролю.....	85
Руденко І.І. Митні пільги щодо дипломатичних представництв, консульських установ, їх офіційних осіб: генеза наукової думки та національного законодавства.....	100
Соболь Є.Ю. Зміст та складові адміністративної діяльності публічної адміністрації.....	111
Сокурєнко В.В. Проблемні питання реалізації Військово-Морськими Силами Збройних Сил України адміністративно-правового статусу.....	120

Циганок С.В. Зарубіжний досвід визначення адміністративно-правового статусу регіональної прокуратури.....	130
--	-----

III. ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Возняковська К.А. Правовий аналіз зупинення підозрілих фінансових операцій при вжитті заходів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.....	140
Пономарьова Т.С. Договір як регулятор цивільних відносин..	152
Предчук Т.В. Особливості участі юридичних осіб у спадкових та договірних правовідносинах, об'єктом яких є сервітут.....	158

IV. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сіньова Л.М. Реабілітаційна функція як напрямок соціального захисту в сучасних умовах.....	169
Яковлєва Г.О. Поняття та особливості методу правового регулювання права соціального забезпечення.....	182

V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Безчастний В.М. Прогноз криміногенної ситуації в Україні в середньостроковій перспективі.....	193
Леоненко Т.Є., Леоненко М.І. Заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинності на релігійному ґрунті.....	202
Муравйов К.В. Шляхи вдосконалення контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.....	213

VI. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бублик М.В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості.....	224
Литвин І.І. Запобігання злочинності в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку.....	233
Юрчишин В.Д. Історичні форми кримінального процесу країн Європи в контексті міжнародних стандартів: сутність та класифікація.....	241
Юрчишин В.М. Слідчий суддя в кримінальному процесі України.....	248

VII. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО

Кагадій М.І. Порядок прийняття та введення в дію конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя.....	260
---	-----

VIII. РЕЦЕНЗІЇ

Котюк І.І. Рецензія на монографію В.М. Юрчишина “Прокурор у досудовому розслідуванні: сучасні теоретико-прикладні проблеми”.....	272
---	-----

I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12.(436-44):821.161.2.09 «18/19»

Павлусів Н.М.,
канд. філос. наук., доцент кафедри
теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ

МІНСЬК-2: ФАЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена актуальній науковій проблемі сучасного етапу державного будівництва України, зокрема вирішенню конфлікту на Сході України. Проблематика дослідження зумовлена характером суспільно-політичних змін, які відбулись в історії українського народу за роки незалежності. В статті проведено філософсько-правовий аналіз проблемних аспектів забезпечення «процедурної демократії».

Ключові слова: держава, правовий евфемізм, державний суверенітет, законодавство.

Статья посвящена актуальной научной проблеме современного этапа государственного строительства Украины, в частности решению конфликта на Востоке Украины. Проблематика исследования обусловлена характером общественно-политических изменений, которые произошли в истории украинского народа за годы независимости. В статье проведен философско-правовой анализ проблемных аспектов обеспечения «процедурной демократии».

Ключевые слова: государство, правовой эвфемизм, государственный суверенитет, законодательство.

This article is devoted to actual scientific problem of the present stage of state building of Ukraine, including resolution of the

conflict in eastern Ukraine. Problems caused by the nature of the study of social and political changes that have taken place in the history of the Ukrainian people since independence. In the article the philosophical and legal analysis of the problematic aspects of "procedural democracy".

Keywords: government, legal euphemism state sovereignty legislation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державного будівництва України актуальним є вирішення конфлікту на Сході України.

Аналіз дослідження даної проблеми. Обставини укладення та зміст мінських угод були неодноразово об'єктом досліджень фахівців конституційного та міжнародного права, не говорячи про політологічні аналізи, а саме: у статтях Т. Цимбрівського, І. Городицького, О. Микитишина, Д. Тимчика, В. Фесенка, Т. Березовця, В. Карасьова, С. Рахманіна та інших.

Філософсько-правових досліджень проблеми не було. Тому наша стаття є першою розробкою в межах філософсько-правової науки.

Метою статті є проведення філософсько-правового аналізу проблемних аспектів забезпечення «процедурної демократії», в контексті прийняття Мінських угод.

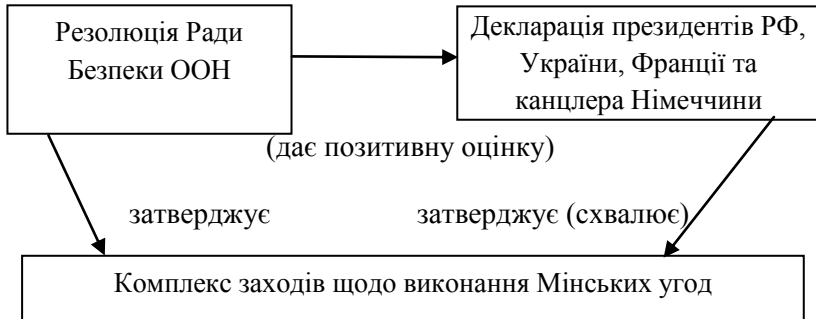
Виклад основного матеріалу. Те, що називають «Мінські угоди» — це насправді дво- та багатосторонні переговори на різних рівнях з приводу політико-юридичного врегулювання ситуації на Донбасі.

«Мінськ-2» юридично було оформлено наступними документами:

Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод (у статті – Комплекс заходів) [1];

Декларація президентів РФ, України, Франції та канцлера Німеччини, якою затверджено цю угоду (у статті – Декларація) [2];

Резолюція Ради Безпеки ООН (один із найвищих документів у міжнародному праві) (у статті – Резолюція) [3].

Для нас найбільший інтерес в межах філософсько-правового підходу становить Декларація президентів РФ, України, Франції та канцлера Німеччини на підтримку Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод, прийнятий і підписаний у Мінську 12 лютого 2015 року.

У ч. 1 «повне дотримання суверенітету і територіальної цілісності України» визнано принцип міжнародного права і одночасно цей принцип можна визнавати як один із найбільш загальних принципів побудови світового правопорядку. Державний суверенітет є наслідком реалізації природного права нації на самовизначення шляхом утворення національних держав. Як вбачається, в ч. 1 Декларації сторони, які її підписали, «твердо переконані у безальтернативності виключно мирного врегулювання». Ідея миру між народами, як філософсько-правова концепція, сягає своїми витокami до класичної праці Іммануїла Канта «До вічного миру». Так, І. Кант пише: «винищувальна війна, у котрій можуть бути знищені обидві сторони, а разом із ними і всяке право, привела б до вічного миру лише на гігантському кладовищі людства» [4, с. 19], «війна – особиста справа правителів, які задля власних цілей використовують народ» [4, с. 11].

Ця ідея неодноразово втілювалася в різноманітних міжнародних документах, зокрема: Статуті Ліги Націй (прообраз ООН), Статуті ООН, Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі (Хельсінкі, 1975), на основі якої виникла сучасна ОБСЄ.

У ч. 2 Декларації сторони, як гадаємо, свідомо уникнули вказівки на те, хто підписував Комплекс заходів щодо

виконання Мінських угод (12 лютого 2015 р.) для недопущення в майбутньому посилення на Декларацію, як доказ визнання правосуб'єктності самопроголошених республік.

Для позначення самопроголошених республік вжито вирази «всі хто підписав», «відповідні сторони». У цьому випадку ми вбачаємо правовий евфемізм, оскільки насправді всі прекрасно розуміють про кого йдеться.

Евфемізм – нейтральне за змістом і емоційним навантаженням слово [5]. В політиці евфемізми часто використовуються для пом'якшення деяких слів або виразів з метою введення суспільства в оману та фальсифікацію дійсності. Політична коректність мови виражається в прагненні знайти нові способи мовного вираження замість тих, які зачіпають почуття та гідність індивідуума, порушують його права.

Чи доцільно, морально і допустимо використовувати евфемізми там, де ллється кров і стріляють гармати? З одного боку, так, бо цей мовний вираз приховує, не договорує те, що насправді відбувається. З іншого боку, не існує іншого способу сформулювати та викласти узгоджену позицію сторін, інтереси яких засадничо, а ргіогі, розходяться аж до рівня конфлікту. Якщо б Захарченка і Плотницького назвали в Декларації, то це було б рівнозначно їх міжнародному визнанню, чого не було на меті авторів Декларації.

У ч. 3 теж – правовий евфемізм, оскільки під «технічною підтримкою» для відновлення банківської системи в порушених конфліктом районах насправді мається на увазі посередництво Німеччини і Франції у фінансових розрахунках між Україною та самопроголошеними республіками. Ефективність та підставність такої форми як «правовий евфемізм» у документах такого міжнародного рівня визначається, вочевидь, прагматичними міркуваннями, а саме: прагненням закріпити юридичні зобов'язання та механізм їх виконання, уникаючи при цьому небажаних ідеологічних і політичних коннотацій.

Укладаючи цю Декларацію, уряди Франції, Німеччини, України та Росії переслідували свої економічні інтереси щодо так званого «зимового пакету газопостачання», прикриваючись загальнофілософськими міркуваннями про «зміцнення

співробітництва між Європейським Союзом, Україною та Росією», яке буде сприяти врегулюванню кризи (ч. 4 Декларації).

Як вчить нас філософсько-правова наука, правомірно розвернути правове положення в наступний спосіб: «криза» (з точки зору авторів Декларації) є наслідком недостатнього рівня співробітництва між ЄС, РФ та Україною в енергетичній сфері.

В останній частині Декларації йдеться про інтеграцію РФ у спільний гуманітарний простір від Атлантики до Тихого океану, тобто з Європейським Союзом. Зазначене дає підстави стверджувати, що розробники Декларації керувалися ідеєю подальшої глобалізації на євразійському просторі.

Сама ідея та концепція Декларації викликає ряд питань загального характеру. По-перше, чи повинен цей документ, як міжнародно-правовий договір України, бути ратифікований Верховною Радою України. По-друге, якою мірою канцлер Німеччини та Президент Франції були уповноважені вирішувати питання, які стосуються всього Євросоюзу.

У філософсько-правовій площині зазначене позначає проблему забезпечення процедурної демократії, як в межах окремих держав, так і в діяльності таких міжнародних організацій, як Європейський Союз.

Висновки. Отже, очевидно, що більшість українського суспільства схвально ставиться до Мінських угод, як і держави ЄС. Однак органи, уповноважені діяти від імені всього ЄС, Декларацію не підписували. Зрозуміло, що Президент Франції та канцлер Німеччини діяли без спеціальних повноважень на підставі загальної «мовчазної» згоди решти держав ЄС. Як було зазначено, Декларація була схвалена сторонами так званого «нормандського формату». Комплекс заходів, попри його схвалення Декларацією, було затверджено Резолюцією Ради безпеки ООН від 17.02.2015 року, а сам його текст є додатком 1 до вказаної Резолюції. При цьому слід враховувати, що згідно статті 25 Статуту ООН Резолюції Ради Безпеки ООН тідокументи є обов'язковими до виконання всіма державами-членами ООН.

Література:

1. Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/>
2. Декларація президентів РФ, України, Франції та канцлера Німеччини, якою затверджено цю угоду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/deklaraciya-prezidenta-rosijskoyi-federaciyi-prezidenta-ukra-34695>
3. Резолюція Ради Безпеки ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ispc.org.ua/archives/589>
4. Кант І. Твори у 8-ми томах. Том 7. До вічного миру. – М.: Чоро, 1994. – 495 с.
5. Брюховець А., Борисенко М. Використання евфемізмів як вияв політкоректності в друкованих англомовних ЗМІ та їхній переклад українською. (Евфемизм, или эвфемизм) // Литературная энциклопедия: в 11 т. – [М.], 1929-1939) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

УДК 347.965:342.1(477) “19/20”

Семенюк І.Я.

канд. юрид. наук, старший викладач
кафедри господарсько-правових дисциплін
факультету № 6 (юридичний)
Львівського державного університету
внутрішніх справ

**ЗНАЧЕННЯ ВИРІШЕННЯ МОРАЛЬНО-ПРАВОВИХ
КОЛІЗІЙ ДЛЯ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ**

Стаття присвячена актуальній науковій проблемі вирішення морально-правових колізій в історичному становленні української адвокатури в період 30-х років в Східній Галичині. Дана проблематика дослідження зумовлена характером суспільно-політичних змін, які відбулись в історії

українського народу в роки політичних судових процесів у вказаний період. Обґрунтовано, що сьогодні цілком важливо віднайти практичне вирішення правових колізій, зокрема в практичній діяльності інституту адвокатури. Відзначено основні способи подолання морально-правових колізій у професійній діяльності адвокатури. Як варіант запропоновано публікації та видання колізійних норм, тлумачення закону та практичне застосування правових положень.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, законодавство, право, колізія, правосуддя, суд.

Стаття посвящена актуальній научній проблемі рішення морально-правових колізій в історическом становленні української адвокатури в період 30-х років в Східній Галичині. Данна проблематика дослідження обумовлена характером общественно-политических изменений, которые произошли в истории украинского народа в годы политических судебных процессов в указанный период. Обосновано, что сегодня вполне важно найти практическое решение правовых коллизий, в частности в практической деятельности института адвокатуры. Отмечены основные способы преодоления морально-правовых коллизий в профессиональной деятельности адвокатуры. Как вариант предложены публикации и издание коллизионных норм, толкование закона и практическое применение правовых положений.

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, законодательство, право, суд, коллизия, правосудия.

This article is devoted to actual scientific problem solving moral and legal conflicts in the historical formation of the Ukrainian legal profession during the 30's in eastern Galicia. This problem is caused by the nature of the study of social and political changes that have occurred in the history of Ukrainian people during political trials in the period. Proved that today is quite important to find a practical solution to conflicts of law, particularly in the practice of the legal profession. Noted basic ways to overcome the moral and legal conflicts in professional activities of advocates. Publications

and publication of conflicting regulations, interpretations of the law and practical application of legal provisions are proposed.

Keywords: advocate, advocacy, legislation, law, conflict, justice, judgment.

Постановка проблеми. Проблематика дослідження зумовлена характером суспільно-політичних змін, які відбулись в історії українського народу в період 1930-х років в Східній Галичині. Тогочасне законодавство визначало, що український народ живе в демократичній правовій державі, де формувались органи влади та управління, діяльність яких повинна була ґрунтуватися на принципі законності і визначатися з того, що людина, її права і свободи є найвищою цінністю. Однак, ситуація склалась по-іншому. Правоохоронна система держави не повноцінно забезпечувала відновлення порушених прав громадян. Це стосується як правосуддя, в межах якого адвокатура була покликана сприяти реалізації прав та свобод громадян, так і судочинства, яке зазнавало критики зі сторони адвокатів. Таке положення пояснюється тим, що далеко не повною мірою враховується історичний досвід українських адвокатів у період політичних судових процесів, зокрема їхній внесок у розвиток громадської правосвідомості та юридичної думки.

У дослідженнях справедливо підкреслюється значимість введення адвокатури як нового суб'єкта судових процесів, розкривається практична діяльність відомих українських та польських адвокатів – що підкреслює обрану актуальність статті.

Важливим аспектом у практичній діяльності адвокатів були спроби вирішення колізійних моментів. Дані спроби характерні метою утвердити права та інтереси українського суспільства у державі з іноземних правом. Варто підкреслити те, що подолання колізій – це їх переборення в конкретному випадку в процесі правозастосування. В сучасній юридичній літературі обґрунтовують можливість існування трьох основних способів подолання юридичних колізій. Один з них має нормативно-правовий, другий – процедурно-правовий, третій – превентивно-правовий характер. Завданням першого способу є

вдосконалення права як системного утворення, завданням другого є діяльність спеціальних органів держави із подолання колізій, а завданням третього є недопущення можливості виникнення колізій на практиці.

Аналіз дослідження даної проблеми. Інститут адвокатури пройшов становлення, відображене в писаному праві. Складні історичні умови українського народу внесли свій внесок у розвиток адвокатури у вимірі українського позитивного права. Значні здобутки дослідження даної проблематики відображені в працях відомих правознавців, зокрема таких, як А. Бойков, Т. Варфоломеева, І. Гловацький, О. Святоцький та ін. Згідно із позицією науковців, зокрема І. Ю. Гловацького, в свою оборону адвоката вводили елементи психологічного аналізу польського карного права. Вони висвітлювали суспільно-політичну оцінку справи, розглядаючи революційну боротьбу поляків та українців по окремо.

Метою статті є узагальнення особливостей практичного вирішення колізійних моментів у діяльності інституту адвокатури, зокрема, спроба формування механізму їх правового врегулювання.

Виклад основного матеріалу. Основними способами подолання є видання колізійних норм і тлумачення закону і застосування правових положень. Важливе значення для попередження колізій має суворе додержання правил законодавчої техніки, наприклад, послідовне узгодження проєктованих норм із системою чинних норм права. Усунення колізій у законодавстві – заходи, що дозволяють зняти колізії взагалі.

У сукупності проголошені, пізніше опубліковані, адвокатські судові промови, враховуючи публічність таких судових процесів, значно вплинули на громадську правосвідомість. Відзначимо сутність судових промов, їхню двосторонню функцію: з одного боку – правозахисну (захист інтересів особи), з іншого – політико-пропагандистську (агітація політичних поглядів).

З погляду чинного законодавства, зокрема Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», основну увагу наукової спільноти зосереджено на визначенні правових засад

організації та діяльності адвокатури, здійснення адвокатської діяльності в державі.

Демократичність принципів діяльності адвокатури становило чітку відмінність адвокатури від провладних правозахисних організацій в період 1930-х років. В лави адвокатів вступило багато прогресивних вчених та громадських діячів, серед яких В. Горбовий, В. Старосольський, К. Левицький. Активність останніх дещо коректувало внутрішню державну ситуацію, що на думку Н. М. Обрізан, «звичайно, непокоїло царський уряд» [1, с. 138]. Своєю практикою адвокати проводили пропагандистську роботу щодо поглядів політичних сил та суспільства, що тісно пов'язувалось із судовою справою.

Описуючи українських адвокатів, які стали на шлях боротьби за національні ідеї та права народу проти окупантів О. Мащак зазначає, що «Україна для мене така свята, що не тільки жити, а й умерти для неї замало» [2, с. 23]. Такі слова стали життєвим кредом для українських адвокатів.

Адвокат як особистість, людина та громадянин. Правовий статус адвоката у суспільстві, його особистість з погляду права в сьогоденних дослідженнях відсутні. Як зазначає Л. В. Тацій, «правове положення адвоката – це встановлена законом та іншими нормативно-правовими актами сукупність прав та обов'язків адвоката, правових обмежень, гарантій реалізації прав та виконання його обов'язків щодо забезпечення права на захист та надання правової допомоги, засади його матеріального забезпечення та соціального захисту» [3, с. 10].

Адвокат, перш за все, особистість та людина і громадянин. Незважаючи на стан дослідження питання правового статусу і роль представників інституту адвокатури у суспільстві, особливо конкретизоване обґрунтування сьогодні відсутнє.

Результативність наукових доробків адвоката. Переконання адвокатів висловлювались у ході численних судових процесів, метою яких було донесення до присутніх стану подій, зокрема проблемного питання незалежності українського народу, мовної проблеми. У своїх працях А. Бедрій зазначає, що «... справжні націоналісти не лише голосять ідею, але відважно виступають у її захист, навіть під загрозою втрати

життя чи довгих тюремних присудів окупантським режимом» [2, с. 22].

В процесі численних політичних судових процесах 30-х років у Східній Галичині адвокати зазнавали обмежень зі сторони польських суддів, що і пояснює відношення останніх до підсудних українців. Не залишається поза увагу думка С. Шухевича у справі дванадцяти українців перед львівським судом щодо діючого права «але кодекси наші старі, дуже старі. Вони не змінювані довгі-довгі роки. Вони стоять на місці, а життя людське не стоїть» [4, с. 37]. Критика нормативної бази в поєднанні із агітаційним змістом промови внесла свої корективи у хід судового процесу.

Історія державотворення українського народу свідчить про факт взяття під свій контроль даного питання інтелігенцією, основу якої складали адвокати. Найбільш доцільна думка класика філософії та соціології права, професора Є. Ерліха, «право юристів – це сукупність норм, рішень, правових положень, відповідно до яких суди вирішують правові спори» [5, с. 108]. Останні ж виникають через недосконалість та неповноту організаційного права, його нездатність вирішити виражені суперечливими інтересами конфлікти, врегулювати нові багатогранні ситуації.

Адвокат як принципово новий учасник судового процесу. Розглядаючи адвоката як учасника судового кримінального провадження, розгляньмо функцію урівноваження інтересів сторін – захисту та обвинувачення відносно особи підсудного (правозахисна функція). Зокрема, щодо значення захисників у кримінальних процесах слід наголосити: відсутність адвоката унеможливорює рівновагу між обвинуваченням та захистом. Нерівні шанси змагання між прокурором, забезпеченим владними засобами розшуку, та підсудним, ізольованим в суспільстві вже по самому падаючому на нього обвинуваченню, який позбавлений свободи, якому не відомий хід виробленого про нього слідства, який не знає і закону. У випадку наявності вини підсудний за відсутності адвоката не вміє навести для пом'якшення відповідальності обставин, які зменшують його провину.

Де сумнівний доказ, там неможливе звинувачення. Як докази адвокати в судових процесах 1930-х років у Східній Галичині нерідко долучали вирізки із газет, спеціалізованої літератури, які зачитувались на суді. Українські адвокати зазвичай не писали повного тексту своїх захисних промов, а готували розширені тези. Цитована література звучала мовою оригіналу (англійською, німецькою, польською). Проголошену цитату іноземною мовою головуючий відразу перекладав на польську мову, так як судочинство на західноукраїнських землях велося лише польською.

Підсумовування розгляду справи, оцінка наявних доказів та спірних правовідносин, висловлення своїх міркувань з приводу розгляду справи вимагає знань не тільки у сфері юриспруденції, але і психології. На нашу думку, це підтвердження того, що адвокат повинен бути і юристом, і психологом в одному цілому. Така сукупність різних знань відіграє свою роль у професійному зростанні особистості спеціаліста своєї справи.

Аналізування наявних у справі доказів становило центральну частину промови, зважаючи на наявність мети та цілі промови. Кожний доказ отримував свою правову оцінку. Слід зазначити, що оцінювання здійснювали всі захисники по справі. Аналіз доказів часто спростовував звинувачення в цілому, або в його частині. Особливо характерним для політичних судових процесів того часу було залучення в ролі свідка працівників поліції, пересічних поляків, які вже до виступу в судовому засіданні готові були свідчити в користь прокурора.

Кожний доказ чи свідчення розглядались адвокатами в процесі їх виступів. Викладення доводів по належності, обґрунтування звинувачення по справі доказами, повинно було б забезпечити логічну завершеність даної частини судової промови оборонця. На своїх досудових нарадах адвокати вирішували яким чином подавати в засіданні докази захисту: відразу козирні, щоб звернути увагу суддів, а опісля менш значні; або ж спочатку слабкі, поступово збільшуючи їх значення для справи, з метою щоб судді пішли в нарадчу кімнату під їх враженням.

Одним із фахівців оцінки доказів та доводів обвинувачення був саме С. Шухевич, який розпочинав свій виступ з аналізу свідчень свідків із позиції загальних принципів та положень психології відносно процесу, факт запам'ятовування свідком побаченого. Для переконання суду в помилці свідків адвокат наводив характерний приклад. Після виголошення проповіді на церковній відправі частина парафіян плакала, а іншу частину присутніх охопив відвертий сміх. Правник запитав присутніх в залі суду: «чому ті самі люди, які слухали священика по різному сприйняли сказане?» [4, с. 305]. Відповіддю на таке запитання була теза: потрібно розрізнити свідків, чи добре свідок чув, чи добре зрозумів, чи належно виклав при наданні свідчень в залі судового засідання. Детальний аналіз доцільних умов та обставин, які варто враховувати, коли є потреба отримати відповідь на запитання: чи добре почув свідок засвідчені відомості.

Виступ одного з кращих адвокатів В. Старосольського в судовому процесі один із політичних в'язнів Д. Шумук описав так: «останнім із адвокатів виступив Старосольський. Це був виступ людини впевненої в силі свого слова. Він заволодів увагою усієї зали. Навіть судді заслухались його виступом...» [6, с. 8]. Красномовністю викладення даної частини промови володів не кожен адвокат, тому адвокати попередньо домовлялися, хто готуватиме дану частину виступу.

Аналізування наявних у справі доказів становило центральну частину промови, зважаючи на наявність конкретної мети та завдань промови. Кожен доказ отримував свою правову оцінку. Одним із фахівців оцінки доказів був С. Шухевич, який розпочинав виступ із аналізу свідчень свідків, факту запам'ятовування побаченого. Для переконання суду в помилці свідків адвокат наводив характерний приклад проповіді у церкві, де частина парафіян плакала, а іншу частину охопив відвертий сміх. В своєму поясненні адвокат наголошував на потребі різниці між свідками, чи добре той чув, чи добре зрозуміли, чи належно виклав покази при наданні свідчень у залі судового засідання.

Тактика захисту українськими адвокатами політичних в'язнів у першій половині ХХ ст. відповідала певним загальним принципам, а саме:

- повинна була бути політично та ідеологічно правильною, як для світогляду підзахисного, так і для більшої частини українського населення;
- мала впливати з аналізу матеріального й процесуального законодавства;
- мусила мати логічне й послідовне підтвердження матеріалами справи й новими здобутими доказами;
- завжди мала спрямовуватися на послідовну охорону прав та інтересів підзахисного з виявленням усіх обставин і фактів, що виправдовували клієнта чи зменшували його відповідальність;
- мала бути цілком визначеною, логічно послідовною, принциповою.

Не менше уваги адвокатів приділялось поглядам та працям німецьких, австрійських дослідників риторики – Ф. Брехтс, Ф. Науман, Р. Бенедіх польських учених Г. Маріаньського і В. Олтушевського. Саме думки цих авторів відтворювалися в аспекті риторики устами адвокатів у залах судів. Таким чином, судові промови адвокатів ставали синтезом надбання риторики, відображення обставин справи та особистих поглядів адвоката, який виголошував промову.

Архівні матеріали доводять, що більшість галицьких адвокатів у 1930-х роках починали готуватися до судового засідання ще до вступу в справу. Скуповування друкованих періодичних видань із публікаціями про порушення судової справи свідчить про передбачуваність залучення когось із числа правників до судового процесу, який мав розпочатись.

Адвокати В. Старосольський та С. Шухевич чудово володіли публіцистичним словом, їхньому перу належить чимало правових публікацій у суспільно-політичних газетах і журналах, які стосувалися окремих питань, мали переважно просвітницький, нерідко і науковий характер. Прикладом є публікації Старосольського про цінність права. Згідно із поглядами адвоката та вченого, «право висить у повітрі, бо не має нікого, хто визнавав би його за своє та оберігав його» [7,

с. 34-35]. Відповідно до вчення правника, саме держава пов'язана з правом, що характеризується дійсністю, яка виключає одноманітність формального стану такого поєднання. В своїй публікації адвокат наголошує на функції права, його перспективі перед лицем держави, що являє собою предмет дослідження філософії та аксіології права.

Архівні матеріали дають абсолютно всі підстави стверджувати, що більшість галицьких адвокатів, які брали участь у судових політичних процесах, починали готуватися до судового засідання ще до того, як вступали у процес, адже ретельна підготовка та орієнтування у майбутній судовій справі є запорукою успішного вирішення спірного питання.

Підтверджений істориками факт скуповування друкованих періодичних видань із публікаціями про порушення тої чи іншої справи політичного забарвлення, для вивчення по мірі можливості матеріалів справи, свідчить про передбачуваність залучення когось із числа правників до кримінального процесу, який мав розпочатись. Роздуми над причиною вчинення злочину, кваліфікація дій підсудного, роздуми про докази і характеристика особи звинуваченого в подальшому формувались як відповідні тези майбутньої судової промови. Протягом досудового слідства такі тези видозмінювались, а на момент початку слухання справи набували кінцевого результату – це означало те, що промова у судових дебатах готова.

Результативність судових промов. Захисні промови українських адвокатів на судових процесах по захисту членів УВО та ОУН є одним із важливих джерел у вивченні судового красномовства. У більшості випадків це стосується судових промов у політичних судових процесах, в яких дуже виразно проявляються не лише приватні, але й особисті інтереси підсудного та його захисника, в тому числі і політичні інтереси частини, або ж цілого суспільства. Цілком правильним є твердженням про те, що підставою зростання кількості політичних процесів є симптом прояву кризових явищ у державі того часу.

З огляду на етичне ставлення до підзахисних, адвокати йшли на перекір встановленим правилам влади, що в більшості випадків було несприятливим фактором у діяльності інституту

адвокатури. Адвокат С. Шухевич зазначив, що «не тільки двадцять мільйонів поляків жде на ваш вирок, панове присяжні судді, як це сказав прокурор, але очікує його також сорок мільйонів українців ... подумаєте хвилинку – а відповідь буде вам ясна» [8, с. 30]. Таким поетичним чином закінчив д-р Лев Ганкевич свою судову промову, процитувавши рядки із вірша поета Луціяна Ридаля.

У заключній частині адвокати просили постановити правильне, на їхню думку, рішення. Оскільки сама промова могла тривати багато часу, інколи кілька днів, а присутні в залі суду могли не пам'ятати основи промови, в заключній частині конкретизувалось все сказане раніше. Вплив мови адвоката на результат справи визначається рівнем знань ораторської майстерності, ступенем підготовки до виступу і обов'язком суду врахувати всі доводи адвоката в своєму підсумковому рішенні.

Як правило, ініціатором політичного судочинства виступала законодавча, виконавча або ж судова влада. За відсутності доказовості ініціювання судового процесу останньою, слід визначитись якою конкретизованою мірою організатори процесу контролювали дії судової влади.

Джерельною базою є матеріали конкретних судових процесів, учасниками яких були саме адвокати, а також правові публікації за їхнього авторства. Судження адвокатів, озвучені публічно, під час судових промов у процесах щодо кримінальних справ проти націоналістів, не тільки сприяли розвитку права того часу, а й залишаються в своїй основі актуальними до сьогодні.

Україна поступово приводить діюче національне законодавство у відповідність до європейських стандартів функціонування адвокатури, які закріплені у Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. Аналіз положень міжнародних документів, норм чинного права України дозволяє вирізнити дві групи стандартів функціонування адвокатури, а саме:

перша група об'єднує загальні вимоги, які ставляться до організації адвокатури як добровільного, професійного та громадського об'єднання осіб, що мають певну освіту, відповідну підготовку і знання;

друга група визначає правила, якими керуються адвокати у процесі своєї діяльності, встановлює правила професійної етики осіб, враховуючи, що на адвокатів покладається комплекс зобов'язань юридичного і морального характеру, які іноді вступають у взаємну суперечність. Адже призначення адвокатів не обмежуються сумлінним виконанням своїх обов'язків у межах закону, вони покликані діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи їм довірено захищати.

Одним із перших «спеціалізованих» законів сьогодення є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Прийняття, реалізація його приписів у реальність була викликана перш за все необхідністю осмислення засад організації та функціонування інституту адвокатури. Законодавець передбачив можливість забезпечення кожній особі кваліфікованої юридичної допомоги.

На сучасному етапі реформування інституту адвокатури, зокрема і повноваження захисника на досудовому слідстві у кримінальній справі, викликає дискусію серед наукової спільноти. Дотепер це питання не знайшло одноголосної позиції та залишається актуальним. Процесуально-правові засоби, які забезпечують захиснику підвищення ефективності його діяльності, потребують суттєвих змін та доповнень у діюче процесуальне законодавство.

Висновки. На основі вищевикладеного матеріалу варто відзначити — основними способами подолання морально-правових колізій у професійній діяльності адвокатури є публікація та видання колізійних норм, тлумачення закону та практичне застосування правових положень. Таким чином, вони утворюють колізійний механізм, що повинен включати всі перелічені вище способи і давати можливість у конкретному випадку зменшити шкідливий вплив прорахунків і недбалості законодавця.

Література:

1. Обрізан Н. М. Захисник, як суб'єкт доказування в кримінальному процесі / Н. М. Обрізан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — К., 2008. — 208 с.

2. Бедрій А. Борець і мученик за Україну – доктор Володимир Горбовий / А. Бедрій. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1995. – 88 с.

3. Тацій В. Я. Історія держави і права України / [Святоцький О. Д., Гончаренко В. Д. та ін.]; під. ред. В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин. – К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2000. – 646 с. – (Історія держави і права України: у 2 т., Т. 1). – С. 10.

4. Шухевич Степан. Моє життя: спогади / С. Шухевич. – Лондон: Видавництво Української Видавничої Спілки. – 620 с.

5. Проблеми філософії права. Том 3. – №1-2. – Київ-Чернівці: Рута, 2005. – С. 108.

6. Андрусяк Т. Г. Історія політичних та правових вчень / Т. Г. Андрусяк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 340 с.

7. Старосальський В. Ю. Про цінність права // Життя і право. Львівський правничий часопис. Вип. 2 / Львівський інститут внутрішніх справ. – Львів, 2004. – С. 33-38.

8. Книш Зеновій. Справа східних торгів у Львові. Збірник III. – Торонто: Друкарня “Київ”, “Срібна сурма”, 1965. – 205 с.

II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

УДК 342.95

Демешко М.В.,
аспірант кафедри
адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ФАНДРАЙЗИНГ І КРАУДФАНДИНГ– ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ БЛАГОДІЙНИЦТВА

В статті окреслено підходи до визначення фандрайзингу та краудфандингу як інструментів досягнення кінцевих цілей благодійництва. Також окреслено спільні та відмінні риси, що об'єднують ці поняття, визначено співвідношення цих дефініцій в контексті дослідження благодійницької діяльності.

Ключові слова: фандрайзинг, краудфандинг, благодійницька діяльність, пожертви, донор, спонсор, бенефіціар.

В статье обозначены подходы к определению фандрайзинга и краудфандинга как инструментов достижения конечных целей благотворительности. Также определены общие и отличительные черты, объединяющие эти понятия, соотношение этих дефиниций в контексте исследования благотворительной деятельности.

Ключевые слова: фандрайзинг, краудфандинг, благотворительная деятельность, пожертвования, донор, спонсор, бенефициар.

The article outlines approaches to definition fundraising and crowdfunding as instruments for achieving the ultimate goals of charity. Also outlines the common features that unite these concepts defined, ratio of these definitions in the context of there search charity activities.

Keywords: fundraising, crowdfunding, charitableactivities, donations, donor, sponsor, beneficiary.

Постановка проблеми. Досить часто останнім часом лунають заклики до проведення активної благодійницької діяльності. З провадженням інноваційних технологій та інновацій суспільство почало генерувати нові засоби досягнення цих цілей, зокрема інтенсивного залучення коштів. До таких новітніх інструментів належить фандрайзинг і краудфандинг, виконуючи похідну роль, вони є ефективним носієм створення платформи для благодійництва. В наш час використовують новітні технології (фандрайзинг, краудфандінг, краудсорсинг та інші) залучення грантів на ряду з благодійними концертами, збором пожертв, благодійними аукціонами, використання так званих благодійних скриньок, а також благодійні марафони, благодійні лотереї, спонсорство, меценатство. Будучи поширеними в загальному вжитку, багато тих, хто оперує цими поняттями фактично не усвідомлює їх значення, тому для того, щоб мати цілісне уявлення щодо місця фандрайзингу та краудфандингу в системі соціальної структури благодійництва, варто проаналізувати ці поняття у їх взаємозв'язку.

Аналіз дослідження даної проблеми. Питаннями дослідження фандрайзингу та краудфандингу у свій час займалися такі вчені, як: Т.В. Артем'єв, А.Л. Балашов, О.В. Башун, Д.А. Даушев, А.А. Клецин, О.В. Комаровський, Є.С. Кудakov, Р.А. Сербин, І.В. Івановський, А.В. Орлов, А.Дж. Дуглас, Г.Л. Тульчинський та інші.

Метою статті є розкрити та дослідити походження краудфандингу та фандрейзингу як похідних від благодійництва, відмежувати ці дефініції, виокремивши спільні та відмінні риси, встановити зв'язок цілого та частини відповідно до їх функціональної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. В Кембриджському словнику під *фандрейзингом* розуміють «акт збору або отримання грошей для певної мети, особливо для благодійності» [1].

В свою чергу, в Оксфордському бізнес-словнику фандрайзинг виступає процесом отримання фінансової

підтримки (як правило, у вигляді грантів) для некомерційної мети [2].

Відповідно до положень Центру філантропії фандрайзинг визначають як комплексну систему заходів (пошук, збір та вміння (мистецтво) залучення ресурсів) [3, с. 29].

Український форум благодійників визначає фандрайзинг (від англ. fundraising) як процес залучення грошових та інших ресурсів у переважній більшості некомерційною/благодійною організацією з метою реалізації певного соціального проекту, що мають спільну ідею. Зазвичай, кошти надходять від приватних осіб, комерційних або урядових організацій [4].

На наш погляд, влучним є визначення фандрайзингу сформульоване А.М. Соколовою як «професійної діяльності щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів з різноманітних джерел для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проектів, яка вимагає спеціальних знань та навичок фандрайзера, що можуть вплинути на прийняття позитивного рішення донора» [5, с. 13-16].

В іноземних джерелах під фандрайзингом розуміють діяльність, пов'язану з отриманням коштів для політичних партій, благодійництва або ж з метою подальшого інвестування [6].

Обов'язковою ознакою фандрайзингу виступає мета збору коштів – благодійні заходи та підтримка політичних партій.

На підставі вищевикладеного пропонуємо викласти поняття «фандрайзингу» як інструменту благодійної діяльності, що полягає у систематичній або одноразовій діяльності спеціально підготовленої особи або групи людей з метою отримання коштів, які можуть бути залученими із зовнішніх та внутрішніх джерел шляхом здійснення краудфандінгу, залучення спонсорської допомоги, коштів донорів, грантів та ряду інших заходів з метою досягнення цілей благодійної діяльності.

Інші джерела вказують на те, що це є організованою діяльністю або прикладом прохання грошей для благодійних організацій або політичних кампаній [7].

Судячи з вищезазначених визначень, можна виділити ключові особливості фандрайзингу, серед яких:

цілеспрямована одноразова або довготривала акція з метою зборів коштів;

реалізується в обов'язковому порядку через двосторонню або багатосторонню взаємодію між особою, що потребує фінансової допомоги та благодійником (спонсором, меценатом та донором, ін.);

кінцевою метою виступає реалізація соціального проекту (благодійного заходу), об'єднаного спільною метою, що за своєю природою є некомерційним;

бенефіціаром в цьому випадку може виступати благодійна або інша некомерційна організація;

джерелом надання коштів є комерційні та некомерційні організації.

Таким чином, знаходячись у причинно-наслідковому зв'язку, благодійна діяльність нерозривно пов'язана з поняття фандрайзингу, оскільки в цьому випадку останній виступає інструментом досягнення цілей благодійної діяльності.

Благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [8].

Розкриваючи поняття добровільної допомоги особистого та майнового характеру бенефіціара, законодавець не розкриває сутність цієї дефініції, залишаючи ключовою ознакою лише безкорисливий характер отримання такого роду допомоги.

Фандрайзинг, як правило, використовують для досягнення наступних цілей:

пошук, збір та формування фінансової платформи для проведення благодійних акцій;

фокусування на отримання матеріальної підтримки з боку потенційних донорів та спонсорів;

створення єдиної концепції для формування єдиного напрямку реалізації коштів;

налагодження багатосторонніх зв'язків між можливими особами надання матеріального забезпечення;

створення позитивного іміджу на користь благодійної організації та її соціальних проектів;

формування громадської думки для підтримки діяльності благодійної організації;

визначення найбільш прийняттого способу реалізації фандрайзингу, що має відношення до потреб і можливостей організації.

Фандрайзинг використовує різні засоби внутрішнього та зовнішнього походження для отримання коштів.

До зовнішніх належать: 1) бюджетні кошти місцевого та національного значення; 2) позабюджетні кошти; 3) надання послуг платного характеру населенню; 4) участь у міжнародних та національних програмах; 5) залучення грантів; 6) краудфандинг.

Серед наведених джерел увагу привертає краудфандинг. *Краудфандинг* («публічне інвестування») – це механізм залучення фінансування від широких мас з метою реалізації продукту, допомоги нужденним, проведення заходів, підтримки бізнесу і т.д. [9].

Краудфандинг – це колективне співробітництво людей (донорів), які добровільно об'єднують свої гроші або інші ресурси разом, як правило через інтернет, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій (реципієнтів) [10].

П. Беллефламме вважає, що під краудфандингом варто розуміти намагання підприємців та їхніх груп щодо фінансування своїх проєктів (культурних, соціальних та некомерційних), спираючись на порівняно невеликі внески від порівняно великої кількості осіб, що використовують Інтернет, без стандартних фінансових посередників [11].

Зазвичай краудфандинг переслідує певні цілі як невеликих груп, так і юридичних компаній. Метою цього заходу є 1) фінансування політичних кампаній; 2) здійснення інвестицій в стартап-компанії і малого підприємництва; 3) отримання доходу від інвестицій; 4) проведення волонтерських заходів та інше.

Відмінністю, що відрізняє краудфандинг від фандрайзингу є досягнення різних цілей, зокрема фандрайзинг реалізує благодійні акції в той час, коли краудфандинг переслідує мету фінансування як комерційних, так і некомерційних цілей.

Констатуючи наведені факти, можна з певністю сказати, що фандрайзинг має спільні риси з благодійністю, знаходячись в природному зв'язку з цим поняттям, оскільки кінцевою метою процесу фандрайзингу є реалізація соціального проекту, що за своєю природою має благодійний характер, тобто на меті немає збагачення. В цьому контексті фандрайзинг виступає інструментом залучення коштів для реалізації проектів благодійництва.

Він одночасно виступає як засіб отримання коштів, так і інструмент благодійної діяльності. Як правило, краудфандинг працює на основі однойменної платформи, що знаходиться в Інтернеті в он-лайн доступі. Працюючи в такому режимі, платформи використовують для розміщення інформації і ведення кампанії краудфандинга. Найбільш поширеними такими платформами є Kickstarter і Indiegogo.

Kickstarter платформа для краудфандингу, де фінансування здійснюється за принципом «все-або-нічого». Автор проекту сам встановлює суму, цілі й терміни. Якщо проект зібрав необхідне фінансування, після закінчення терміну з карток всіх спонсорів стягується плата. Якщо проект не зібрав необхідну суму, гроші не стягуються, а платежі перераховуються тільки резидентам США.

Indiegogo дозволяє зберегти зібрані гроші, навіть якщо проект не зібрав бажану суму. Платежі можна перераховувати на європейські картки. Реєстрація безкоштовна, але є збори, які потрібно заплатити Indiegogo після отримання бажаного бюджету. У разі відсутності необхідної суми кошти, які були перераховані, можуть не повертатися [12].

Виділяють різні види краудфандінгу залежно від виду винагороди спонсору.

Відсутність винагороди (пожертви). Такого роду краудфандинг не передбачає жодних зобов'язань для одержувача, оскільки грошові кошти є пожертвами. Найчастіше ця модель застосовується в соціальних, політичних і медичних проектах (збір коштів на допомогу в лікуванні захворювання або на діяльність благодійної організації). Як приклади таких платформ можна привести <http://www.betterplace.org/de> в Німеччині, <http://respekt.net/> в Австрії.

Винагорода негрошового характеру (модель Kickstarter). За результатами вдалої реалізації проекту спонсор отримує заохочення у вигляді реклами, запрошення на концерт, згадки в титрах, першому зразку виробленого продукту, автографа і всього того, на що вистачить уяви автору проекту. Заборонено пропонувати в якості винагороди фінансові кошти, частки в бізнесі і тому подібні грошові заохочення.

Різновидом винагороди нематеріального характеру є модель замовлення наперед. У цьому випадку винагородою виступає продукт, що має фінансову складову. Наприклад, книга, фільм, музичний альбом, програмне забезпечення, новий гаджет. По суті цей підхід є передзамовлення продукції, але при цьому відмінно співвідноситься з принципами краудфандингу в цілому. Більш того, спонсори часто сприймають краудфандингові платформи, які допомагають фінансувати технологічні продукти, в якості звичайного інтернет-магазину, але з відстрочкою доставки товару.

Найуспішнішою платформою, яка працює за принципом нефінансової винагороди і, зокрема, пропонує модель попередніх замовлень, є майданчик Kickstarter, яка тільки на сьогоднішні вже пододала позначку в \$ 1,5 млрд.

Фінансова винагорода (краудінвестинг). Краудінвестинг один із елементів краудфандингу. Його основною характеристикою і відмінною рисою від інших форм є наявність фінансової винагороди, яку отримує спонсор (інвестор) в обмін на свою підтримку.

Залежно від цього виділяють три форми краудінвестингу: а) рояті; б) народне кредитування; в) акціонерний краудфандінг [13].

Основними особливостями краудфандингу як джерела пошуку коштів є:

- формування ініціатив на базі соціальних мереж;
- використання методів переконання шляхом реклами та презентації майбутнього продукту через моделювання;
- використання «народних» коштів.

Краудфандинг поряд з фандрайзингом виконує роль інструмента в діяльності благодійних організацій з метою пошуку та збору коштів. Краудфандинг виступає джерелом

фінансування проєктів через так зване, «народне фінансування». Кінцевою метою краудфандингу можуть бути різноманітні цілі не завжди виступаючи лише благодійними, досить часто ними фінансування стартапів та місцевих бізнесів.

Краудфандингові платформи для благодійництва є і в Україні. До них належить Українська біржа благодійності та Peoplesproject, де кожен може зробити пожертвування на лікування окремої людини, купівлю книг або меблів до шкіл, медичного обладнання для лікарень, підтримку переселенців, ремонт військової техніки для її передачі у зону АТО та ін. Крім того, досить вдало функціонує благодійний Фонд Кличко, який реалізовує проєкти у сфері спорту та освіти. Освітньою краудфандинговою платформою є GoFundEd, де кожен вчитель або вчителька має можливість опублікувати свій проєкт, який може бути підтриманий благодійниками.

Висновки. У зв'язку з активним впровадженням інноваційних технологій в ході розвитку благодійних акцій, створенням нової науково-технічної бази, що засновується на нових методах роботи, актуальним є проблема використання найбільш оптимальних та зручних варіантів в умовах активного впровадження сучасних знань в сучасних умовах. Саме фандрайзинг та краудфандинг стали популярними темами для обговорення серед благодійників та представників широкого загалу.

При дослідженні нами надано визначення фандрайзингу як інструменту для систематичної чи одноразової процедури пошуку та формування грошових потоків як національного та міжнародного характеру, що має на меті реалізацію однією із цілей благодійницької діяльності, якщо ми говоримо про цей вид отримання коштів, то, як правило, цілями виступають в цьому випадку пошук ресурсів, формування інвестиційних фондів, співпраця з новими партнерами.

Ключовою відмінністю є те, що фандрайзинг має такі особливості:

- кінцевою метою є отримання некомерційного результату, працюючи на безоплатній основі, фандрайзер не отримує матеріальної вигоди від цієї діяльності;

- є двостороння взаємодія: отримувач та меценат або спонсор, на відміну від краудфандингу, де відбувається зв'язок «натовп – презентована ідея»;

- краудфандинг відбувається за умови обов'язкового використання інтернет-платформ для реалізації соціального або комерційного проекту. Фандрайзинг може використовувати членські та засновницькі внески, доходи від власності некомерційних організацій; акції, облігації, цінні папери та вклади; проведення виставок-продажів; видання та продаж публікацій; кампанії зі збору приватних пожертвувань (громадяни, меценати, донори); шоу-збори, аукціони, лотереї, «шапка по колу» при проведенні масових акцій, поштові збори; SMS-збори, онлайн-збори, бюджети федерального, регіонального або місцевого рівнів; позабюджетні фонди; вітчизняні фонди і організації; виконання робіт на замовлення населення; надання платних послуг; участь в міжнародних програмах; гранти зарубіжних фондів.

Краудфандинг – це також один із інструментів пошуку коштів, є одночасно механізмом залучення інвестицій, який залучає інтернет-платформ для демонстрації проекту презентації з метою створення можливості фінансування різноманітних проектів без залучення посередників.

Як бачимо, фандрайзинг сьогодні є механізмом, що дозволяє реалізувати мету благодійних акцій через систему залучення ресурсів зовнішнього та внутрішнього походження з використання новітніх методик.

Фандрайзинг за своєю природою є ширшим поняттям і може охоплювати краудфандинг як джерело залучення ресурсів. В цьому випадку краудфандинг розглядається з двох сторін – 1) механізм залучення коштів для реалізації цілей фандрайзингу, 2) незалежний інструмент досягнення некомерційних або комерційних цілей в системі благодійництва.

Література:

1. Кембриджський словник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fundraising>

2. Оксфордський бізнес-словник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.businessdictionary.com/definition/fundraising.html>

3. Стан розвитку організаційного потенціалу громадянського суспільства в регіонах України. Дослідження організаційної самодостатності (практики фандрайзингу) організацій громадянського суспільства [Звіт]. – К.: Центр філантропії, 2008. – 29 с.

4. Український форум благодійників // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufb.org.ua/blagodijni-aukcioni/instrumenti-fandrejzingu.htm>

5. Соколова А. М. Фандрайзингова діяльність: сутність, особливості та перспективи розвитку / А.М. Соколова // Економіка та держава. – 2013. – № 1. – С. 13-16.

6. Longman Dictionary of Contemporary English // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com/dictionary/fundraising>

7. The Free Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/fundraising>

8. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України № 5073-VI від 5 липня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

9. Бардіан Андрій, Ратнер Світлана. Краудфандінг як форма венчурного інвестування в умовах інноваційної економіки // Сучасний економічне зростання: теорія і моделювання. Матеріали дванадцяти Друкерівських читань. Під редакцією Р.М. Нижегородцева. – Москва: Видавничий дім «Економічна газета». – 2012. – С. 256-263.

10. Джефф Хау. Краудсорсинг. Коллективный разум как инструмент развития бизнеса – Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – 288 с.

11. Belleflamme P. Crowdfunding: Tapping the right crowd [Електронний ресурс] / P. Belleflamme, T. Lambert, A. Schwienbacher // Journal of Business Venturing. – 2014. – Режим доступу: http://papers.ssrn.com/_code301672.pdf.

12. Народне фінансування. Як українці збирають гроші на свої проекти за кордоном. Українська правда. Інтернет-видання // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2013/03/1/122203/>

13. Что такое краудфандинг? // Портал крауд-сервисов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/what_is_the

УДК 342.9: 336.225

Данелюк В.І.,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
конституційного, адміністративного
та фінансового права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ДОСТАВЛЕННЯ ПРАВОПОРУШНИКА ЗА СКОЄННЯ ПОРУШЕНЬ МИТНИХ ПРАВИЛ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті аналізуються проблемні питання правового регулювання доставлення правопорушника за скоєння порушень митних правил. Значна увага приділяється питанням аналізу нормативно-правової бази, зокрема Митному Кодексу, Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині повноважень посадових осіб органів доходів і зборів щодо доставлення правопорушника. Звертається увага на тому, що правозастосовча практика органів доходів і зборів під час застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, зокрема доставлення правопорушників, потребує законодавчого удосконалення.

Ключові слова: адміністративні правопорушення, доставлення, орган доходів і зборів, порушення митних правил, примус, провадження, посадові особи митниць.

В статье анализируются проблемные вопросы правового регулирования доставления правонарушителя за совершение нарушений таможенных правил. Значительное внимание уделяется вопросам анализа нормативно-правовой базы, в частности Таможенного Кодекса, Кодекса Украины об административных правонарушениях в части полномочий должностных лиц органов доходов и сборов относительно доставления правонарушителя. Обращается внимание на то, что правоприменительная практика органов доходов и сборов во

время применения мер обеспечения производства по делам об административных правонарушениях, в частности доставления правонарушителей требует законодательного усовершенствования.

Ключевые слова: административные правонарушения, доставление, орган доходов и сборов, нарушение таможенных правил, принуждение, производство, должностные лица таможни.

The article analyzes the problematic issues of legal regulation of delivering offender for committing violations of customs rules. Considerable attention is paid to the analysis of the legal framework, in particular the Customs Code, the Code of Administrative Offences of the powers of officials of the income and charges concerning delivery of the offender. Attention is drawn to the fact that law enforcement agencies practice income and charges during the application of the production assurance measures in cases of administrative offenses, in particular, in delivering offenders requires legislative improvements.

Keywords: administrative offenses, delivering, authority revenues and fees, violation of customs regulations, enforcement, industry, customs officials.

Постановка проблеми. Суттєві зміни соціально-економічних і політичних реалій життя в Україні об'єктивно передбачають зміну моделі взаємовідносин людини і держави в особі її компетентних органів і посадових осіб, кардинального оновлення правового підґрунтя їх стосунків, створення належного правового механізму забезпечення прав і свобод громадянина. Зважаючи на те, що застосування будь-якого заходу адміністративного впливу повинно здійснюватися на відповідній правовій основі, тобто бути детально регламентовано чинним законодавством і забезпечено комплексом юридичних гарантій, тому дослідження проблем забезпечення законності під час застосування заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю, набуває особливого змісту. Актуальність порушеного питання випливає з того, що застосування заходів адміністративного

примусу відіграє значну роль в реалізації прав і свобод людини, у зміцненні дисципліни, підтриманні правопорядку в усіх сферах суспільного життя.

Правоохоронний напрямок роботи – один із пріоритетних в діяльності органів доходів і зборів, оскільки здійснюючи державну митну політику вони забезпечують виконання одного із основних завдань – запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил на всій митній території України. Під час виконання зазначеного завдання, органи доходів і зборів можуть використовувати широке коло примусових заходів, не пов'язаних із відповідальністю, зокрема й доставлення правопорушника.

Проблеми щодо забезпечення законності під час використання заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю, обумовлені не тільки складнощами визначення їх сутності, але й підставами та порядком застосування, а також невизначеністю кола суб'єктів, яким надано право застосовувати зазначений захід. У зв'язку з чим, правозастосовча практика органів доходів і зборів під час застосування доставляння правопорушника за скоєння порушень митних правил потребує законодавчого удосконалення.

Аналіз дослідження даної проблеми. Проблеми практичного використання та удосконалення заходів адміністративного примусу привертали увагу багатьох вчених-адміністративістів. Особливостям окремих адміністративно-примусових заходів присвячено низку монографій, навчальних посібників, наукових статей, науково-практичних коментарів до законодавства, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, І.П. Голосніченко, Є.В. Додіна, Р.А. Калужного, С.В. Ківалова, А.П. Ключніченко, Л.В. Ковалю, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.І. Остапенка, В.П. Петкова, М.М. Тищенко, В.К. Шкарупи та інших, в яких проведені дослідження широкого кола питань щодо поняття, змісту та особливостей адміністративного примусу. Проте питання щодо застосування окремих заходів адміністративного примусу, зокрема доставлення правопорушника за скоєння порушень митних

правил не отримали належної уваги з боку вчених-адміністративістів та фахівців з митного права.

Основна мета статті полягає у тому, щоб на основі чинного законодавства України та узагальнень практики його реалізації визначити проблеми у застосуванні окремих заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю, встановити порядок застосування доставляння правопорушників під час скоєння порушень митних правил, а також запропонувати рекомендації щодо удосконалення нормативної регламентації доставляння правопорушника.

Виклад основного матеріалу. Однією з вагомих проблем у застосуванні заходів адміністративного примусу в сучасних умовах є забезпечення та дотримання прав людини. Окреслену проблему можна відобразити в двох аспектах: використання заходів адміністративного примусу для боротьби з правопорушеннями, що також ставить за мету забезпечення прав та свобод людини, а також дотримання прав осіб щодо яких застосовуються ці заходи.

Адміністративному примусу належить важлива роль у забезпеченні законності, попередженні та припиненні правопорушень. Заходи адміністративного впливу у всій їх багатоманітності застосовуються багатьма органами, зокрема й органами доходів і зборів за скоєння порушень митних правил, до широкого кола суб'єктів.

Проблеми у застосуванні заходів адміністративного примусу в переважній більшості пов'язані із існуванням цілого комплексу невирішених організаційно-правових питань: наявністю великої кількості належним чином несистематизованих та нерегульованих заходів адміністративного попередження та припинення, відсутністю єдиної практики у їх застосуванні, наявністю значних порушень у цій сфері. Не виключенням із цього є й відсутність законодавчо закріпленого порядку та підстав щодо застосування органами доходів і зборів доставляння правопорушника за скоєння порушень митних правил.

Встановлення підстав використання заходів адміністративного припинення важливе, перш за все, з точки зору забезпечення прав громадян, до яких вони застосовуються.

Кожен захід адміністративного припинення має застосовуватися у точній відповідності до вимог закону, за наявності яких і визнається законність їх використання.

Сама назва заходів адміністративного припинення, як зазначає В.К. Колпаков, вказує на їх цільове призначення – припинення неправомірної поведінки. Їх призначення полягає а) в припиненні протиправної поведінки; б) в усуненні шкідливих наслідків протиправної поведінки; в) в створенні необхідних умов для можливого в майбутньому притягнення винної особи до адміністративної відповідальності [7, с. 281].

До особливостей заходів адміністративного припинення слід віднести наступні:

їх застосування пов'язане із реальною протиправною ситуацією (поведінкою);

метою їх застосування є: припинення (переривання) протиправної поведінки, запобігання вчиненню нових порушень, забезпечення подальшого притягнення винних осіб до відповідальності, усунення шкідливих наслідків порушення;

терміновий, невідкладний характер [9, с. 71].

У статтях 260-267 КУпАП наведено перелік заходів процесуального забезпечення провадження в справі про адміністративні правопорушення: адміністративне затримання; особистий огляд і огляд речей; вилучення речей і документів; відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан сп'яніння. Два заходи забезпечення провадження встановлено іншими статтями КУпАП доставлення правопорушника (ст. 259) і його привід (ст. 268) [5, с. 220]. Це заходи, як зазначають О.В. Кузьменко та Т.О. Гуржій, що допомагають установити фактичні обставини правопорушення, юридично закріпити їх у відповідних документах, сприяють своєчасному і правильному розгляду справи. Вони становлять особливу групу адміністративно-процесуального забезпечення [6, с. 241].

Серед таких заходів особливе місце займає доставлення порушника, яке регламентується статтею 259 КУпАП. Доставлення порушника згідно із зазначеною статтею здійснюється з метою, по-перше, припинення правопорушення; по-друге, складання протоколу про адміністративне

правопорушення; по-третє, встановлення особи порушника. Фактичне здійснення доставлення забезпечується застосуванням фізичного або психічного впливу[5, с. 220].

Зазначений захід адміністративно-правового примусу, на думку М.І. Миколенко, характеризується наявністю певних ознак:

1) адміністративне доставлення правопорушника є супроводженням особи з місця скоєння проступку або виявлення правопорушника до службового приміщення уповноваженої на те особою;

2) термін доставлення правопорушника чітко законодавством не визначений;

3) доставлення здійснюється широким колом осіб, передбачених законодавством;

4) адміністративне доставлення особи, що скоїла адміністративний проступок, відрізняється від доставлення особи, що скоїла кримінальний злочин;

5) перебування доставленої особи у штабі громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону чи громадському пункті з охорони громадського порядку, приміщенні виконавчого органу сільської, селищної ради не може тривати більш як одну годину, якщо не встановлено інше [3, с. 162-164].

Виходячи з вищевказаного, як справедливо зазначає В.К. Колпаков, доставлення полягає у примусовому супроводженні порушника з місця його виявлення до встановленого законом приміщення, де є умови для проведення процесуальних дій і завершується виконання цього примусового заходу. Основною метою доставлення є складання протоколу про адміністративне правопорушення. Додатково – припинення правопорушення і встановлення особи порушника. Умовою застосування – неможливість скласти протокол на місці вчинення правопорушення, якщо його складання є обов'язковим [4, с. 130].

Дослідження юридичної природи цього заходу припинення, положень чинних нормативно-правових актів, правозастосовної практики дозволяє виявити певні недоліки нормативно-правового визначення цього заходу в разі вчинення

порушень митних правил, а відтак може призвести до порушень законності в разі їх застосування і, як наслідок, порушення прав та свобод громадян. Проте, як зазначає І.Л. Бородін, вимога забезпечення законності включає в себе наявність законних підстав для застосування заходів адміністративного примусу та можливість їх реалізації в порядку, встановленому законом. Притягнення до адміністративної відповідальності можливе лише у тих випадках, коли є всі підстави, які засвідчують скоєння особою протиправних дій, перелік яких міститься в Особливій частині КУпАП чи в іншому нормативному акті, що встановлює адміністративну відповідальність. При наявності до того підстав застосування заходів адміністративного примусу можливе тільки з дотриманням відповідної процедури [8, с. 113].

Однак порушення законності мають місце під час застосування доставлення правопорушника посадовими особами органів доходів і зборів за скоєння порушень митних правил. Так, згідно з ч. 4 ст. 507 Митного кодексу України строк адміністративного затримання обчислюється з моменту доставлення особи до службового приміщення органу доходів і зборів або до іншого приміщення, де проведення необхідних дій з метою, визначеною в частині першій цієї статті, є можливим [1]. Фактично це єдине згадування законодавця про наявність цього заходу забезпечення провадження у справах про порушення митних правил. Однак підстави, порядок та процедуру доставлення правопорушника діючим митним законодавством не встановлено, що й є, на нашу думку, суттєвим порушенням процесуальних прав громадян.

Крім того, законодавцем визначаються органи, до яких може бути доставлений правопорушник (ч. 1 ст. 259 КУпАП), зокрема порушника може бути доставлено в поліцію, в підрозділ Військової служби правопорядку у Збройних Силах України чи до органу Державної прикордонної служби України, штабу громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, чи громадського пункту з охорони громадського порядку поліцейським, посадовою особою Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, військовослужбовцем чи працівником Державної прикордонної

служби України або членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, а при порушенні законодавства про державну таємницю – до органів Служби безпеки України її співробітником. Доставлення порушника з числа кадрових співробітників розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки у присутності офіційного представника цього органу [2].

В залежності від виду адміністративного правопорушення згідно із ст. 259 КУПАП визначені посадові особи органів, які уповноважені здійснювати доставляння правопорушника: поліцейські, особи, які відповідають за дотримання порушень правил користування засобами транспорту, правил щодо охорони порядку і безпеки руху, правил спрямованих на забезпечення схоронності вантажів на транспорті, правил пожежної безпеки, санітарних норм на транспорті, працівники державної лісової охорони, а в лісах колективних сільськогосподарських підприємств – працівники лісової охорони зазначених підприємств, посадові особи органів, які здійснюють державний нагляд за додержанням правил полювання, органів рибоохорони, посадові особи інших органів, які здійснюють державний контроль за охороною і використанням тваринного світу, працівники служб охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, громадські інспектори охорони природи, громадські мисливські інспектори, громадські інспектори органів рибоохорони та громадські лісові інспектори, посадові особи органів охорони культурної спадщини, адміністрацій історико-культурних заповідників та історико-культурних заповідних територій, працівники воєнізованої охорони, військовослужбовці Військової служби правопорядку у Збройних Силах України [2]. Однак, як бачимо, в переліку органів, які уповноважені здійснювати доставляння правопорушника, та в переліку посадових осіб, які мають право доставляти правопорушника, немає посадових осіб митниць, а відтак будь-яке доставлення правопорушника цими особами не має жодних правових підстав. Тому, навіть посилення

законодавця на ст. 487 Митного кодексу України, яка визначає, що провадження у справах про порушення митних правил здійснюється відповідно до Митного Кодексу, а в частині, що не регулюється ним, – відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення, не надає повноважень посадовим особам митниць щодо здійснення адміністративного доставлення правопорушника згідно із КУпАП.

Крім того, як слушно зазначає М.І. Миколенко, законодавством України про адміністративну відповідальність не визначається процесуальне оформлення цього процесуального заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Можна передбачити, що про доставлення правопорушника робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення або в протоколі про адміністративне затримання [3, с. 165]. Проте, ч. 2 ст. 494 МКУ визначає, що протокол про порушення митних правил повинен містити такі дані: 1) дату і місце його складення; 2) посаду, прізвище, ім'я, по батькові посадової особи, яка склала протокол; 3) необхідні для розгляду справи відомості про особу, яка притягується до відповідальності за порушення митних правил, якщо її встановлено; 4) місце, час вчинення, вид та характер порушення митних правил; 5) посилання на статтю цього Кодексу, що передбачає адміністративну відповідальність за таке порушення; 6) прізвища та адреси свідків, якщо вони є; 7) відомості щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення та документів, вилучених згідно із статтею 511 цього Кодексу; 8) інші необхідні для вирішення справи відомості, а ч. 6. ст. 507 МКУ закріплено, що у протоколі про адміністративне затримання обов'язково зазначаються: дата і місце його складення; посада, прізвище, ім'я та по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу затриманого, час і підстави затримання, робиться відмітка про застосування фізичної сили або спеціальних засобів, якщо таке мало місце [1].

Висновки. В адміністративно-примусовій діяльності органів доходів і зборів накопичилося чимало проблем, обумовлених недосконалістю нормативно-правового регулювання, невизначеністю, суперечливістю деяких положень щодо визначення основних засад застосування адміністративно-

примусових заходів, вирішення яких сприятиме раціональному використанню потенціалу адміністративного примусу в публічному праві України, захисту прав, свобод та інтересів особи, і в результаті – зміцненню законності та правопорядку в Україні.

Правозастосовча практика органів доходів і зборів під час застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, зокрема доставлення правопорушників, потребує законодавчого удосконалення, тому пропонуємо в Митному кодексі окремо визнати посадових осіб митниць як суб'єктів доставлення правопорушників за скоєння порушень митних правил, визначити порядок і процедуру застосування цього примусового заходу.

Література:

1. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45. – № 46-47. – № 48. – Ст. 552.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийнятий Верховною Радою Української РСР 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
3. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине: Учебное пособие / А.И. Миколенко. – Х.: Одиссей, 2004. – 272 с.
4. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб / В.К. Колпаков.– К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
5. Адміністративне право: підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В.В. Богущкий та ін.; за заг. ред. Ю.П.Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. – Х.: Право, 2010. – 624 с.
6. Кузьменко О.В., Гуржій Т.О. Адміністративно-процесуальне право України: Підручник / За ред. О.В. Кузьменко. – К.: Атика, 2007.– 416 с.
7. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний феномен: Монографія / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
8. Бородин І.Л. Адміністративно-юрисдикційний процес: Монографія / І.Л. Бородин.– К.: Алерта, 2007.– 184 с.
9. Адміністративне право України: Навчальний посібник/ За заг. ред. Т.О. Коломось, Г.Ю. Гулевської. – К.: Істина, 2007. – 216 с.

УДК 342.56:342.3

Кічмаренко С.М.,

здобувач Науково-дослідного інституту
публічного права

МІЖНАРОДНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

В статті сформовано концептуальну модель незалежності судової влади на основі міжнародного і зарубіжного досвіду. Зокрема щодо того, що суддя повинен призначатися (обиратися) на посаду виключно органами суддівського самоврядування безстроково, він може бути відсторонений або усунений від виконання обов'язків, тільки якщо це передбачено законом, за рішенням такого органу, не може бути залежний від правоохоронних органів, за якими здійснюється судовий контроль.

Ключові слова: влада, забезпечення, заходи, незалежність, справедливість, суд, суддя, удосконалення.

В статье сформировано концептуальную модель независимости судебной власти на основе международного и зарубежного опыта. В частности о том, что судья должен назначаться (избираться) на должность исключительно органами судейского самоуправления бессрочно, он может быть отстранен от исполнения обязанностей, только если это предусмотрено законом, по решению такого органа и не может быть зависим от правоохранительных органов, по которым осуществляется судебный контроль.

Ключевые слова: власть, обеспечение, меры, независимость, справедливость, суд, судья, совершенствование.

The article formed the conceptual model of judicial independence on the basis of international and foreign experience. The judge should be appointed only by judicial authorities indefinitely; it can be removed or suspended from duty, only if provided for by law, the court cannot be dependent on law enforcement.

Keywords: power, security, action, independence, justice, court, judge, improvement.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день утвердження верховенства права у сфері правосуддя є дуже важливим аспектом, адже кожен громадянин нашої держави, відповідно до чинного законодавства, має право на захист своїх порушених прав чи свобод незалежним та неупередженим судом. Однак наша судова система має ряд загострених проблем, які пов'язані саме із забезпеченням незалежності.

Порушення прав пересічних громадян стало звичною справою в супроводі із корупційними правопорушеннями та втручанням у розгляд судової справи державних службовців виконавчої та законодавчої гілок влади, які різними способами намагаються вплинути на хід вирішення справи. Через такі грубі порушення про забезпечення незалежності судової системи України не може йти мова, адже в кожній правовій країні світу таке відношення до правової системи є неприпустимим.

Згідно з дослідженнями Центру Разумкова, українським судам довіряють не більше 2-3% громадян. Причому довіра до них різко впала за останні роки. Це підтверджує авторський досвід спілкування з громадянами під час надання їм безоплатної правової допомоги. Лише в минулому році безоплатну первинну правову допомогу в Рівненському КВУ отримали більше 1,5 тис. осіб. І не від одного клієнта доводилося чути слова недовіри до суддів. Мотивація у людей одна – юридичні механізми в Україні не працюють, використання їх для звичайних людей перетворюється на своєрідне випробування «правосуддям».

Тож, як показує практика, довіра до суду громадян нашої держави є низькою. На нашу думку, щоб забезпечити незалежність судової влади на високому рівні, потрібно використати міжнародний та зарубіжний досвід тих країн, в яких незалежність судової влади є на такому рівні. Зрозуміло, що кожна країна пройшла довгий та тернистий шлях до успіху в становленні правової держави. Тому ми в свою чергу повинні черпати такий досвід, який є безцінним для української правової системи.

Аналіз дослідження даної проблеми. Забезпечення судової незалежності в європейських країнах та інший позитивний досвід у цій сфері був розглянутий у працях таких сучасних українських та інших науковців: Т. В. Апарова, А. С. Безнасюк, Г. Т. Єрмошин, Н. А. Колоколов, І. Є. Марочкін, С. Г. Павліков, І. Л. Петрухін, С. В. Прилуцький, В. А. Ржевський, Х. У. Рустамов, В. В. Сердюк, Н. В. Сібільова, В. А. Туманов, В. І. Шишкін, М. В. Ярова та ін.

Метою дослідження є розкриття міжнародного та зарубіжного досвіду забезпечення незалежності судової влади.

Виклад основного матеріалу. На думку Т. Галайденко, забезпечення незалежності судової влади є пріоритетним завданням сучасної демократичної держави. Незалежність суддів при виконанні ними професійних обов'язків походить від автономності судової системи в умовах дії принципу поділу влади, самостійності судів і характеру службових відносин у суддівських колективах щодо невтручання голів судів та їх заступників із розгляду судцями справ [2].

У більшості демократичних країн сам по собі термін “незалежність суду” є наріжним каменем конституції, конституційним принципом [3], який є фундаментальним для функціонування (демократичної) держави. Цей принцип є однією з найдавніших суспільних цінностей. Сьогодні більш ніж коли-небудь він є життєво важливим для будь-якої демократії, проте він не означає привілеїв, спрямованих на вигоди для судді як особи. Скоріше цей принцип спрямований на забезпечення прав та свобод громадян [4]. Жодна демократія, так само як і будь-який інший державний устрій, не зможе існувати без незалежності суду. Засоби захисту таких фундаментальних цінностей як верховенство права, рівність, справедливість тощо будуть неефективними без незалежності суду. Але одночасно незалежність суду є одним із найбільш уразливих конституційних принципів. У багатьох країнах світу для неї існують загрози [3].

Потильчак О. вважає, що важливість незалежності суддів для розбудови України як правової держави вимагає закріплення на конституційному рівні ефективних гарантій її забезпечення, що відповідатимуть міжнародним стандартам [5].

Загалом, для неупередженого та політично незаангажованого правосуддя, а також для забезпечення динамічного балансу гілок влади та посилення авторитету судових рішень необхідно мати надійні гарантії незалежності. Особливо це стосується конституційного правосуддя. Така необхідність значно підсилюється винятковою важливістю належного здійснення конституційного правосуддя у сучасних конституційних демократіях, високим становищем органів конституційної юстиції в системі державних органів, необхідністю вирішення політичних конфліктів між центральними органами державної влади правовими засобами, тобто на підставі конституції [6].

На нашу думку, основним завданням України як сучасної демократичної держави є утвердження основоположних прав та свобод громадян відповідно до міжнародних стандартів. Оскільки на даному етапі становлення української правової держави забезпечення незалежності судової влади є не на досить високому рівні, потрібно обов'язково враховувати міжнародний і зарубіжний досвід провідних країн світу у цій сфері. Тому закріплення на конституційному рівні, ефективних гарантій незалежності є необхідною потребою для створення незалежних та неупереджених судів нашої держави.

Незалежність судової гілки влади є передумовою довіри людей до судової процедури, її авторитетності та ефективності, а самостійність прийняття судового рішення є суттю судової незалежності. Суддя не може підпорядковуватись жодній владі, крім закону, згідно з демократичними принципами, а також, крім власної совісті та почуття справедливості [7].

Законодавче закріплення принципів незалежності правосуддя відображають такі міжнародні нормативно-правові акти, як Конвенція про захист прав людини та основних свобод; «Процедури ефективного здійснення основних принципів незалежності судових органів»; «Основні принципи незалежності судових органів», ухвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН, затверджені Резолюцією Економічної і Соціальної Ради ООН; Європейська хартія «Про статус суддів»; Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Незалежність, дієвість та роль суддів» та інші. Також у

міжнародному законодавстві задіяна практика Європейського суду з прав людини.

До того ж основним нормативно-правовим актом, що регулює принципи незалежності та недоторканості в Україні, є Конституція, в якій зазначається, що судді при здійсненні правосуддя – є незалежними та підкорюються лише закону (ст.129) [8]. Діючий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» гарантує суддям незалежність та самостійність: порядок призначення, обрання; притягнення до відповідальності та звільнення суддів; процесуальний порядок здійснення судочинства; недопущення втручання сторонніх осіб у здійснення судочинства; відповідальність за неповагу до суду; фінансування та матеріальне забезпечення судді, а також соціальне забезпечення; забезпечення безпеки суддів і їхніх сімей і т.д [9].

Незалежність суду є невід’ємною частиною об’єктивної юстиції у відповідності до закону. Незалежність суду означає, що окремі судді та незалежність судової влади як інституту є вільними від впливу і втручання з боку інших гілок влади, так само як і від впливу приватних та політичних інтересів. Більше того, судді повинні бути достатньо незалежними для того, щоб захищати свободи громадян від заваганок політиків та тимчасової більшості, які намагаються вийти за межі своїх повноважень. Незалежність суду переслідує подвійну ціль: безсторонність та інституційну незалежність (конституційна система стримування та противаг) [3].

Суддя Верховного суду США Сандра Дей О’Коннор зазначила, що конституційними положеннями, які забезпечують прийняття суддями рішень у справах на основі закону, як вони його тлумачать, є безстрокове призначення суддів на посади за умови належної роботи і гарантії гідної оплати праці. “Упевненість у зарплатні та збереженні робочого місця дає суддям змогу найкращим чином використовувати свої юридичні знання у справедливому і об’єктивному застосуванні закону щодо сторін, які перед ними постають” [3].

У країнах Західної Європи виділяють дві моделі організації Судових рад: північна (Швеція, Данія, Норвегія) та південна (французько-італійська, іспансько-португальська). Особливістю

першої моделі є те, що не існує єдиного органу, покликаного забезпечувати незалежність судів і самостійність суддів, повноваження поділені між різними органами та інституціями. Друга характеризується ліберальною позицією у системі органів державної влади. Повноваження рад, головно, зводяться до надання висновків з питань призначення кандидатів на посади суддів та дисциплінарної відповідальності суддів. Держави Центрально-Східної Європи у створенні Судових рад за зразок брали південну модель устрою [10; 11].

З огляду на суттєві відмінності судових систем європейських країн Україна має використовувати їхній досвід з урахуванням історичних, національних, ментальних особливостей і традицій, модельних подібностей судових систем. Із країн постсоціалістичного табору Центрально-Східної Європи найактивніше реформування судової влади здійснювала та продовжує здійснювати Республіка Польща [12]. Відповідно, запозичення її досвіду може стати надзвичайно корисним в українській судовій системі.

Звичайно, що у кожній країні та юридичній системі є свої відмінності, але незалежність судової влади є ключовим принципом, який домінує над цими відмінностями. Відтак, не є дивним те, що у міжнародному законодавстві цей конституційний принцип є головним предметом наукових досліджень, так само як і численних порівняльних досліджень, виконаних фаховими організаціями, зокрема професійними асоціаціями.

Більше того: у галузі міжнародного права було розроблено і ухвалено багато декларацій, хартій і навіть конвенцій щодо незалежності суду. Саме тому основою для відліку у вимірюванні рівня незалежності суддів у країн-членів Євросоюзу є Принципи незалежності судової влади ООН (1985), стандарти незалежності, об'єктивності та компетенції суддів ЄС, а також інші документи, пов'язані із цією галуззю. Відповідно, у всіх цивілізованих правових країнах є мінімальні домовленості та узгодженості щодо незалежності судової системи.

Підтвердженням того є Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (Перша світова

конференція з незалежності правосуддя 1983 р.), в якій визначено, що:

- судді як особи є вільними та зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права, без будь-яких обмежень, впливів, спонук, примусів, загроз або втручання, прямих або непрямих з будь-якого боку і будь-яких причин;

- у процесі прийняття рішень судді є незалежними від своїх колег по суду та вищих посадових осіб, жодна ієрархічна структура суддівства і жодна різниця у ранзі чи класі суддів жодним чином не можуть ставати на перешкоді праву судді на вільне винесення вироку;

- судді є незалежними від виконавчих і законодавчих органів держави; судді мають юрисдикцію, пряму або шляхом перегляду, над усіма питаннями правового характеру, включаючи питання власної юрисдикції та компетенції;

- жодна сила не може бути застосована з метою втручання в судовий процес;

- виконавчі органи не повинні контролювати надсудові органи через адміністрування судів;

- виконавчі органи не мають повноважень закривати або призупиняти діяльність судів та ін. [13; 14].

На думку А. Іванищука, в Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя (Перша світова конференція з незалежності правосуддя 1983 р.) визначено основні положення: наприклад, судді у процесі прийняття рішень є незалежними не лише від органів законодавчої та виконавчої влади, але й від органів суддівського самоврядування, жодна сила не може бути застосована з метою втручання в судовий процес, однак судді можуть колективно захищати свою незалежність; виконавчі органи повинні гарантувати охорону та фізичний захист суддів та їх сімей; скарга на адресу судді повинна оформлятися швидко і справедливо за відповідною процедурою; розгляд справ про звільнення з посади або дисциплінарне покарання судді відбувається судом або радою, що переважно складається з суддів та обирається ними [14].

Незалежність судової системи, може бути визначена у багатьох відношеннях. Деякі вчені визначають довгі списки критеріїв судової системи, інші зосереджені на більш вузьких аспектах судової незалежності. Але більшість згодні з тим, що по-справжньому незалежна судова система має три характеристики. По-перше, вона неупереджена – судові рішення не залежать від особистого інтересу судді до результатів справи. Деякі аналітики включають у "неупередженість" те, що судді не можуть бути обрані в першу чергу через їх політичні погляди. По-друге, судові рішення, як тільки їх було винесено, повинні виконуватися. Сторони, що перебувають у справі, повинні виконувати рішення винесені судом, або в іншому випадку вони будуть виконувати його із застосуванням примусу. Третя характеристика незалежності судової системи полягає в тому, що судова система є «вільною від перешкод». Тобто, зацікавлені сторони, які намагаються, щоб рішення було прийнято на їхню користь, не можуть вплинути на рішення судді. В тому числі, ізоляція суддів від посадових осіб інших гілок влади є найбільш важливим аспектом судової незалежності. Уряд становить, найбільш серйозну загрозу для незалежності судової системи з двох причин: має особисту зацікавленість у прийнятті незаконних рішень та має такий значний вплив на судову гілку влади, що підтверджується незліченними випадками [15].

Для прикладу, Конституція Канади для збереження незалежності судової системи вимагає трьох речей:

- забезпечення гарантій володіння житлом та збереження посади: після призначення суддя має право бути на посаді до досягнення пенсійного віку. Для відсторонення судді від посади обов'язково має бути згода суду вищої інстанції обох палат Парламенту;

- фінансове забезпечення: суддям платять достатню заробітну плату, щоб вони, таким чином, ні від кого не залежали та не піддавалися тиску з боку інших установ;

- адміністративна незалежність: судді повинні бути в змозі вирішити, як управляти процесом судового розгляду і розгляд справи буде незалежним та неупередженим [16].

У тому числі прикладом позитивного досвіду зарубіжного становлення незалежності судової системи є Грузія, відповідно в

Законі «Про загальні суди» містяться положення, які підтверджують дані слова: правосуддя здійснюється на основі рівності перед законом і судом усіх учасників справи, а також з дотриманням принципів гласності, незмінності і незалежності суддів (ст. 6). Суддя оцінює фактичні обставини і приймає рішення тільки відповідно до Конституції Грузії, загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права, іншими законами та на підставі свого внутрішнього переконання. Ніхто не має права вимагати від судді звіту по конкретній справі. Відсторонення судді від розгляду справ, дострокове припинення його повноважень або переведення на іншу посаду не допускаються, за винятком випадків, передбачених законом (п. 1,2 ст. 7). Державному органу і органу місцевого самоврядування, установі, громадському і політичному об'єднанню, посадовій особі, юридичній і фізичній особі забороняється зазіхати на незалежність суду. Будь-який тиск на суддю або втручання в його діяльність з метою здійснення впливу на прийняття рішення забороняється і карається за законом (п. 1,2 ст. 8). Пленум Верховного Суду зобов'язаний:

захищати і зміцнювати інституційну незалежність однієї з рівноправних гілок державної та судової влади, забезпечувати незалежність суддів (ст.18); Конференція суддів Грузії захищає і зміцнює незалежність судової влади, сприяє зміцненню довіри і віри народу в суди, підвищенню авторитету суддів (ст. 63). Держава зобов'язана з метою забезпечення незалежності судді створити йому гідні умови для життя і діяльності, захищати безпеку судді і його сім'ї. Якщо життю та здоров'ю судді загрожує небезпека, на підставі його заяви, за рішенням Прем'єр-міністра Грузії відповідні органи державної влади в порядку, встановленому законодавством Грузії, забезпечують охорону судді і членів його сім'ї (п. 2 ст. 68) [17].

Висновки. Отже, проаналізувавши практику міжнародного та зарубіжного досвіду забезпечення незалежності судової влади ми вважаємо, що:

- суддя повинен призначатися (обиратися) виключно органами суддівського самоврядування на посаду безстроково;

- суддя може бути відсторонений або усунений від виконання обов'язків, тільки якщо це передбачено законом, і тільки за рішенням, яке приймається шляхом належної дисциплінарної процедури органом суддівського самоврядування;

- суддя не може бути залежний від правоохоронних органів, за якими здійснюється судовий контроль;

- незалежність суддів та судової системи в цілому найкращим чином досягається через самоврядування суддівського корпусу, тобто через так звану самоврядну організацію;

- суддівський корпус має долучатися із власними пропозиціями щодо підготовки бюджету судової системи, а також до розподілу коштів.

- судова система як окрема гілка державної влади повинна мати вирішальний вплив на відбір, призначення, кар'єру та дисципліну судів та судових службовців, а також на визначення своїх матеріальних потреб.

Література:

1. Недовіру до судової влади породжують служителі Феміди. Юнікомінтер. 2016. URL:http://yurincom.com/ua/legal_practice/analychna_yurysprudentsiia/nedoviru_do_sudovoi_vlady__porodzhuiut_sluzhyteli_femidy-publication/

2. Галайденко Т. Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец.12.00.10; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2013. 20 с.

3. Штефан Г. Деякі спостереження щодо незалежності суду, як вона презентована у міжнародних документах та досвіді. Вісник Центру суддівських студій. 2007. №10.

4. Луїс М. Суддівська організація порівняльного права. Презентація. Стор.7.

5. Потильчак О. Незалежність суддів як гарантія правової держави: міжнародний досвід. Проблеми вдосконалення законодавства. Вісник верховного суду України. 2014. №6.

6. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Монографія. Київ.: Реферат. 2007. 640 с.

7. Баулін Ю. Теоретичні і прикладні проблеми відповідальності за порушення прав за кримінальним законодавством України. Харків. Видавництво «Кросроуд». 2008. С. 148.

8. Конституція України Верховна Рада України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к.96-ВР Офіційний вісник України: офіційне видання від 01.10.2010., № 72.

9. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31.

10. Mikuli P. Rady sądownictwa w Europie. Krajowa Rada Sądownictwa. XX-lecie działalności. Warszawa. 2010. 432 s.

11. Нор В., Білостоцький С. Захист незалежності судів і самостійності суддів у діяльності національної ради судівництва республіки Польща: досвід для України. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Випуск 61.

12. BałabanA., SkrzydłoW. Krajowa Rada Sądownictwa – reguła c jakon stytucyjnaire law systemie władzy są downicznej. Sądzi Trybunał yw konstytucji i praktyce. Warszawa. 2005. S.79–88.

13. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя. Перша світова конференція з незалежності правосуддя. Монреаль. 1983.

14. Іванишук А. Адміністративно-правове регулювання діяльності судової гілки влади. Теорія і практика: монографія. Університет «Україна». Київ. 2016. 356 с.

15. DrewA. Linzer, JeffreyK. Staton. AGlobal Measure of Judicial Independence, 1948–2012. The university of Chicago press journals. Volume 3. 2015.

16. Munro, Joseph Edwin Crawford (1889), The Constitution of Canada, Cambridge University Press.

17. Organic law on general courts of Georgia. European commission for democracy through law (Venice commission). Strasbourg. 2014. №773.

УДК 342.951:69(477)

Кривошеїн П. П.,
здобувач Науково-дослідного інституту
публічного права

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БУДІВНИЦТВА В КРАЇНАХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ТА КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ЄС

В статті проаналізований зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання будівництва в країнах Північної Америки та країн-учасниць ЄС. Виявлено, що адміністративно-правове регулювання у сфері будівництва в усіх цих країнах переходить на міжнародні стандарти. В країнах північної Америки у більшості випадків застосовуються Міжнародний будівельний кодекс за стандартом ISO, а в країнах-учасницях ЄС – Єврокоди.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, будівництво, Єврокод, зарубіжний досвід, Міжнародний будівельний кодекс.

В статье проанализирован зарубежный опыт административно-правового регулирования строительства в странах Северной Америки и стран-участниц ЕС. Обнаружено, что административно-правовое регулирование в сфере строительства переходит на международные стандарты. В странах Северной Америки в большинстве случаев применяются Международный строительный кодекс по стандарту ISO, а в странах-участницах ЕС – Еврокоды.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, строительство, Еврокод, зарубежный опыт, Международный строительный кодекс.

The article analyzed foreign experience in administrative and legal regulation of construction in North America and the EU member states. Found that the administrative regulation of the building goes to international standards. In North America most of

the applicable International Building Code standards by ISO, and the EU member states Eurocodes.

Keywords: administrative and legal regulation, construction, Eurocode, international experience, North America, regulation,

Постановка проблеми. Український народ має право проживати, працювати, відпочивати в будівлях, які відповідають за своїми якостями міжнародним та європейським стандартам. Такі стандарти можуть використовуватися як безпосередньо шляхом легалізації їх в Україні, так і як основа для розробки національних будівельних норм і правил, процедур, початку та закінчення будівництва. В умовах інтеграції нашого суспільства до ЄС, з одного боку, відміняються будівельні норми минулої епохи, з іншого боку, вводяться в практику правореалізації європейські, які в багатьох секторах є більш жорсткими ніж діючі в минулому. Усе це вимагає проаналізувати з метою запозичення вдалий зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання будівництва в країнах Північної Америки та країн-учасниць ЄС.

Аналіз дослідження даної проблеми. До теоретичних проблем зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання будівництва в країнах північної Америки та країн-учасниць ЄС звертались у свої працях вчені юристи: О. Вінник, В. Галунько, В. Курило, А. Лантух-Лященко, А. Матвійчук, І. Миронець, С. Погребняк, В. Ромасько, Н. Савенко, Б. Семенко, В. Смородинський, О. Стукаленка, О. Сударенко та ін. Проте, безпосередньо предметом їх дослідження аналізована нами проблематика не була, вони свої зусилля зосереджували на більш загальних спеціальних чи суміжних викликах.

Мета статті: на основі теорії адміністративного права та зарубіжного законодавства розкрити особливості зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання будівництва в країнах Північної Америки та країн-учасниць ЄС.

Виклад основного матеріалу. В багатьох країнах є будівельні кодекси, в яких визначаються засади і адміністративні процедури будівельного контролю, будівельних норм і правил, визначаються стандарти побудованих об'єктів будівель. Прописуються, що об'єкти будівництва мають

відповідати кодексу з питань отримання дозволу на будівництво. Як правило, у кодексах така компетенція надається органам місцевого самоврядування. Основною метою будівельного кодексу є захист здоров'я населення, безпеки і загального добробуту, оскільки вони пов'язані з будівництвом і розміщенням будівель і споруд. Будівельний кодекс є законом спеціальної юрисдикції, що визначає процедури діяльності публічних і приватних органів у сфері будівництва [1].

Практика розробки, затвердження і дотримання будівельних норм і правил значно варіюється між країнами. У деяких країнах будівельні норми і правила розробляються державними органами або публічними недержавними організаціями. В багатьох країнах будівельні норми і правила затверджуються місцевими громадами. Наприклад, в США всі великі міста мають свої будівельні норми і правила. Так, в 2008 р. Нью-Йорк відмовився від свого спеціального будівельного кодексу «New York City Building Codes» на користь спеціальної версії Міжнародного будівельного кодексу [1; 2]. На думку О. Стукаленка, в США загальна мета стандартизації у сфері будівництва має за мету забезпечення раціонального використання всіх видів національних ресурсів, усунення технічних бар'єрів та підвищення конкурентоспроможності [3].

Міжнародний будівельний кодекс ISO є одним із 21000 міжнародних стандартів, які хоча і носять рекомендаційний характер, проте вони є яким повіряють вітчизняні стандарти майже усі країни світу. Він має два види використання: по-перше, використовується в якості базового стандарту для будівельних кодексів суверенних держав; по-друге, використовується як нормативно-правовий акт прямої дії, пройшовши легалізації через вітчизняні парламенти. Наприклад, Міжнародний будівельний кодекс є нормативно-правовим актом прямої дії у більшості штатів США. Положення Міжнародного будівельного кодексу врегульовують проблеми щодо безпечності об'єктів будівництва, дотримання санітарних норм, розпорядчі й експлуатаційні вимоги до будівель. Положення Кодексу призначені для створення правових вимог для

безпечності об'єктів будівництва, ефективності будівництва, використання в ньому безпечних і екологічних матеріалів [2].

Міжнародний будівельний кодекс є універсальним. Він зокрема встановлює критерії для кількості, розміру і розташування виходів в конструкції будівлі. Будівельний кодекс також має справу з доступом для інвалідів та структурної стійкості (в тому числі землетрусів).

Таким чином, міжнародний будівельний кодекс є стандартом ISO, на основі рекомендацій якого безпосередньо здійснюється будівництво (наприклад, у більшості штатів США), або розробляються стандарти будівництва, він визначає правові вимоги безпечності об'єктів будівництва, ефективності будівництва, використання в ньому безпечних і екологічних матеріалів, критерії для кількості, розміру і розташування виходів в конструкції будівлі, зручності для інвалідів та структурної стійкості, зокрема під час землетрусів.

Склад і структура нормативної бази ЄС. Нормативна база регулювання в будівництві в ЄС продумано структурована, має кілька рівнів ієрархії. На найвищому рівні знаходилася донедавна Директива Ради ЄС 89/106/ЕЕС щодо зближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів ЄС стосовно будівельних матеріалів. (З початку 2013 року Директиву замінено на Регламент ЄС № 305/2011 Європейського Парламенту і Ради). Цими документами встановлено загальні підходи до технічного регулювання в галузі будівництва на всій території ЄС. Передбачається, що рівень потрібної безпеки будівельних об'єктів на території тієї чи іншої держави є виключною прерогативою цієї держави. Установлено, що вимоги до забудови територій та об'єктів будівництва приймаються на національному рівні. Тлумачні та керівні документи до Директиви уточнюють її положення і підкреслюють її специфічність у порівнянні з іншими директивами. Сьогодні в ЄС налічується близько 500 стандартів, які забезпечують відповідність вимогам Директиви, крім того у галузі будівництва діє біля 2500 інших стандартів (категорії В та Вh), що так чи інакше пов'язані з виконанням Директиви. Ці складові є невід'ємними частинами технічного регулювання у

комплексній сфері будівництва та промисловості будівельних матеріалів [4; 5; 6; 7].

Єврокоди стосуються виключно проектування будівельних конструкцій. Цим пакетом стандартів охоплюються основні будівельні конструктивні матеріали (бетон, сталь, деревина, камінь/цегла й алюміній), всі сфери проектування конструкцій (навантаження, механічна міцність та стійкість, захист від пожежі, сейсміка тощо. Сама система Єврокод також чітко структурована: складається з 10 Європейських стандартів (EN 1990, EN 1991, ..., EN 1999) для проектування конструкцій, а кожний стандарт, в свою чергу, складається з декількох частин (загалом є 58 частин), котрі присвячені конкретним технічним аспектам [4; 8; 9].

Розглянемо систему планування будівництва (планування і розвиток регіональної інфраструктури) на прикладі ФРН. Законодавчою основою такого планування є: Директиви, Постанови, програмного сприяння ЄС; на федеральному рівні Закон про розвиток регіональної інфраструктури, Постанова про розвиток інфраструктури, Будівельний кодекс, Постанова про задоволення будівельних потреб, Постанова про специфіку планування, різні фахові закони – Федеральний закон про охорону природи, Федеральний закон про захист від викидів, закон про автомагістралі, закон про водний бюджет, закон про відновлювальні види енергії тощо; на рівні федеральних земель Земельний закон про планування, земельні постанови про будівництво, земельні закони про охорону природи, охорону пам'яток, про ліси тощо; на рівні громад Постанови органу самоврядування – план забудови, постанови про охорону дерев, постанова про парковки тощо [10].

Визначаються наступні рівні планування: загальноєвропейське через Європейську програму з розвитку інфраструктури (EUREK); федеральне планування через Федеральну програму з розвитку інфраструктури; планування земель через програми з розвитку інфраструктури земель; регіональне планування (регіональні плани); місцеве планування (плани використання територій та плани забудови); планування на рівні громад [10].

Що стосується Європейського плану розвитку регіональної інфраструктури (1999), то його метою є зважена поліцентрична система міст, рівноцінний доступ до інфраструктури та знань, сталість і охорона природи та культурної спадщини – трансєвропейські мережі (TEN), регіони метрополій. Реалізація Федерального плану розвитку регіональної інфраструктури (2006) дає можливість адаптувати для нижчих рівнів планування – модельні проекти розвитку регіональної інфраструктури: сприяння та випробування політичних підходів у сфері розвитку інфраструктури – політика сприяння. Земельне планування розглянемо на прикладі Земельної програми розвитку «Земельний план розвитку Берлін – Бранденбург» (2009), засадами якої є розвиток населених пунктів («Сфера розвитку – населений пункт», місця розташування підприємств), вільних територій, розвитку транспорту (дороги та залізниця), захист від повеней. Реалізація його здійснюється через адаптацію для нижчих рівнів планування – політика сприяння, політичні рішення на рівні землі (Регіональні плани Західного Мекленбурга, Передньої Померанії) [10].

Цікавою є адміністративна процедура затвердження таких планів: рішення про затвердження ухвалюється земельним парламентом, зборами об'єднання або представницьким органом громади на основі закону про розвиток регіональної інфраструктури, земельних законів про планування, будівельних кодексів; розробка проекту плану здійснюється із залученням органів влади та інших носіїв публічних потреб – передусім щодо обсягу та рівня деталізації екологічної перевірки; прийняття проекту плану та своєчасне залучення (викладення) Земельним парламентом, зборами об'єднання або представницьким органом громади; неодноразове публічне обговоренням громадскістю [10].

Таким чином, на прикладі ФРН можна зробити висновок, що система планування будівництва в країнах є ієрархічною, ретельно законодавчо регламентованою актами різної юридичної сили (Директиви, Постанови, програмного сприяння ЄС, закони на федеральному регіональному рівні, в першу чергу будівельні кодекси) забезпеченні адміністративним інструментарієм (Європейська програма з розвитку

інфраструктури (EUREK), федеральні, регіональні, місцеві плани використання територій та плани забудови та планування на рівні громад), та здійснюються у відповідності до певної адміністративної процедури, коли рішення ухвалюється земельним парламентом, зборами об'єднання або представницьким органом громади після чисельних громадських слухань щодо дотримання заходів безпечності і екологічності.

В країнах-учасниках ЄС у сфері будівництва застосовується так званий «Єврокод», який замінює національні стандарти. Лантух-Лященко А. звертає увагу на декілька позитивних чинників застосування Єврокоду, серед яких впровадження європейських нормативних документів на проектування об'єктів будівництва є одним із складових елементів української державної політики інтеграції з Євросоюзом. На державному рівні прийнято закони і постанови про наближення законодавчої бази України до європейської. Чітко сформульована державна концепція адаптації національної нормативної бази до нормативів ЄС, її інтегрування у європейський нормативно-правовий простір технічного регулювання у будівництві; по-друге, сьогодні експертами всього світу визнається, що Єврокод є новітньою, найбільш досконалою базою нормативного регулювання в будівництві; по-третє, Єврокод – це перша в світі система проектування, в основу концепції якої покладено принцип керованої надійності і довговічності [4; 9; 11].

На думку Лантух-Лященко А., мотивацію актуальності впровадження в Україні Єврокодів можна було би продовжити, проте викладено мабуть достатньо, щоби бачити важливість і необхідність гармонізації нормативної бази України з нормативною базою ЄС. В рамках вдосконалення національної нормативної бази будівництва останні роки знаменуються рішучими кроками з впровадження Єврокодів в проектування споруд. Так, починаючи з липня 2013 р., Законом України «Про будівельні норми» встановлюється період одночасної дії національних будівельних норм та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами ЄС, тобто Єврокодів, Порядком застосування будівельних норм,

розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу, що затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 р. № 547 [12] та національними Державними Будівельними нормами і стандартами «Проектування будівельних конструкцій за Єврокодами. ДБН А.1.1-94:2010» [13]. На слушну думку науковця, це означає, що в країні існуватиме дві паралельні системи проектування об'єктів будівництва. Як довго – прогнозувати сьогодні неможливо. План впровадження Єврокодів в Україні, як і у всіх країнах ЄС, має дві глобальні складові: підготовка гармонізованих стандартів і заходи стосовно інформування та освіти спеціалістів і студентів за новою системою нормативного регулювання в будівництві. Гармонізація (термін з глосарію Єврокодів) – це є заходи подальшого розвитку Єврокодів, які складаються з ідентичного перекладу стандартів на національну мову, доповнення їх параметрами національного рівня та погодженими технічними специфікаціями. Україна сьогодні пройшла вже значну частину цього шляху – підготовлено українською мовою ідентичні переклади всіх 58 документів Єврокоду, розпочато роботу з підготовки так званих Національних додатків (НД), що містять параметри, відкриті для національного вибору, розроблено велику кількість погоджених специфікацій [4; 5; 6; 7].

Крім того треба пам'ятати, адміністративному регулювання будівництва в країнах-членах ЄС традиційно приділяють багато уваги. В багатьох країнах існують своєрідні підгалузі адміністративного права – адміністративно-будівельне право. Наприклад, вагомим елементом система права Італії є «Містобудування (Урбаністика) та адміністративне судочинство» [8].

Таким чином, в країнах-учасниках ЄС у сфері будівництва застосовується так званий «Єврокод», який замінює національні стандарти, що дає можливість впроваджувати єдині європейські стандарти проектування та будівництва, які в Україні визнанні на офіційному рівні і їх застосування є можливим паралельно із класичними будівельними нормами і правилами.

Висновки. Отже, зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання будівництва говорить про те, що національне адміністративно-правове регулювання у сфері будівництва переходить на міжнародні стандарти. В країнах Північної Америки у більшості випадків застосовуються Міжнародний будівельний кодекс за стандартом ISO, а країнах-учасниках ЄС – Єврокоди.

Література:

1. Ching, Francis D. K.; Winkel, Steven R. (2016-03-22). Building Codes Illustrated: A Guide to Understanding the 2015 International Building Code. URL: https://books.google.com.ua/books?id=danQCwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=building+code&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=building%20code&f=false
2. International Building Code. ISO. 2015. URL: <http://codes.iccsafe.org/app/book/content/2015%20San%20Antonio/2015%20IBC%20HTML/Preface.html>
3. Стукаленко О.В. Світовий досвід регулювання будівельної діяльності на прикладі США. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Випуск 2. Т. 2. С. 112-115
4. Лантух-Лященко А.І. Єврокод – новий підхід в проектуванні мостів. 2013. URL: http://publications.ntu.edu.ua/avtodorogi_i_stroitelstvo/avtodorogi_i_stroitelstvo_88/277-288.pdf
5. Standards in construction: the Eurocodes. The European Commission. 2015. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/standards-construction-eurocodes>
6. Eurocodes: building codes for Europe. 2000. URL: <http://www.eurocodes.fr/en/index.html>
7. Європейські стандарти з проектування конструкцій єврокоди (eurocodes) та їх застосування. SVITPPT. 2014. URL: <http://svitppt.com.ua/ekonomika/evropeyski-standarti-z-proektuvannya-konstrkciy-evrokodi-eurocodes-ta-.html>
8. Lorzio A. Urbanistika e giudice amministrativo. Milano. 1976. 448 с.
9. Ogenis Brillhante, Julia Skinne. European Experiences of Building Codes for Promoting Sustainable Housing. 2014. URL: https://www.ihs.nl/fileadmin/ASSETS/ihs/Marketing/prospective_students_pages/ECO_and_MFUI/EU_Experiences_of_Building_codes.pdf
10. Європейські будівельні норми Eurocode. OpenPortal Articles. 2014. URL: <http://openportal.org.ua/articles/2/eurocode/>

11. Ліндемманн А. Планування та розвиток регіональної інфраструктури. Система планування у Німеччині. BVVG. 2010. URL:<http://zem.ua/docs/prezent/Planung%20und%20Raumordnung%20-%20L%20-%20UKR.pdf>

12. Порядок застосування будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 р. № 547. Урядовий кур'єр. 2011. № 100

13. Проектування будівельних конструкцій за Єврокодами. ДБН А.1.1-94:2010. Державні Будівельні норми і стандарти. URL: <http://old.minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo/texnichne-regulyuvannya/normuvannya/a11-94.pdf>

14. Козич О. Досвід провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю. 2000. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/5/02.pdf>

УДК 347.73

Латковська Т.А.,
д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

СУЧАСНИЙ СТАН РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану правового регулювання майнового оподаткування. Зазначено, що Податковому кодексу властива певна конфліктність відносин, які потребують правового врегулювання. Акцентується увага на тому, що податок на майно складається з: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортного податку; плати за землю. Розглядається їх правове регулювання.

Ключові слова: податок, майно, податкова система, майнове оподаткування.

Статья посвящена исследованию современного состояния правового регулирования имущественного налогообложения. Отмечено, что Налоговому кодексу свойственна определенная конфликтность отношений, требующих правового регулирования. Акцентируется внимание на том, что налог на имущество состоит из: налога на недвижимое имущество, отличное от земельного участка; транспортного налога; платы за землю. Рассматривается их правовое регулирование.

Ключевые слова: налог, имущество, налоговая система, имущественное налогообложение.

The article investigates the current state of the legal regulation of property taxation. It is noted that the tax code has certain conflictual relationships that require legal regulation. The attention that the property tax includes: tax on real property other than land; vehicle tax; the land tax. Consider their legal regulation.

Keywords: tax, property tax system, property taxation.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток відносин оподаткування, який відбувається в останні роки, зумовив потребу дослідження одного з пріоритетних напрямів реформування вітчизняної податкової системи, розпочатого з прийняттям Податкового кодексу України, – запровадження нових видів податків та удосконалення як суспільних відносин в цьому напрямі, так і законодавчих засобів забезпечення їх реалізації. Кодифікований нормативно-правовий акт забезпечив не тільки збереження сталих податкових механізмів, але й запровадив принципово нові податкові механізми, одним із яких і є майнове оподаткування. Прийняття Податкового кодексу мало на меті розбудову сучасної української податкової системи, яка б відповідала світовим тенденціям розвитку податкових систем, а також формування додаткових джерел надходжень до бюджетів. Чи відбулося завершення реформування податкового законодавства в Україні?

Прийнятий вагомий законодавчий акт, головною особливістю якого виступає певна конфліктність відносин, які і потребують правового врегулювання. Якщо в Кримінальному кодексі цілком зрозуміло, що убивця та злодій повинен бути покараний, то ситуація з регулюванням податкових відносин, де дуже хитка межа між публічними й приватними інтересами, зовсім виглядає по-іншому. Тож, і виникає питання: чому хтось повинен забирати частину того, що чесно зароблено? Чому, сплативши податки та збори, ми маємо розбиті дороги; чому, сплативши великі кошти за квиток у потязі, їдемо в напіврозвалених вагонах; чому немає освітлення на дорогах; чому...? Недаремно спроби прийняття податково-правових норм викликають бурхливі обговорення та суперечки.

Одним з таких напрямів реформування податкової системи є вдосконалення механізму оподаткування нерухомого майна в Україні. Суттєвим нововведенням до Податкового кодексу України стало доповнення переліку місцевих податків і зборів податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Саме поява в системі місцевих податків та зборів податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, є певним підсумком тривалих вагань та сперечань щодо введення власне майнового податку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Податок на майно складається з: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортного податку; плати за землю [1].

Якщо розглядати податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, то платниками податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості.

Законодавством встановлено, що якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній частковій власності кількох осіб, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку; якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, але не поділений в натурі, платником податку є одна з таких осіб-власників, визначена за їх згодою, якщо інше не встановлено судом; у разі, якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб і поділений

між ними в натурі, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку.

Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка.

Сьогодні Податковим кодексом встановлено, що не є об'єктом оподаткування:

а) об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які перебувають у власності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також організацій, створених ними в установленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідного державного бюджету чи місцевого бюджету і є неприбутковими (їх спільній власності);

б) об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які розташовані в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, визначені законом, в тому числі їх частки;

в) будівлі дитячих будинків сімейного типу;

г) гуртожитки;

г) житлова нерухомість непридатна для проживання, у тому числі у зв'язку з аварійним станом, визнана такою згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад;

д) об'єкти житлової нерухомості, в тому числі їх частки, що належать дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та особам з їх числа, визнаним такими відповідно до закону, дітям-інвалідам, які виховуються самотніми матеріями (батьками), але не більше одного такого об'єкта на дитину;

е) об'єкти нежитлової нерухомості, які використовуються суб'єктами господарювання малого та середнього бізнесу, що провадять свою діяльність в малих архітектурних формах та на ринках;

є) будівлі промисловості, зокрема виробничі корпуси, цехи, складські приміщення промислових підприємств;

ж) будівлі, споруди сільськогосподарських товаровиробників, призначені для використання безпосередньо у сільськогосподарській діяльності;

з) об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які перебувають у власності громадських організацій інвалідів та їх підприємств;

и) об'єкти нерухомості, що перебувають у власності релігійних організацій, статuti (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, та використовуються виключно для забезпечення їхньої статутної діяльності, включаючи ті, в яких здійснюють діяльність засновані такими релігійними організаціями добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), крім об'єктів нерухомості, в яких здійснюється виробнича та/або господарська діяльність;

і) будівлі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від форми власності та джерел фінансування, що використовуються для надання освітніх послуг;

ї) об'єкти нежитлової нерухомості державних та комунальних дитячих санаторно-курортних закладів та закладів оздоровлення та відпочинку дітей, а також дитячих санаторно-курортних закладів та закладів оздоровлення і відпочинку дітей, які знаходяться на балансі підприємств, установ та організацій, які є неприбутковими і внесені контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій. У разі виключення з Реєстру неприбуткових установ та організацій декларація подається платником податку протягом 30 календарних днів з дня виключення, а податок сплачується починаючи з місяця, наступного за місяцем, в якому відбулося виключення з Реєстру неприбуткових установ та організацій;

й) об'єкти нежитлової нерухомості державних та комунальних центрів олімпійської підготовки, шкіл вищої спортивної майстерності, центрів фізичного здоров'я населення, центрів з розвитку фізичної культури і спорту інвалідів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також центрів олімпійської підготовки, шкіл вищої спортивної майстерності, дитячо-юнацьких спортивних шкіл і спортивних споруд всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств, їх місцевих осередків та відокремлених підрозділів, що є неприбутковими та включені до Реєстру неприбуткових установ та організацій. У разі виключення таких установ та організацій з Реєстру неприбуткових установ та організацій декларація подається платником податку протягом 30

календарних днів з дня виключення, а податок сплачується починаючи з місяця, наступного за місяцем, в якому відбулося виключення з Реєстру неприбуткових установ та організацій;

к) об'єкти нежитлової нерухомості баз олімпійської та параолімпійської підготовки. Перелік таких баз затверджується Кабінетом Міністрів України;

л) об'єкти житлової нерухомості, які належать багатодітним або прийомним сім'ям, у яких виховується п'ять та більше дітей.

Таким чином, види об'єктів житлової нерухомості законодавець закріпив у вигляді вичерпного переліку, що означає, що будь – які інші варіації об'єктів житлової нерухомості не можуть породжувати податкових наслідків, а отже у їх власників не можуть виникати податкові обов'язки.

Ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 1,5 відсотка розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 квадратний метр бази оподаткування.

В податковому законодавстві зберігається міжгалузева родова конструкція майна, що пропонується цивільним законодавством з чітким посиленням на Цивільний кодекс, і відсутнє чітке визначення майна з метою оподаткування. Цим зумовлені певні складності застосування такої правової конструкції, адже присутня принципова розбіжність при характеристиці майна, яке породжує зустрічні права та обов'язки в режимі диспозитивного приватно-правового регулювання та характеристиці майна, яка обумовлює безумовне імперативне виконання обов'язків.

Стосовно транспортного податку, то тут платниками є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі, що відповідно до статті 267 (підпункту 267.2.1 пункту 267.2) Податкового кодексу є об'єктами оподаткування.

Об'єктом оподаткування є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року. Така вартість визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України, станом на 1 січня податкового (звітного) року виходячи з марки, моделі, року випуску, об'єму циліндрів двигуна, типу пального. Щороку до 1 лютого податкового (звітного) року центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, на своєму офіційному веб-сайті розміщується перелік легкових автомобілів, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року, який повинен містити такі дані щодо цих автомобілів: марка, модель, рік випуску, об'єм циліндрів двигуна, тип пального.

Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів оподаткування фізичних осіб здійснюється контролюючим органом за місцем реєстрації платника податку.

Податкове/податкові повідомлення-рішення про сплату суми/сум податку та відповідні платіжні реквізити надсилаються (вручаються) платнику податку контролюючим органом за місцем його реєстрації до 1 липня року базового податкового (звітного) періоду (року).

Щодо об'єктів оподаткування, придбаних протягом року, податок сплачується фізичною особою-платником починаючи з місяця, в якому виникло право власності на такий об'єкт. Контролюючий орган надсилає податкове повідомлення-рішення новому власнику після отримання інформації про перехід права власності.

Нарахування податку та надсилання (вручення) податкових повідомлень-рішень про сплату податку фізичним особам-нерезидентам здійснюють контролюючі органи за місцем

реєстрації об'єктів оподаткування, що перебувають у власності таких нерезидентів.

Платниками земельного податку є власники земельних ділянок, земельних часток (паїв); землекористувачі.

Об'єктами оподаткування Податковий кодекс визначає земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні та земельні частки (паї), які перебувають у власності. Базою оподаткування є нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до порядку, встановленого нормою кодексу та площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено. Причому рішення рад щодо нормативної грошової оцінки земельних ділянок, розташованих у межах населених пунктів, офіційно оприлюднюється відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосування нормативної грошової оцінки земель або змін (плановий період). В іншому разі норми відповідних рішень застосовуються не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим періодом.

Ставка податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється у розмірі не більше 3 відсотків від їх нормативної грошової оцінки, для земель загального користування – не більше 1 відсотка від їх нормативної грошової оцінки, а для сільськогосподарських угідь – не менше 0,3 відсотка та не більше 1 відсотка від їх нормативної грошової оцінки (зі змінами, внесеними 20 грудня 2016 року). Ставка податку встановлюється у розмірі не більше 12 відсотків від їх нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності). Ставка податку за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, встановлюється у розмірі не більше 5 відсотків від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області, а для сільськогосподарських угідь – не менше 0,3 відсотка та не більше 5 відсотків від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області.

Обов'язковість проведення нормативної грошової оцінки земель передбачено ст. 13 Закону України “Про оцінку земель”, а періодичність проведення – статтею 18 цього Закону: не рідше ніж один раз на 5-7 років [2]. Своєчасне проведення (повторної) нормативної грошової оцінки земельних ділянок у населених пунктах України у терміни, визначені чинним законодавством, – джерело додаткових надходжень до місцевого бюджету з плати за землю.

Податковим кодексом також встановлено, що не сплачується податок за:

сільськогосподарські угіддя зон радіоактивно забруднених територій, визначених відповідно до закону такими, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи (зон відчуження, безумовного (обов'язкового) відселення, гарантованого добровільного відселення і посиленого радіоекологічного контролю), і хімічно забруднених сільськогосподарських угідь, на які запроваджено обмеження щодо ведення сільського господарства;

землі сільськогосподарських угідь, що перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння;

земельні ділянки державних сортовипробувальних станцій і сортодільниць, які використовуються для випробування сортів сільськогосподарських культур;

землі дорожнього господарства автомобільних доріг загального користування – землі під проїзною частиною, узбіччям, земляним полотном, декоративним озелененням, резервами, кюветами, мостами, штучними спорудами, тунелями, транспортними розв'язками, водопропускними спорудами, підпірними стінками, шумовими екранами, очисними спорудами і розташованими в межах смуг відведення іншими дорожніми спорудами та обладнанням, а також землі, що знаходяться за межами смуг відведення, якщо на них розміщені споруди, що забезпечують функціонування автомобільних доріг, а саме:

а) паралельні об'їзні дороги, поромні переправи, снігозахисні споруди і насадження, протилавинні та протисельові споруди, вловлюючі з'їзди, захисні насадження, шумові екрани, очисні споруди;

б) майданчики для стоянки транспорту і відпочинку, склади, гаражі, резервуари для зберігання паливно-мастильних матеріалів, комплекси для зважування великогабаритного транспорту, виробничі бази, штучні та інші споруди, що перебувають у державній власності, власності державних підприємств або власності господарських товариств, у статутному капіталі яких 100 відсотків акцій (часток, паїв) належить державі;

земельні ділянки сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та фермерських (селянських) господарств, зайняті молодими садами, ягідниками та виноградниками до вступу їх у пору плодоношення, а також гібридними насадженнями, генофондовими колекціями та розсадниками багаторічних плодових насаджень;

земельні ділянки кладовищ, крематоріїв та колумбаріїв;

земельні ділянки, на яких розташовані дипломатичні представництва, які відповідно до міжнародних договорів (угод), згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, користуються приміщеннями та прилеглими до них земельними ділянками на безоплатній основі;

земельні ділянки, надані для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, необхідних для забезпечення діяльності релігійних організацій України, статuti (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку.

Нарахування фізичним особам сум податку проводиться контролюючими органами (за місцем знаходження земельної ділянки), які надсилають (вручають) платникові за місцем його реєстрації до 1 липня поточного року податкове повідомлення-рішення про внесення податку за формою, встановленою у порядку, визначеному Кодексом.

У разі переходу права власності на земельну ділянку від одного власника – юридичної або фізичної особи до іншого протягом календарного року податок сплачується попереднім власником за період з 1 січня цього року до початку того місяця, в якому припинилося право власності на зазначену земельну ділянку, а новим власником – починаючи з місяця, в якому він набув право власності.

У разі переходу права власності на земельну ділянку від одного власника – фізичної особи до іншого протягом

календарного року контролюючий орган надсилає (вручає) податкове повідомлення-рішення новому власнику після отримання інформації про перехід права власності.

Якщо такий перехід відбувається після 1 липня поточного року, то контролюючий орган надсилає (вручає) попередньому власнику нове податкове повідомлення-рішення. Попереднє податкове повідомлення-рішення вважається скасованим (відкликаним).

Платники податку мають право звернутися з письмовою заявою до контролюючого органу за місцем знаходження земельної ділянки для проведення звірки даних щодо:

- розміру площі земельної ділянки, що перебуває у власності та/або користуванні платника податку;
- права на користування пільгою із сплати податку;
- розміру ставки податку;
- нарахованої суми податку.

У разі виявлення розбіжностей між даними контролюючих органів та даними, підтвердженими платником податку на підставі оригіналів відповідних документів, зокрема документів на право власності, користування пільгою, контролюючий орган за місцем знаходження земельної ділянки проводить протягом десяти робочих днів перерахунок суми податку і надсилає (вручає) йому нове податкове повідомлення-рішення. Попереднє податкове повідомлення-рішення вважається скасованим (відкликаним).

Особливості оподаткування майна як одного із найстаріших та одночасно перспективних інститутів і механізмів прямого оподаткування знайшли свого закріплення в податкових системах багатьох держав, поширення яких зумовлено декількома чинниками: а) оподаткування майна формує ефективні стимули для оптимізації володіння ним; б) активізація процесів реалізації частки основних фондів, що супроводжує введення майнових податків, впливає на зменшення інфляції; в) завдяки майновим податкам відбувається раціональний перерозподіл майна, забезпечується перехід майна у власність тих суб'єктів, які ефективно його використовують [3].

Висновки. Щорічні зміни правил оподаткування нерухомості можуть привести до того, що Україна в результаті перейме європейську практику сплати податку. Досліджуючи

іноземний досвід, слід відмітити, що в Європі податок на нерухомість теж є місцевим податком, однак базою оподаткування є не площа, як у нас, а ринкова вартість. Пільги надаються або за категоріями платників податків, або з урахуванням характеру власності. В інших країнах при введенні нового податку спочатку створюються процедури його адміністрування, прораховуються ринкові ціни для бази оподаткування, у нас, на жаль, первинним є введення податку, а всі супутні проблеми вирішуються вже у міру їх виникнення. Тож в оподаткуванні майна необхідно переймати позитивні моменти іноземного досвіду, органічно впроваджуючи їх в наші реалії.

Література:

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №№13-14, 15-16, 17.– Ст. 112.
2. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14.– Ст. 229.
3. Шкільова Н. В. До питання про місце податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки в податковій системі: порівняльно-правовий аспект / Н. В. Шкільова // Держава та регіони. Сер. : Право. – 2013. – № 1. – С. 119-122.

УДК 336.1

Олексій У.О.,

асистент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ЯК ОБ'ЄКТА ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ

У даній роботі розглянуто поняття публічних фінансів. Визначено склад публічних фінансів, які є в управлінні держави.

Охарактеризовано публічні фінанси як об'єкт парламентського контролю. Наведено визначення публічних фінансів в межах українського та зарубіжного законодавства.

Ключові слова: публічні фінанси, державні фінанси, органи місцевого самоврядування.

В данной работе рассмотрено понятие публичных финансов. Определен состав публичных финансов, которые находятся в управлении государства. Охарактеризованы публичные финансы как объект парламентского контроля. Приведены определения публичных финансов в пределах украинского и зарубежного законодательства.

Ключевые слова: публичные финансы, государственные финансы, органы местного самоуправления.

The concept of public finances is considered in this work. Composition of public finances that are in the management of the state is certain. Characterized public finances as the object of parliamentary control. Determination over of public finances is brought within the limits of the Ukrainian and foreign legislation.

Keywords: public finance, public finance, local government.

Постановка проблеми. При управлінні суспільством активно використовуються такі економічні важелі, як: фінанси, гроші, податки тощо. Це, передусім, економічні категорії, що визначають суть суспільних відносин, які є предметом фінансово-правового регулювання. Будь-які питання управління не можуть бути вирішені без врегулювання пов'язаних з ними фінансових проблем, без відповідного здійснення контролю. Публічні фінанси, будучи основною структурною ланкою ринкової економіки, опосередковують процес суспільного відтворення, завдяки чому забезпечують розподіл та перерозподіл вартості суспільного продукту, пронизують усі сторони суспільного та державного життя. У державі фінанси здійснюють функцію стимулювання розвитку різних сфер функціонування суспільства. Тож, значення та роль фінансів на будь-якому етапі функціонування держави є особливо

важливими, а здійснення контролю за ними є вельми актуальним питанням у сучасних умовах.

Аналіз дослідження даної проблеми. Питання сутності й ефективності функціонування системи публічних фінансів порушуються в працях Л. Воронової, А. Дорофєєвої, М. Карасьової, М. Кучерявенка, А. Козиріна, В. Кравченко, Т. Латковської, О. Лукашева, С. Корецької, Ю. Крохіної, А. Нечай, С. Ніщимної та ін. Метою даної роботи є визначення сутності й складу публічних фінансів як об'єкту парламентського контролю.

Метою статті є вивчення існуючих теоретичних та нормативних підходів до поняття «публічні фінанси» як об'єкту парламентського контролю.

Виклад основного матеріалу. Використання терміну «публічні фінанси» в юридичній літературі, на яку спирається сучасне фінансове право України, можна знайти в дореволюційних роботах російських класиків фінансового права. Але тоді цей термін вживався поряд з терміном «державні фінанси».

Досліджуючи публічні фінанси у рамках сучасної західної науки необхідно задати нові орієнтири українській фінансовій науці та практиці щодо врахування в структурі публічних фінансів України таких складових, що пов'язані з сучасними тенденціями розвитку, на яких слід зробити акценти. Потрібно виокремити складову публічних фінансів, що пов'язана з фінансами приватного сектору та представлена відносинами державних органів влади та органів місцевого самоврядування з приватним бізнесом, що в економічній літературі визначається як державно-приватне партнерство. Також варто акцентувати увагу на складовій публічних фінансів, що пов'язана з діяльністю фінансових корпорацій (організацій) державних та місцевих органів самоврядування на внутрішніх фінансових ринках. У рамках структури публічних фінансів України слід вирізнити ще одну складову, що пов'язана з діяльністю фінансових корпорацій (організацій) державних та місцевих органів влади на міжнародних ринках. Потрібно звернути особливу увагу на специфічне місце в структурі публічних фінансів України ще однієї складової, яка представлена

публічними коштами спеціальних (цільових) позабюджетних фондів, як державних: Пенсійного фонду України та інших фондів соціального забезпечення, так і фондів місцевого самоврядування. Стосовно ж позабюджетних цільових фондів місцевого самоврядування, то вони нині потребують свого відновлення та розвитку в Україні з огляду на реформи, що запроваджуються, і логічно мають бути вбудовані також в структуру публічних фінансів [5].

Вченими зазначено, що публічні фінанси – це суспільні відносини, які пов'язані із задоволенням усіх видів публічного інтересу і які виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання фондів коштів держави, місцевого самоврядування та фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні інтереси, визнані державою або органами місцевого самоврядування, незалежно від форми власності таких фондів. Публічні фінанси регулюються шляхом встановлення владних приписів держави або органів місцевого самоврядування щодо утворення, розподілу (перерозподілу) та використання зазначених фондів коштів, а також щодо контролю за цими процесами.

Е. О. Вознесенський обґрунтував такі закономірності розвитку фінансів і фінансових відносин: фінансові відносини є породженням держави на відміну від інших вартісних категорій, які зумовлені товарним виробництвом; виникнення й розвиток фінансів обумовлені існуванням товарно-грошових відносин у суспільстві; фінанси є відображенням процесів формування та використання централізованих та децентралізованих фондів коштів; держава, використовуючи фінанси, здійснює фінансову політику країни; розвинена (тобто розширена) форма фінансів включає в себе, крім державного бюджету, ще й фінанси підприємств і галузей, державний кредит, фонди страхування тощо [2, с. 21-21].

Зазначимо, що фінанси є, насамперед, економічними відносинами, які виникають при формуванні, розподілі та використанні фондів грошових коштів. Вони різняться за певними ознаками, але одночасно характеризуються деякими загальними рисами, що дозволяє об'єднати їх в окремі взаємопов'язані (відносно відокремлені) групи – фінансові

інститути. Фінансові інститути об'єднують однорідні, взаємопов'язані за формами й методами акумуляції або розподілення грошових коштів економічні відносини.

Таким чином, потреби суспільного розвитку обумовлюють існування фінансів, роблять їх об'єктивно необхідними. Держава й місцеве самоврядування, для більш ефективного виконання поставлених перед ними завдань та функцій, активно використовують фінанси при управлінні суспільством.

Держава не може виконувати поставлені перед нею завдання та функції, якщо вона не буде мати у своєму розпорядженні фінансових (грошових) ресурсів. У свою чергу фонди фінансових (грошових) ресурсів утворюються в результаті планомірних дій органів держави, що спрямовані на утворення, розподіл й використання певних фондів.

Фінанси, виступаючи ключовою умовою існування будь-якої держави, є досить складним явищем, що зумовлює відсутність єдиних підходів до його розуміння. Дослідження фінансів науковцями різних епох містять різноманітні, навіть інколи протилежні, підходи до визначення їх сутності.

У навчальному посібнику українських юристів-фінансистів академіка Л.К. Воронової та доктора юридичних наук М.П. Кучерявенка, виданого в 2003 р., зауважується: «дуже важливо підкреслити, що предметом фінансового публічно-правового регулювання є не фінанси взагалі як вичерпна сукупність всіх грошових коштів у державі, а лише публічні фінанси, тобто ті, власником яких є держава та територіальні громади» [1].

У навчальному курсі з фінансового права, виданому юристами-фінансистами М.В. Карасьовою та Ю.О. Крохіною, зазначається: «центральне місце в системі фінансів займають публічні фінанси, до яких належать фінанси держави та муніципальних утворень». Державні (публічні) фінанси автори визначають як систему грошових відносин з приводу акумулювання, розподілу та використання фондів грошових коштів з метою матеріального забезпечення виконання державних функцій та завдань [3].

У роботі ще одного відомого юриста-фінансиста О.М. Козиріна, опублікованій у 2002 р., знаходимо: «загальний

інтерес, на захист якого спрямовані публічні фінанси, може бути виражений як у державній політиці, так і в діяльності органів місцевого самоврядування. У першому випадку мова йде про державні фінанси, у другому – про муніципальні. Державні фінанси у сукупності з муніципальними й утворюють публічні фінанси. Розмежування публічних фінансів на державні та муніципальні набуло особливого юридичного значення в Росії після прийняття Конституції 1993 р., яка виділила органи місцевого самоврядування із складу державного апарату» [4].

Як бачимо, юристи-фінансисти розглядають публічні фінанси як різновид фінансів, існуючих у державі, і відносять до них державні фінанси та фінанси місцевого самоврядування.

Західна фінансова наука, що представлена в підручниках з публічних фінансів, у структурі публічних фінансів вирізняє декілька складників в залежності від того, про економіку якої країни йде мова. Якщо розглядаються США, то визначають: 1) федеральні урядові фінанси (federal government finance), 2) регіональні (на рівні штатів) (state government finance) та 3) локальні урядові фінанси (local government finance) [7] та [8]. Якщо ж розглядаються європейські країни, то найчастіше публічні фінанси розглядають на рівні: 1) загальнонаціональному, тобто на рівні центральних органів влади – центральні фінанси (central finance) та 2) субнаціональному, тобто на рівні органів місцевого самоврядування – фінанси місцевої влади (local finance). Фінанси місцевого самоврядування (локальні) – це фінанси територіальних громад і їх об'єднань, а в широкому сенсі місцеві фінанси – це також фінанси регіонів (областей, воєводств, земель, країв тощо). Фактично в усіх країнах місцеві фінанси – це сума фінансів усіх суб'єктів місцевого самоврядування.

Впевнено можна акцентувати увагу, насамперед, на двох «традиційних» складових публічних фінансів України, що відображують центральні (урядові) фінанси та муніципальні (місцеві) фінанси, що представлені, насамперед: в рамках бюджетної системи України публічними фондами коштів – Державного бюджету (загальний та спеціальний фонди бюджету) та цільових централізованих бюджетних фондів; у

рамках податкової системи України, що є інструментарною складовою, в якості податкових фінансів на загальнодержавному рівні та податкових фінансів на рівні місцевих органів влади (місьцеве оподаткування), а також публічними фінансами нефінансових корпорацій, інших підприємств і організацій державної та комунальної форм власності.

Сучасна система публічних фінансів України є підсистемою фінансової системи України, яка має окремі ланки, що утворюються групами фінансових відносин, яким притаманні специфічні особливості та які виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних і приватних фондів коштів, які існують у державі. Можна стверджувати, що сучасна система публічних фінансів в Україні включає такі ланки:

1) публічні фінанси держави – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів держави;

2) публічні фінанси місцевого самоврядування – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів місцевого самоврядування всіх видів;

3) публічні фінанси суспільного (соціального) призначення – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні (соціальні) інтереси, визнані державою або органами місцевого самоврядування, та які не є державною чи комунальною власністю [5].

Держава є організацією політичної влади будь-якого суспільства, виступає представником інтересів усього народу та виразником його волі. Для здійснення управління справами всього суспільства, держава використовує специфічний механізм – механізм державного управління. Основним засобом забезпечення діяльності держави та органів місцевого

самоврядування виступають не лише державні фінанси, а й публічні фінанси.

Об'єктивний характер існування та правового регулювання публічних фінансів обумовлює та одночасно потребує існування публічного фінансового контролю. У сучасній правовій державі публічному фінансовому контролю відводиться особливе місце в процесі здійснення публічної фінансової діяльності. Це пояснюється тим, що держава не може існувати без фінансів, а останні потребують постійного контролю, адже охочих збагатитись за рахунок державних чи інших публічних коштів є чимало.

Безумовно, наявність парламентського контролю за публічними фінансами є обов'язковою умовою функціонування фінансової системи держави та світової фінансової системи взагалі, адже контроль покликаний постійно надавати інформацію про дійсний стан виконання завдань.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що публічні фінанси є об'єктом парламентського контролю, є важливою категорією фінансового права, яку можна визначити таким чином:

публічні фінанси – це суспільні відносини, які пов'язані із задоволенням усіх видів публічного інтересу і виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання фондів коштів держави, місцевого самоврядування та фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні інтереси, визнані державою або органами місцевого самоврядування, незалежно від форми власності таких фондів. Публічні фінанси регулюються шляхом встановлення владних приписів держави або органів місцевого самоврядування щодо утворення, розподілу (перерозподілу) та використання зазначених фондів коштів, а також щодо контролю за цими процесами.

Література:

1. Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Финансовое право: Учеб. пособие для студентов юрид. вузов и факультетов. - Х. : Легас, 2003. – 360 с.

2. Вознесенский Э. А. Финансы как стоимостная категория / Э. А. Вознесенский. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 158 с.
3. Карасева М.В., Крохина Ю.А. Финансовое право / Под ред. д. ю. н., проф. М.В. Карасевой. – М. : Изд-во НОРМА, 2002. - 288 с.
4. Козырин А.Н. Публичные финансы: взаимодействие государства и общества. – М., 2002. – 34 с.
5. Лукашев О.А. Проблеми публічно-правової природи фінансів / О.А. Лукашев // Юридична наука і практика. – 2011. – № 1. – С. 84–88.
6. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: [монографія] / А.А. Нечай. – Чернівці : Рута, 2004. – 264 с.
7. David N. Hyman. Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy. 10 Edition. 2011 SouthWestern, Cengage Learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?url=http://www.uv.mx/personal/clelanda/files/2014/09/HymanDavid2011PublicFinance.pdf>
8. Jonathan Gruber. Public Finance and Public Policy. Massachusetts Institute of Technology. United States of America. 2011. Worth Publishers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?url=http://www.gbv.de/dms/zbw/615217605.pdf>

УДК 351.713:339.553

Прокопенко В.В.,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри морського та митного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОГЛЯД ТЕРИТОРИЙ ТА ПРИМІЩЕНЬ СКЛАДІВ ТИМЧАСОВОГО ЗБЕРІГАННЯ, МИТНИХ СКЛАДІВ, ВІЛЬНИХ МИТНИХ ЗОН, МАГАЗИНІВ БЕЗМИТНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ФОРМА МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Стаття присвячена дослідженню однієї із форм митного контролю – огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів

безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на органи доходів і зборів. Акцентується увага, що досліджувана форма митного контролю орієнтована на застосування після фактичного переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Доведена необхідність внесення змін в статтю 343 Митного кодексу України щодо зміни назви цієї форми митного контролю та деталізації питання доступу до проведення огляду територій і приміщень посадових осіб органів доходів і зборів.

Ключові слова: форма митного контролю; огляд; об'єкти огляду; перебування під митним контролем; діяльність, контроль за якою покладено на органи доходів і зборів.

Статья посвящена исследованию одной из форм таможенного контроля – осмотру территорий и помещений складов временного хранения, таможенных складов, свободных таможенных зон, магазинов беспошлинной торговли и других мест, где находятся товары, транспортные средства коммерческого назначения, подлежащие таможенному контролю, либо осуществляется деятельность, контроль за которой возложен на органы доходов и сборов. Акцентируется внимание, что исследуемая форма таможенного контроля ориентирована на применение после фактического перемещения товаров и транспортных средств коммерческого назначения через таможенную границу Украины. Доказана необходимость внесения изменений в статью 343 Таможенного кодекса Украины относительно изменения названия этой формы таможенного контроля и детализации вопроса доступа к проведению осмотра территорий и помещений должностных лиц органов доходов и сборов.

Ключевые слова: форма таможенного контроля; осмотр; объекты осмотра; пребывание под таможенным контролем; деятельность, контроль за которой возложен на органы доходов и сборов.

The article investigates one form of the customs control which is inspection of territory and areas of temporary storage warehouses, customs warehouses, free customs zones, duty free shops and other places where are goods vehicles for commercial use that are subject to customs control, or where occur activities control over which is entrusted to the authorities of revenues and fees. It is accented that studied form of customs control is focused on the applying after the actual movement of goods and vehicles for commercial use through customs border of Ukraine. It is proved the necessity of amending of Article 343 of the Customs Code of Ukraine regarding the name change of this form of customs control and specification of the issue of access to the review of territory and premises of officials of the authorities of revenues and fees.

Keywords: form of customs control; review; objects of review; being under customs control; activity control over which is entrusted to the authorities of revenues and fees.

Постановка проблеми. Митному контролю підлягають усі товари, транспортні засоби комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України. Це правило є непорушним, і до того ж є основним принципом переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Разом з тим, аналіз положень Митного кодексу України (далі – МК України) свідчить про здійснення митного контролю після фактичного переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Однією з таких форм митного контролю, яка здійснюється після фактичного переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України є огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на органи доходів і зборів (далі – огляд територій і приміщень), яка в спеціальній літературі практично не досліджувалась.

Аналіз дослідження даної проблеми. Проблеми здійснення митного контролю, процедури застосування окремих форм такого контролю, принципи, підстави і мета їх застосування неодноразово були предметом дослідження таких вчених як Є.В. Додін, Н.М. Дукова, Ю.М. Дьомін, С.В. Ківалов, Н.О. Коваль, А.В. Мазур, І.В. Міщенко, П.В. Пашко, Д.В. Приймаченко, О.П. Федотов та інших. Але дослідження огляду територій та приміщень як форми митного контролю не дозволяють стверджувати про їх комплексність та завершеність, що без сумніву відбивається як на рівні теоретичного супроводу, так і на практиці застосування цієї форми та митного контролю в цілому.

Мета статті полягає в дослідженні порядку, підстав, мети здійснення огляду територій та приміщень, а також використання, фіксування і значення результатів її застосування.

Виклад основного матеріалу. Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 336 МК України огляд територій та приміщень є однією із форм митного контролю, а ст. 343 МК України присвячена деталізації процедури застосування цієї форми [1]. В першу чергу необхідно звернути увагу на громіздкість назви цієї форми митного контролю, у формулюванні якої використовуються масивні конструкції. Так, у назві цієї форми використовується не тільки конкретно «дія», виконання якої полягає в здійсненні даної форми митного контролю – огляд, а й міститься перелік об'єктів, щодо яких ця форма застосовується. Доцільність такого підходу до формулювання назви доволі сумнівна. Вважаємо необхідним запропонувати спростити назву даної форми, прибравши перелік об'єктів, щодо яких здійснюється такий огляд і закріпити як один із варіантів, наступну назву – огляд територій та приміщень, де знаходяться товари і транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, або проводиться діяльність, контроль за якою покладено на органи доходів і зборів.

Як вже було зазначено вище, основною дією при здійсненні досліджуваної форми митного контролю є огляд. Необхідно звернути увагу, що слово «огляд» застосовується законодавцем у назвах цілої низки форм митного контролю, а

саме: огляду та переогляду товарів, транспортних засобів комерційного призначення; огляду та переогляду ручної поклажі та багажу; особистого огляду громадян; огляду територій та приміщень. Але існує ціла низка розбіжностей між цими формами митного контролю і, перш за все, це стосується різниці в їх змісті та спрямованості.

Якщо звернемо увагу на офіційне друковане видання, в якому здійснюється офіційне оприлюднення законів та інших актів Верховної Ради України – журнал «Відомості Верховної Ради України», у номерах якого (№ 44-45, № 46-47, № 48 за 2012 рік, ст. 552) був опублікований МК України, причому до 1 січня 2016 року цей журнал виходив щотижня українською та російською мовами, в МК України (українською мовою) вживається поняття «митний огляд» (п. 2 ч. 1 ст. 336, п. 5 ч. 1 ст. 336), а в МК України (російською мовою) вживається поняття «таможенный досмотр» в п. 2 ч. 1 ст. 336 МК України, а в п. 5 ч. 1 ст. 336 МК України – «осмотр».

Як бачимо в «російській версії» МК України використовуються різні назви форм митного контролю, в «українській версії» МК України застосовується єдине поняття – «огляд».

У низці міжнародних договорів з питань митної справи, ратифікованих Україною у встановленому законом порядку, поняттю «таможенный досмотр» відповідає термін «митний огляд». Це, наприклад, Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур [2], Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП) 1975 року [3], Конвенція про тимчасове ввезення [4].

Вважаємо, що слово «огляд» в митному законодавстві України має два значення. У першому значенні огляд являє собою візуальну (зовнішню) перевірку, (обстеження) відповідних об'єктів, територій і приміщень без порушення цілісності таких об'єктів, без розкриття упаковки.

У другому значенні огляд передбачає, навпаки, не тільки візуальне (зовнішнє) обстеження, але і внутрішнє, втручання в цілісність об'єкту, який оглядають, розкриття упаковки,

демонтаж тощо для отримання повного уявлення про переміщувані об'єкти.

Незважаючи на достатньо активну роботу законодавця у сфері митної справи, до цього часу відсутнє законодавче визначення поняття «митний огляд». І це незважаючи на те, що вже неодноразово вченими та практиками в галузі митної справи пропонувалось внесення відповідних змін до МК України [5, с. 100; 6, с. 15].

Вимагає пояснень озвучена вище пропозиція щодо виключення з назви досліджуваної форми митного контролю переліку об'єктів, щодо яких такий огляд проводиться. Виключаючи їх з назви пропонується перелічити їх безпосередньо в ст. 343 МК України, з деякими зауваженнями. Так, виходячи з положень ст. 343 МК України перелік об'єктів, в яких може проводитися такий огляд не є вичерпним, а свідчить про це використання формулювання «та інших місць». Встановлено лише вичерпні ознаки таких територій, приміщень та місць:

- де знаходяться товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю;
- або здійснюється діяльність, контроль за якою покладено на органи доходів і зборів.

Аналіз п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 343 МК України дозволяє зробити висновок, що огляд територій та приміщень застосовується, в основному, по відношенню до товарів, ввезених на митну територію України. Так можна виділити такі випадки перебування товарів, транспортних засобів комерційного призначення під митним контролем:

1) у разі ввезення товарів, транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, з моменту перетину митного кордону і до закінчення митного оформлення;

2) поміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення у відповідний митний режим, який передбачає їх перебування під митним контролем.

Що стосується митних режимів, які передбачають перебування товарів під митним контролем у напрямку їх ввезення, то відповідно до МК України такими є: митний склад,

вільна митна зона, безмитна торгівля, транзит, тимчасове ввезення та переробка на митній території.

Відзначимо, що в ст. 343 МК України не вказуються підстави перебування товарів під митним контролем, тому вважаємо за необхідне приділити цьому увагу.

До поміщення товарів у відповідний митний режим вони можуть перебувати на тимчасовому зберіганні під митним контролем, яке здійснюється на складі тимчасового зберігання в порядку, передбаченому главою 29 МК України.

Відразу ж пояснимо, що товари, транспортні засоби комерційного призначення, поміщені в митний режим транзит, знаходяться під митним контролем. При цьому виключається можливість застосування щодо таких товарів досліджуваної форми митного контролю, виходячи з назви і її загальної спрямованості. Досліджувана форма митного контролю орієнтована на території, приміщення – умовно кажучи на нерухоме майно (крім житла громадян). Тому, на товари та транспортні засоби комерційного призначення, що знаходяться в митному режимі транзит, ця форма митного контролю не поширюється.

Статтею 404 МК України встановлено вичерпний перелік видів діяльності, контроль за здійсненням якої покладається на органи доходів і зборів, а саме: митна брокерська діяльність; відкриття та експлуатація магазину безмитної торгівлі; відкриття та експлуатація митного складу; відкриття та експлуатація вільної митної зони комерційного або сервісного типу; відкриття та експлуатація складу тимчасового зберігання; відкриття та експлуатація вантажного митного комплексу.

Необхідно підкреслити, що простежується перетинання категорій – «перебування під митним контролем» і «діяльність, контроль за провадженням яких здійснюється органами доходів і зборів». Це перетинання настільки значуще, що фактично зміст даних категорій в розрізі дослідження положень про огляд територій і приміщень збігається (маються на увазі об'єкти, в яких дана форма здійснюється). Пояснюється це тим, що місця (території і приміщення), де можуть знаходитися товари, транспортні засоби комерційного призначення, перебувають під митним контролем, одночасно є і видами діяльності, контроль за

якими покладається на органи доходів і зборів. Зазначений висновок підтверджує необхідність зміни підходу до конструювання найменування досліджуваної форми митного контролю та відповідно зміна самої назви, що не тільки спростить сприйняття, але і буде повноцінно і точно відображати зміст і значення даної форми митного контролю.

До того ж потрібно вказати на прагнення законодавця використовувати широкі формулювання при конструюванні норм права (особливо гіпотез), стосується це і назви форм митного контролю. Тим самим такий підхід залишає можливість у майбутньому розширити сферу застосування та спрямованість позбавлених конкретики норм. Вважаємо, що саме це позначилося як при появі невичерпного переліку об'єктів, огляд яких здійснюється, так при перетині категорій «перебування під митним контролем» і «діяльність, контроль за провадженням яких здійснюється органами доходів і зборів».

Інтерес викликає коректність однієї з характеристик товарів, транспортних засобів комерційного призначення, якою вони повинні володіти, щоб мати можливість застосувати огляд, щодо місць їх знаходження, а саме «які підлягають митному контролю». Все полягає в тому, що аналіз положень МК України дозволяє стверджувати про використання поряд із зазначеною й іншого, на перший погляд тотожного формулювання – «товари, які перебувають (знаходяться) під митним контролем».

Із формулювання «товари, які підлягають митному контролю» випливає, що товари, можливо, тільки в майбутньому будуть під митним контролем, і тільки внаслідок виконання дії (переміщення через митний кордон України), однак цього може і не статися. Тому за своєю суттю формулювання «товари, які підлягають митному контролю» не несе в собі ніяких правових наслідків.

Формулювання «товари, які перебувають під митним контролем» характеризує статус товарів, отриманий внаслідок переміщення через митний кордон України або поміщення в митний режим, який передбачає їх перебування під митним контролем. Такі товари знаходяться під митним контролем, що є наслідком застосування в їх відношенні ряду митних

формальностей. Використання саме цього формулювання відображає справжній стан товарів у відношенні до митного контролю, ряд обмежень у зв'язку з цим.

Таким чином, в контексті положень ст. 343 МК України вважаємо доцільним використання саме формулювання: «які перебувають під митним контролем», що точніше би відображало статус товарів.

Тим часом, слід зазначити, що в МК України досить часто використовується і перше, і друге формулювання. Виявити залежність використання конкретного формулювання від контексту не вдалося, хоча виникали питання щодо коректності їх використання в інших статтях. Так, наприклад, в ч. 1 ст. 326 МК України обидва формулювання були використані в одному контексті, але до різних об'єктів. Так формулювання «які перебувають під митним контролем» використано щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення, а формулювання «підлягають митному контролю» – щодо приміщень, де знаходяться товари.

Огляд може здійснюватися у відношенні територій, приміщень та інших місць. Визначення їх змісту носить ключовий характер. Так авторами науково-практичного коментаря до МК України вказується, що дані поняття слід розглядати «за аналогією з термінологією унормованої наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу» від 16.07.2012 р. № 835 [7]. Так під поняттям «прилегла до митного складу територія» розуміється огорожена або позначена на місцевості (щитами з написами, стрічкою, розміткою незмивною фарбою тощо) територія, прилегла до митного складу та призначена для стоянки транспортних засобів, проведення навантажувально-розвантажувальних робіт, зважування тощо. До територій в зазначеному Порядку віднесені відкриті і криті майданчики, під якими розуміється спеціально обладнана і обгороджена територія, пристосована для зберігання товарів і розташована поза приміщенням. Під поняттям «приміщення» розуміється частина внутрішнього об'єму будівлі, обмежена будівельними елементами, з можливістю входу і виходу [8]. Примітно, що в

Положенні про склади тимчасового зберігання, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 28.05.2012 р. № 613, під «приміщенням» розуміється весь обсяг або частина обсягу будівлі або споруди, які є об'єктами нерухомого майна [9].

Відносно поняття «інших місць» – не все зрозуміло. Відразу ж відзначимо, що спираючись на невичерпний перелік до об'єктів, відносно яких може здійснюватися досліджувана форма митного контролю, можна віднести склад тимчасового зберігання, склад організації – отримувачів гуманітарної допомоги (хоча в ч. 2 ст. 343 МК України ці об'єкти згадуються).

Види діяльності, контроль за якими покладено на органи доходів і зборів, також здійснюються в певних місцях (територіях) і повинні відповідати певним вимогам.

Як зазначалося вище, перелік об'єктів, щодо яких може здійснюватися огляд територій та приміщень не є вичерпним і обмежений лише двома критеріями. Крім цього, згідно з ч. 1 ст. 343 МК України здійснення цієї форми не допускається щодо житла громадян. У МК України відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 4, поняття «громадяни» використовується як синонім поняття «фізичні особи», яке об'єднує громадян України, іноземців та осіб без громадянства. Таким чином, не має значення чиє це житло. Поняття «житло», зрозуміло, в МК України не міститься і з метою його визначення необхідно звернутися до спеціальних нормативно-правових актів.

Згідно зі ст. 379 Цивільного кодексу України житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше житлове приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них [10]. Хоч і вичерпного переліку місць, які можна віднести до житла, немає, але визначені законом чіткі характеристики місць, названих житлом. Проте, важко собі уявити, з чим пов'язано встановлення такого обмеження. Як ми з'ясували вище, товари і транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, можуть перебувати лише в чітко визначених чинним митним законодавством місцях, житла серед них немає. Діяльність, контроль за здійсненням якої покладається на органи доходів і зборів, також може здійснюватися тільки в місцях, які

відповідають певним вимогам. Житло таким вимогам відповідати ніяк не може, а такі місця (в яких може така діяльність здійснюватиметься) не можуть називатися житлом.

Ще однією особливістю об'єктів щодо яких може здійснюватися огляд територій і приміщень є те, що ці об'єкти є зонами митного контролю. Отже, режим зони митного контролю діє в цих об'єктах, що наділяє органи доходів і зборів додатковими правами, в тому числі і застосуванням примусових заходів стосовно порушників режиму зони митного контролю.

Відносно підстави застосування цієї форми митного контролю необхідно звернути увагу на особливу процедуру її ініціювання, яка потребує отримання спеціального документу для її проведення. Так, огляд територій та приміщень може здійснюватися посадовими особами органу доходів і зборів за письмовим рішенням керівника цього органу або особи, яка виконує його обов'язки. Ця обставина ускладнює застосування даної форми і захищає фізичних і юридичних осіб від зловживання посадовими особами органів доходів і зборів своїми повноваженнями. Не можна не відзначити позитивність такої складної процедури, так як огляд передбачає істотне втручання в діяльність суб'єкта (незалежно від того, що оглядаються товари і транспортні засоби комерційного призначення, які підлягають митному контролю або діяльність, контроль за якою покладено на органи доходів і зборів).

Проблема в даному випадку полягає в тому, що підстави прийняття письмового рішення керівника органу доходів і зборів для застосування огляду територій та приміщень ст. 343 МК України не передбачені. У використовуваному в МК України формулюванні «огляд територій і приміщень може здійснюватися посадовими особами органів доходів і зборів за письмовим рішенням» все смислове навантаження зафіксовано у слові «може». Разом з тим вказуються цілі, для досягнення яких і здійснюється огляд територій і приміщень, а саме: 1) перевірки законності ввезення товарів, транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, дотримання порядку їх ввезення, а також правильності нарахування та повноти сплати митних платежів; 2) перевірки відповідності фактичної кількості ввезених товарів,

транспортних засобів комерційного призначення відомостям, заявленим у митній декларації; 3) перевірки дотримання встановлених МК України та іншими законами України правил провадження діяльності, контроль за якою покладено на органи доходів і зборів.

Саме цілі здійснення огляду територій та приміщень вносять ясність в розуміння спрямованості даної форми митного контролю, значення та дій, які здійснюються. Перелік цілей також дає можливість визначитися з вищевикладеною думкою про перетинання категорій «перебування під митним контролем» і «діяльність, контроль за якою покладається на органи доходів і зборів». Цілі здійснення (власне, як і підстави) дозволяють їх розмежувати. Так при реалізації мети – перевірки відповідності фактичної кількості ввезених товарів, транспортних засобів комерційного призначення відомостям, заявленим у митній декларації оглядається, наприклад, митний склад, як об'єкт, тільки огляду підлягають лише товари, що зберігаються на ньому, і при реалізації мети – перевірки дотримання встановлених МК України та іншими законами України правил провадження діяльності, контроль за якою покладено на органи доходів і зборів оглядається той же митний склад, тільки огляду підлягають не товари, а перевіряється, чи відповідає порядок здійснення на ньому діяльності встановленим вимогам.

Незважаючи на зазначене перетинання категорій «цілі проведення» та «підстави проведення», вони не є тотожними. Більше значення мають саме підстави, які визначають, що може послужити наслідком прийняття письмового рішення керівника органу доходів і зборів про проведення огляду територій і приміщень. Відсутність переліку таких підстав фактично виключає можливість застосування досліджуваної форми митного контролю, в іншому ж випадку має місце грубе порушення положень ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [11], що неприпустимо.

Частиною 2 ст. 343 МК України встановлено, що огляд проводиться після пред'явлення уповноваженій особі відповідного рішення та службового посвідчення посадової особи органу доходів і зборів. І тут викликає низка питань. По-перше, що повинно бути відображено у рішенні про застосування цієї форми митного контролю, щоб зняти у суб'єкта, щодо якого вона проводиться, всі питання про законність та обґрунтованість її проведення? По-друге, які вимоги до особи, якій пред'являються вищевказані документи, що підтверджують отримання (пред'явлення) їй таких документів? По-третє, чи можна не допустити посадових осіб органів доходів і зборів до огляду територій та приміщень?

Вищенаведене свідчить, що положення ч. 2 ст. 343 МК України недостатньо регулює питання доступу до проведення огляду територій і приміщень посадових осіб органів доходів і зборів. Наявність повноважень у органів доходів і зборів щодо застосування форм митного контролю, проведення різних перевірок, які передбачають втручання в діяльність відповідних суб'єктів, обмежується низкою законодавчих положень щодо підстав їх проведення, термінів тощо. Впевнені, що положення, які обмежують повноваження органів доходів і зборів потребують максимально детальної регламентації з метою належного забезпечення прав суб'єктів. Наприклад, в ст. 349 МК України – «умови допуску посадових осіб органів доходів і зборів до проведення документальних (планових або позапланових) виїзних перевірок та зустрічних звірок», законодавець відобразив всі зазначені вище питання по ч. 2 ст. 343 МК України, але правила ст. 349 МК України не поширюються на здійснення огляду територій та приміщень. Тому є доцільним внесення відповідних змін в ч. 2 ст. 343 МК України і як варіант пропонується викласти в наступному вигляді:

«2. Огляд проводиться після пред'явлення під розписку особі, у володінні (користуванні) якої знаходиться територія, особі, відповідальній за експлуатацію складу організації-одержувача гуманітарної допомоги, держателю складу тимчасового зберігання, митного складу, магазину безмитної торгівлі, вільної митної зони або уповноваженій ними особі

відповідного рішення, в якому вказується назва органу доходів і зборів, дата його прийняття, підстави і цілі огляду, прізвищ, посад, спеціальних звань посадових осіб органів доходів і зборів, які проводитимуть огляд, а також пред'явлення службових посвідчень зазначених осіб).

В ч. 3 ст. 343 МК України вказується, що «огляд повинен здійснюватися не більш як протягом одного дня, якщо інше не встановлено законодавством». Доволі часто таке законодавче «кліше» зустрічається в національному законодавстві. Можемо припустити, що мається на увазі можливе прийняття у майбутньому підзаконного акту щодо деталізації застосування цієї форми митного контролю, в якому будуть передбачені інші терміни здійснення.

Огляд територій та приміщень, як одна з форм митного контролю, знаходиться у взаємозв'язку з іншими формами митного контролю. Особливістю такого взаємозв'язку є те, що огляд територій і приміщень здійснюється після фактичного переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Звідси і відсутність взаємозв'язку з такими формами митного контролю, наприклад, як митний огляд, облік товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України.

В цілому ж взаємозв'язок огляду територій та приміщень, як форми митного контролю з іншими такими формами зводиться, в першу чергу, до можливості їх спільного проведення і до таких можна віднести усне опитування (ст. 342 МК України), перевірку обліку товарів (ст. 344 МК України), направлення запитів (п. 8 ч. 1 ст. 336 МК України), а також до можливості на підставі результатів, отриманих за допомогою здійснення огляду територій та приміщень застосовувати інші форми митного контролю, або користуватися цією інформацією при їх проведенні.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене вважаємо, що огляд територій та приміщень орієнтований на застосування після фактичного переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, що зумовлює специфіку підстав і цілей його застосування. Встановлено, що підставою його застосування є спеціальний документ – рішення. Запропоновано

внесення змін в ст. 343 МК України відносно: назви цієї форми митного контролю; деталізації питання доступу до проведення огляду територій і приміщень посадових осіб органів доходів і зборів.

Література:

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.
2. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 18. – Ст. 727.
3. Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП) 1975 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 3. – Ст. 138.
4. Конвенція про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 36. – Ст. 2445.
5. Дукова Н.М. Адміністративно-правовий статус митної варті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Дукова Наталія Миколаївна. – Одеса, 2011. – 175 с.;
6. Мудров А.А. Адміністративно-примусові повноваження митних органів та порядок їх реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А.А. Мудров. – Одеса, 2013. – 20 с.
7. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України: у 3 т. – Т. 2. – К. : ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. – 446 с.
8. Про затвердження Порядку надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу»: наказ Міністерства фінансів України від 16.07.2012 р. № 835 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 61. – Ст. 2491.
9. Про затвердження Положення про склади тимчасового зберігання: наказ Міністерства фінансів України від 28.05.2012 р. № 613 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 2552.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
11. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

МИТНІ ПІЛЬГИ ЩОДО ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ, КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ, ЇХ ОФІЦІЙНИХ ОСІБ: ГЕНЕЗА НАУКОВОЇ ДУМКИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена аналізу наукової думки та національного законодавства щодо процедури надання митних пільг представництвам та установам іноземних держав в Україні, їх офіційним особам. Встановлено, що лише деякі автори в монографічних дослідженнях, які були проведені до набрання чинності третього Митного кодексу України, звертали увагу на митні пільги. Підкреслено, що в кожному Митному кодексі України (1991, 2002 та 2012 рр.) окремий розділ (глава), присвячений пропуску та оподаткуванню товарів, що переміщуються через митний кордон України дипломатичними представництвами та консульськими установами, їх офіційними особами. Доведено, що в положеннях чинного Митного кодексу України наявна невизначеність щодо правового регулювання напрямку переміщення – ввезення і вивезення, а також назва глави та деяких статей не відповідають їх змісту.

Ключові слова: митні пільги, звільнення від митного огляду, звільнення від сплати митних платежів, дипломатичний та консульський імунітет.

Статья посвящена анализу научной мысли и национального законодательства относительно процедуры предоставления таможенных льгот представительствам и учреждениям иностранных государств в Украине, их официальным лицам. Установлено, что лишь немногие авторы в монографических исследованиях, проведенных до вступления в силу третьего Таможенного кодекса Украины, обращали внимание на таможенные льготы. Подчеркнуто, что в каждом Таможенном кодексе Украины (1991, 2002 и 2012 г.г.) отдельный раздел (глава) посвящен пропуску и

налогообложению товаров, перемещаемых через таможенную границу Украины дипломатическими представительствами и консульскими учреждениями, их официальными лицами. Доказано, что в положениях действующего Таможенного кодекса Украины содержится неопределенность относительно правового регулирования направлений перемещения – ввоза и вывоза, а также название главы и некоторых статей не соответствуют их содержанию.

Ключевые слова: таможенные льготы, освобождение от таможенного досмотра, освобождение от уплаты таможенных платежей, дипломатический и консульский иммунитет.

The article is devoted to the scientific thoughts and national legislation on the procedure of customs privileges missions and institutions of foreign states in Ukraine, and their officials. It was found that only a few authors in monographic studies, which were carried out prior to the entry into force of the third Customs Code of Ukraine, drew attention to the customs privileges. It was stressed that in every Customs Code of Ukraine (1991, 2002 and 2012) a separate section (chapter) is dedicated to the transit and taxation of goods, which are transported through the customs border of Ukraine by diplomatic missions and consular institutions and their officials. It is proved that in the provisions of the current Customs Code of Ukraine contains the uncertainty concerning the legal regulation of movement directions - import and export, and the title of the chapter and some of the articles do not correspond to their content.

Keywords: customs privileges, exemption from customs inspection, exemption from customs duties, diplomatic and consular immunity.

Постановка проблеми. Кожна наукова робота, яка претендує визнаватись комплексною, монографічною щодо досліджуваних питань, обов'язково має містити аналіз та виокремлення основних етапів становлення і розвитку наукової думки та національного законодавства. Окрім прагнення відповідати встановленим вимогам для таких досліджень, висвітлення цих питань дозволяє здійснити узагальнення попередньо висловлених поглядів і думок, сформулювати

напрямки останніх, визначити надбання і вади, а також ступінь актуальності, задати напрямки подальших досліджень.

Дослідження національного законодавства, його становлення і розвитку, сьогодишнього стану, існуючих тенденцій, надають змогу встановити взаємозв'язки між нинішнім і минулим, визначити відмінності та однаковість, синтезувати напрямок правового регулювання, прогалини та інші, ступінь їх вирішення та вжиті для цього заходи. Таким чином сформульовані висновки є цінними, як з огляду дослідження чинного законодавства, так і подолання наявних проблем.

Правовому регулюванню митних пільг щодо дипломатичних представництв, консульських установ, їх офіційних осіб завжди присвячувалась чимала кількість правових норм, які містяться в різних за видами та юридичною силою нормативно-правових актах, формування яких здійснювалось під впливом відповідних міжнародних договорів, укладених у встановленому законом порядку. Перегляд стану, якості і призначення дипломатичних зв'язків потребують обов'язкового вирішення питань і щодо митних пільг, а отже і необхідності в ревізії актів правового регулювання, а саме щодо їх відповідності і адаптації до вимог міжнародних стандартів.

Аналіз дослідження даної проблеми. Митні пільги, їх зміст та ознаки, значення, порядок і принципи встановлення, а також класифікація вже набули достатньо високого рівня пізнання. З цієї проблематики відмітити перш за все варто праці таких вчених, як Є.В. Додін, С.В. Ківалов, А.В. Мазур, Т.Д. Мармилова, Д.В. Приймаченко, О.В. Прядко та інші. Переважно, роботи науковців присвячувались загальній характеристиці митних пільг, їх встановленню або їх реалізації в митно-тарифному регулюванні. Митні пільги щодо дипломатичних представництв, консульських установ, їх офіційних осіб належного висвітлення ні на рівні комплексних досліджень, ні на рівні фахових статей в періодичних виданнях не отримали. Напрацювання з цієї тематики здійснені частково при дослідженнях митних пільг взагалі, здебільшого, в контексті розгляду типології та класифікацій митних пільг.

Частково митні пільги щодо дипломатичних представництв, консульських установ, їх офіційних осіб набули дослідження в межах міжнародного права, як окрема складова статусу дипломатичних представництв та консульських установ, а також статусу, привілеїв, пільг та імунітетів офіційних осіб цих установ. Дослідження ці зводились до окреслення переліку митних пільг, їх характеристик з точки зору матеріального міжнародного та національного права, увага приділялась і порівнянню національного законодавства з міжнародним. Це праці М.О. Баймуратова, І.І. Лукашук, А.І. Музики, М.Ю. Черкеса тощо. Праці представників міжнародного права жодним чином не торкались аспектів реалізації митних пільг, а тому актуальність і нагальність дослідження цих питань митно-правовою наукою не викликає сумнівів.

Метою статті у зв'язку з цим є дослідження генези наукової думки та національного законодавства щодо митних пільг дипломатичних представництв, консульських установ, їх офіційних осіб, визначення тенденцій і закономірностей цих процесів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз стану наукових досліджень питань застосування митних формальностей щодо осіб наділених дипломатичним, консульським імунітетом, а також привілеями, пільгами, обмеженнями, заборонами при переміщенні ними через митний кордон товарів та транспортних засобів, дозволяє констатувати про відсутність комплексних монографічних досліджень із цієї тематики. Достатньо низький стан розробленості цих питань і на рівні публікацій в юридичній, спеціальній літературі, що викликає здивування. Варто відмітити фактичну відсутність розробленості означених питань і в межах митного права, що призводить не тільки до прогалин в науковому пізнанні, загальнотеоретичних узагальненнях, а ще й до проблем практичного застосування положень чинного законодавства, які регламентують правовий статус осіб, наділених таким імунітетом, виконання митних формальностей щодо них і т. д.

Тим не менш в деяких монографічних роботах поверхово досліджувались питання, присвячені правовому статусу осіб, наділених дипломатичним, консульським імунітетом. Так, в

дисертаційному дослідженні О.В.Прядко «Митні пільги та тарифні преференції» окремий підрозділ присвячений митним привілеям, в якому розглядаються «...концептуальні положення надання переваг щодо транскордонного переміщення товарів і предметів на підставі міжнародних договорів з питань митної справи, правового статусу дипломатичних і консульських працівників, співробітників міжнародних організацій...» [1, с. 7]. Автор доходить висновку, що митні привілеї засновані на принципі взаємності й міжнародних звичаях і представляють собою «засіб митного регулювання у формі норм-доповнень або норм-вилучень, які покликані сприяти виконанню офіційно уповноваженими на те особами представницьких функцій» [1, с. 12].

Мармилова Т.Д. в дисертації «Підстави та порядок встановлення та реалізації митних пільг та преференцій в Україні» також в окремому підрозділі досліджує митні пільги, які надаються у зв'язку із реалізацією дипломатичної функції держави. Автор вказує, що «характерними ознаками цієї групи пільг є обмежене коло користувачів, надання не тільки тарифних, але й процедурних переваг, застосування на основі принципу взаємності, офіційний характер візитів» [2, с. 9].

Незважаючи на різні погляди щодо класифікації митних пільг взагалі, вищезначені автори єдині в тому, що такі пільги (привілеї) застосовуються до достатньо невеликої категорії осіб і засновані на принципі взаємності.

Частково питання правового статусу осіб наділених дипломатичним імунітетом, їх пільг та привілеїв досліджувались в межах міжнародного права. Так, в дисертації А.І.Музики «Правовий статус дипломатичного представництва: проблеми теорії та практики» [3] в розділі 3 досліджується правовий статус дипломатичного персоналу, їх імунітет та привілеї. При цьому досліджуються виключно матеріальна складова цих питань, порядок їх використання, однак застосування митних формальностей залишається за межами предмету дослідження.

Є деякі публікації в періодичних виданнях відносно досліджуваної тематики. Наприклад, в статті Л.Г.Фалалєєва «Дипломатичні імунітети: принципи, норми, практика

застосування» визначає, що актуальною сьогодні є не тільки «систематизація норм дипломатичного права, а й зміна правової природи цих норм, удосконалення юридичної форми внаслідок їх трансформації зі звичаєвих у конвенційні, а в окремих випадках, скажімо, у сфері митних привілеїв, з норм ввічливості у міжнародно-правові норми. Аналіз природи дипломатичних привілеїв та імунітетів переконливо свідчить, що в основі походження привілеїв є, насамперед, ввічливість, а в основі походження імунітетів – звичай. Поступово дипломатичні привілеї та імунітети набули договірного характеру, конвенційного закріплення» [4, с. 192].

Грінченко О.О. в статті «Привілеї і імунітети Європейського Союзу та його персоналу в третіх країнах» [5] досліджує стан привілеїв та імунітетів та їх зміст, а також практичне застосування. Відмічається наявність проблем надання і застосування привілеїв та імунітетів. Розглядаються теорії походження привілеїв та імунітетів, і зазначається, що з позицій функціональної теорії надання податкових і митних привілеїв важко пояснити. Митні привілеї розглядаються з позицій Віденської конвенції 1961 року.

В Україні порядок пропуску та оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон України дипломатичними та консульськими представництвами врегульований Митним кодексом України (далі – МК України). Необхідно зазначити, що за період незалежності України було прийнято три МК України – 1991 р., 2002 р. та 2012 р., і в кожному із них окремий розділ (глава) був присвячений досліджуваній тематиці. Вважаємо необхідним детальніше зупинитись на нормах кожного МК України, які регулюють порядок переміщення через митний кордон України товарів дипломатичними представництвами та консульськими установами.

В МК України 1991 р. ст. ст. 59-68 (10 статей) [6] були присвячені порядку переміщення предметів представництвами та особами, які на території України користуються митними пільгами. Так, митні пільги були передбачені для дипломатичних представництв, їх главам, членів дипломатичного персоналу, членів їх сімей, які проживають

разом з ними, яким надавалось право ввозити в Україну та вивозити з її території предмети із звільненням від митного обкладення, за винятком зборів за зберігання, митне оформлення предметів поза місцями розташування митниць або поза робочим часом, встановленим для митниць:

- призначені для офіційного користування представництв;
- призначені для особистого користування, з дотриманням встановленого порядку переміщення предметів через митний кордон України.

Крім того, особистий багаж глави дипломатичного представництва іноземної держави, членів дипломатичного персоналу представництва, членів їх сімей, що проживають разом з ними, звільнявся від митного огляду.

Ідентичні митні пільги були передбачені і щодо консульських представництв іноземних держав, консульських службових осіб (глави консульського представництва, консульських службовців та членів їх сімей).

Співробітникам адміністративно-технічного персоналу дипломатичного представництва іноземної держави та члени їх сімей, що проживають разом з ними дозволялось ввозити в Україну призначені для початкового облаштування предмети із звільненням від мита та митних зборів, за винятком зборів за зберігання, митне оформлення предметів поза місцями розташування митниць або поза робочим часом, встановленим для митниць. І лише на основі спеціальної угоди з іноземною державою та виходячи з принципу взаємності стосовно кожної окремої держави митні пільги, що надавались членам дипломатичного персоналу представництва іноземної держави, могли бути поширені на співробітників адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу цього представництва, тобто звільнення від: митного огляду багажу; мита і митних зборів предметів, призначених для їх особистого користування.

Ідентичні митні пільги були передбачені і щодо працівників обслуговуючого персоналу консульського представництва, а також членам їх сімей.

В МК України 2002 р. [7] ст. ст. 286-301 (16 статей) були присвячені порядку надання митних пільг представництвам іноземних держав та їх офіційним особам на території України.

Аналіз вищевказаних статей дозволяє констатувати, що норми МК України 1991 р. практично (за деяким виключенням) без змін відтворені в МК України 2002 р. за винятком відміни плати зборів за зберігання товарів, які ввозяться відповідними представництвами та їх офіційними особами, а плата за митне оформлення поза місцем розташування митного органу, або поза робочим часом, встановленим для митного органу, була передбачена. Крім того, новелами в МК України 2002 р. з'явилися статті, в яких регламентується порядок декларування товарів, які переміщуються представництвами іноземних держав, товарів, що належать посадовим особам представництв іноземних держав, товарів дипломатичних представництв України, що знаходяться за кордоном.

В МК України 2012 р. [8] розділ XIII, глава 56, ст. ст. 382-396 (15 статей) присвячені порядку надання митних пільг представництвам іноземних держав та офіційним особам. Відразу необхідно звернути увагу на назву розділу XIII та назву глави 56 МК України 2012 р. – вона практично однакова, за виключенням одного словосполучення – у назві розділу законодавець використовує словосполучення «...товарів, що переміщуються через митний кордон України...», а у назві глави – «...товарів, що ввозяться на митну територію України...». Аналіз статей глави 56 дозволяє стверджувати, що за виключенням деяких статей, у всіх статтях мова йде про один напрямок переміщення – ввезення. В ч. 1 ст. 382, ч. 1 ст. 383, ч. 1 ст. 388 МК України мова йде про два напрямки переміщення – ввезення та вивезення, хоча виходячи із назви цих статей мова повинна йти виключно про ввезення. В ст. 387 МК України мова йде про переміщення дипломатичної пошти та консульської валізи іноземних держав через митний кордон України і включає усі напрямки переміщення (ввезення, вивезення та транзит). Стаття 396 МК України регламентує порядок переміщення через митний кордон України товарів закордонних дипломатичних установ України та товарів, призначених для особистого користування працівників дипломатичної служби України, які направляються у довготермінові відрядження або для проходження

дипломатичної служби за кордон і включає один напрямок – вивезення.

Тому і не зрозуміло місце вищевказаних статей в главі 56, яка має назву «Особливості пропуску та оподаткування товарів, що ввозяться на митну територію України представництвами іноземних держав, міжнародними організаціями та офіційними особами, а також дипломатичними представництвами України, що знаходяться за кордоном». Така невизначеність є недоліком юридичної техніки, створює зайві проблеми і плутанину, а тому потребує усунення шляхом внесення змін. Виникає питання, які саме положення і яким чином змінювати? У цьому випадку є декілька варіантів.

Перший полягає в зміні назви глави 56 МК України, яка має виглядати наступним чином – «...товарів, що ввозяться на митну територію України та ввозяться з митної території України...» (додали вивезення). Хоча цілком логічно, що товари і транспортні засоби, які тимчасово були ввезені на митну територію України за умови їх використання за призначенням підлягають вивезенню в такому ж порядку.

Змін потребують і назви зазначених статей МК України, в яких назва не відповідає змісту. Усунути невідповідність можна шляхом вилучення статей, що регулюють вивезення і розташування їх в окремій главі розділу XIII МК України. Доречність такого кроку викликає сумніви у зв'язку з тим, що, як правило, передбачені загально однакові умови як ввезення, так і вивезення товарів.

Отже вважаємо, що перший варіант більш вдало усуне зазначені недоліки, тим більш, що міжнародні договори та двосторонні угоди України терміни ввезення і вивезення використовують поряд.

Відносно митних пільг, які передбачені МК України 2012 р. до досліджуваної категорії осіб – є також деякі зміни у порівнянні з попередніми МК України 1991 р. та 2002 р. По-перше, плата за митне оформлення товарів, які ввозяться відповідними представництвами та їх офіційними особами, поза місцем розташування органу доходів і зборів (митного органу), або поза робочим часом, встановленим для органу доходів і

зборів вже не передбачена. По-друге, встановлені обмеження щодо ввезення моторних транспортних засобів для:

- дипломатичних представництв іноземних держав в Україні;

- консульських установ іноземних держав в Україні;
- глави дипломатичного представництва іноземної держави та членів дипломатичного персоналу представництва, а також членів їхніх сімей, які проживають разом з ними;

- консульських посадових осіб, включаючи главу консульської установи та консульських службовців, а також членів їхніх сімей.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 382 МК України моторні транспортні засоби, призначені для офіційного (службового) користування дипломатичних представництв іноземних держав в Україні, можуть ввозитися цими представництвами в кількості, необхідній для забезпечення їх функціонування, але не більше від кількості членів дипломатичного персоналу представництва, а також двох додаткових транспортних засобів [8]. Це правило розповсюджується і на консульські установи іноземних держав в Україні.

Відповідно до ч. 3 ст. 383 МК України можуть ввозити в Україну моторні транспортні засоби, призначені для особистого користування, з дотриманням порядку їх переміщення через митний кордон України та зі звільненням від сплати митних платежів у кількості, що не перевищує:

- 1) двох одиниць для глави представництва;
- 2) однієї одиниці для кожного члена дипломатичного персоналу представництва;
- 3) однієї одиниці для кожного повнолітнього члена сім'ї глави представництва та членів дипломатичного персоналу [8].

Це правило розповсюджується і на главу консульської установи, консульських службовців, а також членів їхніх сімей.

Висновки. Таким чином, стан наукових досліджень митних пільг щодо дипломатичних представництв, консульських установ, їх офіційних осіб можна визначити як неприйнятний і пов'язано це з відсутністю комплексних досліджень, відповідних напрацювань на рівні публікацій в юридичній, спеціалізованій літературі. Фрагментарність

розробленості питань надання і реалізації митних пільг дипломатичними представництвами, консульськими установами, їх офіційними особами не надає можливості належним чином сформулювати висновки, узагальнено і всеосяжно проаналізувати перелік митних пільг, порядок їх реалізації, а також встановити недоліки, прогалини та колізії національного законодавства, запропонувати шляхи їх подолання.

Гене́за національного законодавства щодо митних пільг дипломатичних представництв, консульських установ, їх офіційних осіб відрізняється належною увагою та інтересом законодавця до цих положень, в кожному МК України містився окремий розділ, кількість статей в яких зростала. Покращувався рівень правового регулювання цих питань, деталізації пільг, порядку їх встановлення та користування. Встановлено невідповідність назви глави 56 МК України (яка регулює виключно ввезення) змісту деяких статей цієї глави, які регулюють як ввезення, так і вивезення. Така ж невідповідність стосується назви цих статей, їх змісту і тому пропонується внесення змін до зазначеної глави і статей МК України.

Література:

1. Прядко О.В. Митні пільги та тарифні преференції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / О.В. Прядко. – Одеса, 2008. – 19 с. – С. 7.
2. Мармилова Т.Д. Підстави та порядок встановлення та реалізації митних пільг та преференцій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Т.Д. Мармилова. – Одеса, 2010. – 17 с. – С. 9.
3. Музика А.І. Правовий статус дипломатичного представництва: питання теорії та практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.11 / А.І. Музика. – К., 2009. – 20 с.
4. Фалалєєва Л.Г. Дипломатичні імунітети: принципи, норми, практика застосування / Л.Г. Фалалєєва, В.В. Мараховський // Вісник академії адвокатури. – 2009. – № 1 (14). – С. 192-202. С. 192.
5. Грінєнко О.О. Привілеї і імунітети Європейського Союзу та його персоналу в третіх країнах / О.О. Грінєнко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 356-363.

6. Митний кодекс України від 12 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 16. – Ст. 203 (втратив чинність).

7. Митний кодекс України від 11 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38-39. – Ст. 288 (втратив чинність).

8. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року // Голос України від 21.04.2012. – № 73-74.

УДК 354.84:368.416

Соболь Є.Ю.,

д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені В. Винниченка

ЗМІСТ ТА СКЛАДОВІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

У статті досліджено зміст та складові адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Здійснено аналіз наукових поглядів на поняття „державно-управлінської діяльності”, „адміністративної діяльності”, „адміністративно-правового регулювання діяльності”. Зроблено висновок, що адміністративна діяльність публічної адміністрації щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів – це врегульована нормами адміністративного права – державно-владна, контролююча, публічно-сервісна діяльність публічної влади, яка базується на людиноцентристській ідеології та спрямована на утвердження, реалізацію і захист прав та свобод інвалідів.

Ключові слова: публічна адміністрація, публічне управління, державне управління, адміністративна діяльність, особа з інвалідністю.

В статье исследовано содержание и составляющие административной деятельности субъектов публичной администрации. Осуществлен анализ научных взглядов на понятие "государственно-управленческой деятельности", "административной деятельности", "административно-правового регулирования деятельности". Сделан вывод, что административная деятельность публичной администрации по реализации и защите прав и свобод инвалидов – это урегулированная нормами административного права – государственно-властная, контролирующая, публично-сервисная деятельность публичной власти, которая базируется на человекоцентристской идеологии и направлена на утверждение, реализацию и защиту прав и свобод инвалидов.

Ключевые слова: публичная администрация, публичное управление, государственное управление, административная деятельность, лицо с инвалидностью.

The paper studied the contents and components of the administrative activities of the public administration entities. The analysis of scientific views on the concept of "public-administrative activity", "administration", "administrative-legal regulation of activity." It is concluded that the administrative activities of the public administration for the implementation and protection of the rights and freedoms of persons with disabilities – is regulated by the norms of administrative law - public-domineering, controlling, public service activities of public authorities, which is based on people-centered ideology and seeks to promote, exercise and protection of rights and freedoms of persons with disabilities.

Keywords: public administration, public administration, public administration, administrative activities, a person with a disability.

Постановка проблеми. Результатом реалізації положень Конституції України та Концепції адміністративно-правової реформи в Україні стало формування нового адміністративно-правового статусу публічної адміністрації, форм та методів її діяльності. Ці об'єктивні зміни визначені принципом розподілу влади, а отже, розширенням адміністративних повноважень органів публічної адміністрації. Більшість завдань досліджувани

органи реалізують у процесі адміністративної діяльності під час виконання адміністративного законодавства, використання адміністративно-правових заходів впливу на організацію діяльності посадових та службових осіб публічної адміністрації з реалізації і захисту прав та свобод інвалідів.

Аналіз дослідження даної проблеми. Аналіз окремих аспектів адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації проводився у працях В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, Д.М. Бахраха, К.С. Бельського, Ю.П. Битяка, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, В.П. Петкова, С.В. Петкова та ін.

Метою даної статті є формування оновленого напрямку адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо реалізації та захисту прав і свобод інвалідів, побудованого на людиноцентристській ідеології.

Виклад основного матеріалу. Різноманіття завдань і функцій публічної адміністрації обумовлює використання різних форм її діяльності, які зазначені в законах, положеннях, статутах та інших правових актах, що регламентують діяльність владних суб'єктів [1].

Проте серед науковців ведуться дискусії з приводу напрямку діяльності цих органів: „державно-управлінської діяльності”, „адміністративної діяльності”, „адміністративно-правового регулювання діяльності”.

Поняття адміністративна діяльність здебільшого розглядається науковцями як діяльність правоохоронних органів, врегульована нормами адміністративного права, їх виконавчо-владна діяльність [2]. Найбільш прийнятним, на думку науковців, є визначення адміністративної діяльності органів внутрішніх справ як врегульованої нормами адміністративного права їх організаційно-управлінська та виконавчо-владна діяльність, спрямована на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, прав та інтересів юридичних осіб, громадського порядку, громадської безпеки, а також боротьбу з правопорушеннями [3]. За такого підходу адміністративна діяльність зводиться до виконавчо-владної діяльності

відповідних державних органів, що спрямована на захист прав та свобод громадян. Незрозумілою залишається спрямованість наукових поглядів на використання саме такого термінологічного підходу до правоохоронних органів, згідно з яким тлумачення цього поняття визначається у межах навчальної дисципліни „Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ України”. Як зауважує Д.П. Калянов, зазначений напрям діяльності ототожнюється з „поліцейською діяльністю”, яка починає проявлятися тоді, коли завдання забезпечення дотримання норм суспільної поведінки виходить з-під контролю законслухняних громадян суспільства й переадресується тим його членам, які уповноважені у результаті розподілу соціальних трудових обов’язків виконувати цю функцію й діяти від імені самого суспільства. Тобто реалізація цього виду діяльності відбувається у разі запобігання й придушення порушення деяких правил і норм даного суспільства, за необхідності примусового втручання й застосування сили. Таке тлумачення більш притаманне державам із тоталітарним режимом, пріоритетність сучасного напрямку діяльності повинна полягати в ефективності забезпечення й захисту прав і свобод особи [4]. Гарантування прав і свобод особи є універсальним критерієм оцінки позитивної ролі правоохоронних органів у всіх сферах суспільних відносин.

Поряд із зазначеною позицією відносно поліцейської спрямованості діяльності органів державної влади Д.В. Голобородько висловлює погляд, відповідно до якого адміністративна діяльність – це державне управління у вузькому значенні, тобто діяльність органів виконавчої влади, виконавчорозпорядчих органів держави щодо здійснення виконавчої влади на різних її рівнях. Таке розуміння адміністративної діяльності, на його думку, враховує лише її управлінський характер, а тому не в повному обсязі, і головне, не досить точно відображає призначення цього виду діяльності [5].

Розглянемо тлумачення терміна „адміністративна діяльність” через дослідження його складових: „адміністративна” (похідне від слова „адміністрація”) та „діяльність”.

“Адміністрація (від лат. *administration, administratio* – керування, управління) – це інституції, які здійснюють адміністративні функції управління у різних сферах суспільного життя” [6].

Н.Р. Нижник та С.П. Мосов розглядають поняття та складові діяльності через систему, атрибут окремої людини, вихідну універсальну цілісність, більш широку, ніж сама людина. У результаті зіставлення цих підходів вони роблять висновок, що діяльність є системою з численними й надто різноманітними функціональними і матеріальними компонентами та зв'язками між ними [7]. Таким чином, внутрішній зміст категорії „діяльність” охоплює складові компоненти системи, до яких відносять процес, структуру, організованість та ін.

У наукових працях поняття адміністративної діяльності здебільшого ототожнюється з державним управлінням. Так, Д.В. Приймаченко зазначає, що адміністративна діяльність є різновидом державно-владної діяльності органів виконавчої влади і охоплює широке коло суспільних відносин, що складаються як усередині самої системи органів державної влади, так і за її межами [8].

В.Б. Авер'янов наголошував, що не всі дії органів виконавчої влади є власне управлінськими (наприклад, фінансово-господарські операції), але головним, профільним напрямом є власне управлінська діяльність, тобто державне управління як особливий вид діяльності держави [9]. Поряд із цим В.М. Бевзенко зазначає, що діяльність суб'єктів владних повноважень набагато ширша за управлінську й полягає у вчиненні багатьох інших владних чи публічних дій – таких, наприклад, як укладання адміністративних договорів, проведення роз'яснювальної роботи, здійснення державного регулювання тощо [10]. Ці напрями діяльності, що виходять за межі управлінських, суттєво впливають на реалізацію та захист прав і свобод інвалідів, а тому потребують розгляду без звуження предмета дослідження.

Ототожнення адміністративної діяльності з державним управлінням деякі науковці спростовують через визначення спільних та відмінних ознак державного управління та

державної виконавчої влади, виокремлення напрямів діяльності, яка здійснюється поза межами діяльності органів виконавчої влади. Узагальнюючи, слід зазначити, що державне управління є більш широкою категорією, ніж виконавча влада, оскільки остання походить від державного управління, а ефективність її діяльності залежить від рівня організації державного управління. Водночас як державне управління може реалізовуватися у межах діяльності не лише органів виконавчої влади, так і виконавча влада може реалізовуватися не через державне управління [11].

Ю.П. Битяк зауважує, що державно-управлінська діяльність завжди була і буде необхідною, але її форми і методи визначаються умовами суспільного життя, їх вектор змінюється на зменшення безпосереднього управлінського впливу на деякі сфери суспільного життя, та основне її призначення – виконавча і розпорядча діяльність у межах передбачених адміністративним правом приписам (нормам), що складають адміністративне законодавство [12].

Окрім того, у сучасній адміністративно-правовій доктрині дедалі частіше простежується тенденція до скорочення вживання терміна „державне управління” й, навпаки, активного запровадження терміна „публічне управління” [13].

Публічне управління є різновидом суспільно корисної діяльності, яка здійснюється певною сукупністю суб’єктів, зокрема органами державної влади, серед підвидів якого Р.С. Мельник виокремлює сприяльне, забезпечувальне, виконавче, розпорядче, делеговане публічне управління. Пріоритетною метою цих різновидів публічного управління є сприяння приватним особам у реалізації наданих їм прав, свобод та законних інтересів [14].

Таким чином, погляди науковців щодо ототожнення „адміністративної діяльності публічної адміністрації” з державним управлінням фактично збігаються з радянським підходом до адміністративного права, яке переважно характеризувалося як „управлінське право”, тобто як засіб владно-організуючого впливу держави на суспільні відносини і процеси та „юрисдикційне право”, що забезпечувало застосування у відносинах із громадянами адміністративної

відповідальності та адміністративного примусу [15]. У цьому, як зазначав В.Б. Авер'янов, виявляється „державоцентристська” ідеологія діяльності держави щодо громадянського суспільства [16].

Проте суттєві реформені зміни системи публічних органів державної влади та модифікація напрямів їх діяльності, створення умов для побудови демократичної, соціальної, правової держави, утвердження і забезпечення прав і свобод інвалідів визначило пріоритетність формування нової адміністративно-правової доктрини, побудованої на засадах людиноцентристської ідеології. Причому перевага трансформації адміністративного права повинна надаватися її неуправлінській спрямованості, яка охоплює взаємовідносини між органами публічної адміністрації та інвалідами. Цю неуправлінську складову предмета адміністративного права, як зазначав В.Б. Авер'янов, доцільно визначити як „публічно-сервісну” (від англ. to serve — служити) [16], яка буде пріоритетною складовою публічно-сервісної діяльності публічної адміністрації, поряд з управлінською (організуючою, контролюючою, державно-владною).

Тобто, концептуальні засади нової ролі адміністративного права, як права, що служить інтересам людини, не заперечує його спрямованості на регулювання управлінських відносин. Навпаки, управлінська спрямованість зберігається поряд із його призначенням регулювання відносин між органами публічної адміністрації та фізичними особами і набуває нового змісту. Оптимізація державного управління та правове регулювання спрямованості в кінцевому результаті на забезпечення інтересів людини [17].

В підтвердження зазначеного С.Г. Стеценко констатує, що у сферах національної безпеки, оборони, внутрішніх справ публічні інтереси держави повинні стояти вище індивідуальних прав та свобод конкретних громадян [11]. Поряд з цим саме в такому імперативному підході повинен реалізовуватися адміністративно-правовий метод щодо реалізації та захисту приватних інтересів конкретно взятого інваліда.

Тому на сьогодні, на думку науковця, головними характеристиками у розумінні адміністративного права мають

стати не „управлінські”, а тим більше „каральна” його функція, а такі нові функції, як правозабезпечувальна (яка пов’язана із забезпеченням реалізації прав і свобод людини) і правозахисна (яка пов’язана із захистом порушених прав) [9]. Саме дві ці функції найбільш повно відтворюють суспільне призначення адміністративного права в контексті адміністративної діяльності компетентних органів публічної адміністрації щодо реалізації та захисту прав і свобод інвалідів.

Враховуючи практичну спрямованість цих функцій адміністративного права, пріоритетним напрямом діяльності публічної адміністрації слід визначити не тільки закріплення прав та свобод інвалідів, а й забезпечення їх реалізації та створення належного захисту у випадках їх порушення.

Тільки з урахуванням цих аспектів стає більш зрозумілою конституційна формула (ч. 2 ст. 3 Конституції України): „Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави” [16]. Застосовуючи формулу В.Б. Авер’янова, слід зазначити, що закріплення на сьогодні прав та свобод інвалідів у нормативно-правових актах, їх перелік і зміст, належна реалізація прав та свобод відносно рівності й недискримінації, доступності, права на життя, рівності перед законом, доступу до правосуддя, свободи від катувань і жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, свободи від експлуатації, насилля та наруги, свободи пересування, адаптації та реабілітації тощо ще не означає, що особа з інвалідністю може реально скористатися цими правами та свободами, тобто що вони фактично можуть бути реалізовані суб’єктами публічної адміністрації/

Враховуючи викладене, слід акцентувати, що функціональні напрями діяльності публічної адміністрації потребують термінового переформатування із заміною наявної на сьогодні ідеології „панування” держави над людиною на протилежну – ідеологію „служіння” держави інтересам людини. У результаті трансформації адміністративного права на засадах людиноцентристської ідеології ця галузь має стати основним засобом гармонізації відносин між особою з інвалідністю та публічною владою.

Висновки. Отже, адміністративна діяльність публічної адміністрації щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів – це врегульована нормами адміністративного права – державно-владна, контролююча, публічно-сервісна діяльність публічної влади, яка базується на людиноцентристській ідеології та спрямована на утвердження, реалізацію і захист прав та свобод інвалідів.

Література

1. Курс адміністративного права України : підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко та ін. / за ред. В.В. Колпакова. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – С. 179.
2. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 8-14.
3. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навчальний посібник / за заг. ред. Моїсєєва Є.М. / Олефір В.І., Константинов С.Ф., Лошицький М.В. та ін. – К. : Вид-во ТОВ, 2010. – С. 5.
4. Калаянов Д.П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 // Д.П. Калаянов. – К., 2010. – С. 31.
5. Голобородько Д.В. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ щодо протидії нелегальній міграції : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Д.В. Голобородько. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 48.
6. Юридична енциклопедія / [редкол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.
7. Нижник Н.Р. Теоретичні аспекти державного управління : монографія / Н.Р. Нижник, С.П. Мосов. – Чернівці : Технодрук, 2011. – С. 152-154.
8. Приймаченко Д.В. Адміністративна діяльність митних органів у сфері реалізації митної політики держави: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Д.В. Приймаченко. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 189.
9. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. : У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов та ін. – К.: ТОВ „Видавництво „Юридична думка”, 2007 – С. 255.
10. Бевзенко В.М. Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / В.М. Бевзенко. – Х., 2010. – С. 63.

11. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / С.Г. Стеценко. – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К. : Атіка, 2011. – С. 23, 59.

12. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 22-24.

13. Коломоєць О.Т. Адміністративне право України : підручник / Т.О. Коломоєць. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 167.

14. Мельник Р.С. Категорія „публічне управління” у новій інтерпретації / Р.С. Мельник // Адміністративне право і процес. – № 1(3). – 2013. – С. 9-11.

15. Демократичні засади державного управління та адміністративне право : монографія / Кол. авт.: Ю.С. Шемшученко, В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко та ін. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. – С. 48.

16. Авер'янов В. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації // Право України. – 2010. – №3. – С. 73.

17. Проблеми адміністративно-правового забезпечення оптимізації державного управління в Україні на сучасному етапі : наукова доповідь / за заг. ред. О.Ф. Андрійко. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. – С.5.

УДК 355.2 (477)

Сокурєнко В.В.,

д-р юрид. наук, доцент,
ректор Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО- МОРСЬКИМИ СИЛАМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

У результаті аналізу особливостей адміністративно-правового статусу Військово-Морських Сил України зроблено акцент на певні проблемні моменти, що виникають під час його реалізації. У зв'язку з цим запропоновано перспективні кроки у

напрямі до виправлення існуючого стану справ: поновлення військових навчань закордоном; збільшення фінансування; закупівля нової сучасної військової техніки; підвищення професійного рівня кадрового офіцера; збільшення та розширення меж матеріального стимулювання військовослужбовців Військово-Морських Сил України.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, Збройні Сили України, Військово-Морські Сили України, реалізація, адміністративне законодавство, юридичні гарантії.

В результате анализа особенностей административно-правового статуса Военно-Морских Сил Украины сделан акцент на определенные проблемные моменты, возникающие при его реализации. В связи с этим предложены перспективные шаги в направлении исправления существующего положения дел: возобновление военных учений за рубежом; увеличение финансирования; закупка новой современной военной техники; повышение профессионального уровня кадрового офицера; увеличение и расширение границ материального стимулирования военнослужащих Военно-Морских Сил Украины.

Ключевые слова: административно-правовой статус, Вооруженные Силы Украины, Военно-Морские Силы Украины, реализация, административное законодательство, юридические гарантии.

As a result of analysis of the features of administrative and legal status of the Naval Forces of Ukraine's emphasis on certain problematic aspects that arise in its implementation. In connection with this proposed promising steps towards the correction of the status quo: the resumption of military training abroad; increase in funding; purchase of new modern military equipment; professional development staff officer; increasing and expanding the boundaries of material incentives for personnel of the Naval Forces of Ukraine.

Keywords: administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine, the Ukrainian Navy, implementation, administrative law, legal guarantees.

Постановка проблеми. Важливим аспектом становлення України як незалежної, суверенної, обороноздатної держави є створення конкурентоспроможних Збройних Сил України, які б були здатні гарантувати суверенітет, територіальну цілісність країни, забезпечувати надійний захист національних інтересів від зовнішніх воєнних загроз та вирішення внутрішніх воєнних конфліктів. До видів Збройних Сил України належать: Сухопутні війська, Повітряні Сили та Військово-Морські Сили. Розкриття сутності та визначення змісту адміністративно-правового статусу даних складових Збройних Сил України має важливе значення для визначення правового становища цих органів в системі органів публічного адміністрування у сфері оборони. Адміністративно-правовий статус даних органів має досить складну структуру та специфічну характеристику його елементів, удосконалення яких можливе лише у випадку ґрунтовного аналізу специфіки зазначеного статусу, розкриття сутнісних зв'язків між складовими елементами. Реалізація зазначених дій дасть можливість запропонувати відповідні пропозиції стосовно удосконалення діяльності цих органів, визначення особливостей їх діяльності у процесі подальшого дослідження. Враховуючи, що на зазначені органи публічного адміністрування у сфері оборони покладено значну кількість специфічних функцій, необхідним, на нашу думку, є застосування системно-структурного методу дослідження для розкриття сутності, цілей, завдань, функцій, повноважень, компетенції та відповідальності зазначених органів у сфері оборони.

З метою отримання вичерпного уявлення про специфіку адміністративно-правового статусу усіх складових Збройних Сил України вважаємо за доцільне у рамках даної роботи зупинитися лише на аналізі одного структурного елементу – Військово-Морських сил України. Тому **метою статті** є детальне вивчення нагальних проблем функціонування та діяльності цих видів Збройних Сил України, а також розробка відповідних кроків щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Головним призначенням *Військово-Морських Сил Збройних Сил України* є захист суверенітету і державних інтересів України на морі, розгром

угруповань Військово-Морських Сил противника у своїй операційній зоні самостійно та у взаємодії з іншими видами Збройних Сил України, сприяння Сухопутним військам України на приморському напрямку. Штаб Військово-Морських Сил Збройних Сил України розташований в м. Одеса. На нашу думку, цей вид Збройних Сил України на сьогодні перебуває в найскрутнішому становищі.

Відповідно до наказу Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України» від 25 листопада 2003 р. № 415, Військово-Морські Сили Збройних Сил України – це вид Збройних Сил України, який відповідно до чинного законодавства виконує покладені на нього завдання щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

До березня 2014 р. основний корабельний склад Військово-Морських Сил України в Криму базувався в трьох місцях:

1. Севастопольська (Північна) бухта: корвет «Тернопіль», корабель управління «Славутич», морський буксир «Корець», буксир «Красноперекопськ».

2. Стрілецька бухта Севастополя: підводний човен «Запоріжжя», ракетний корвет «Придніпров'я», ракетний катер «Прилуки», корвети «Хмельницький», «Луцьк», корабель управління «Донбас», гідрографічний катер «Сквира», рятувальний буксир «Кременець», пошуково-рятувальне судно «Ізяслав», транспорти «Джанкой», «Судак», танкери «Бахмач», «Фастів», судно розмагнічування «Балта», судно контролю фізполів «Севєродонецьк», кілекторне судно «Шостка», плавсклад «Золотоноша», буксир «Дубно», судно сміттєзбирач U954, катер «Чигирин», навчальні катери «Сміла», «Нова Каховка», протипожежний катер «Борщів», водолазні катери «Ромни», «Токмак», санітарний катер «Сокаль», плавкран «Каланчак» і три малі катери.

3. Південна військово-морська база, (селище Новоозерне, озеро Донузлав): корвет «Вінниця», морські тральщики «Чернігів», «Черкаси», рейдовий тральщик «Генічеськ», великий десантний корабель «Костянтин Ольшанський»,

середній десантний корабель «Кіровоград», протипожежний катер «Євпаторія», транспорт «Горлівка», морський буксир «Ковель», протидиверсійний катер «Феодосія», катер торпедолов «Херсон», буксирний катер «Новоозерне» і навчально-тренувальне судно «Велика Олександрівка».

У складі Військово-Морських Сил Збройних Сил України до моменту окупації Кримського півострова перебувало 16 бойових кораблів (після окупації Криму залишилося лише шість) та катерів, 12 протичовнових літаків і гелікоптерів, близько 55 суден та катерів забезпечення, 39 танків, 178 бойових броньованих машин та 65 артилерійських систем калібром більше 100 мм. Водночас після окупації Криму Росія повернула менше половини українських кораблів, та й практично непридатні [1].

За своїм функціональним призначенням Військово-Морські Сили Збройних Сил України було розподілено на морський компонент Об'єднаних сил швидкого реагування та Основних сил оборони Збройних Сил України, які мають відповідні корабельні, авіаційні та берегові складові.

Операційна зона Військово-Морських Сил Збройних Сил України включала акваторії Чорного й Азовського морів, річки Дунай, Дністер, Дніпро, а також інші райони морів, які визначаються інтересами держави.

Відповідно до чинного законодавства, на Військово-Морські Сили Збройних Сил України в мирний час покладалися такі завдання: 1) створення необхідного комплексу сил Військово-Морських Сил та підтримання їх у готовності до стримування агресії з морського напрямку; 2) боротьба з ворожими військово-морськими силами; 3) знищення транспортів противника; 4) підтримка інших видів Збройних Сил з морського напрямку; 5) захист своїх військово-морських баз та морських комунікацій; 6) захист цивільного судноплавства; 7) участь у миротворчих операціях, виконання міжнародних зобов'язань України у військово-морській сфері; 8) оборона берегової лінії, територіальних вод, комунікацій, природних ресурсів у Чорному та Азовському морях.

Водночас функціями Військово-Морських Сил Збройних Сил України є: якісна підготовка органів управління, кораблів і

підрозділів, які входять до складу Військово-Морських Сил Збройних Сил України; нарощування інтенсивності підготовки кораблів (суден) та підрозділів Військово-Морських Сил, забезпечення навченості та готовності до дій в умовах терористичних загроз і надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, пов'язаних з аваріями, пожежами та катастрофами, а також у міжнародних миротворчих операціях спільно з військовими контингентами інших держав; оволодіння командирами усіх рівнів з'єднань, військових частин та підрозділів зі складу Військово-Морських Сил прийомами і способами тактичних дій підрозділів при виконанні завдань за призначенням в умовах запровадження правового режиму надзвичайного та воєнного стану; підготовка з'єднань, військових частини та підрозділів Військово-Морських Сил Збройних до виконання завдань за призначенням у взаємодії з підрозділами інших військових формувань України; відновлення методичних навичок офіцерським складом, насамперед ланки «взвод – рота (батарея)», та сержантського складу у підготовці і проведенні занять, навчань (тренувань); підготовка визначених кораблів та підрозділів до сертифікації в рамках Концепції оперативних можливостей НАТО [2].

До складу Військово-Морських Сил Збройних Сил України входять: а) надводні сили у складі бригад надводних кораблів; б) морська авіація у складі морської авіаційної бригади; в) берегові ракетні війська; г) війська берегової оборони та морська піхота; д) військово-морські бази; е) Академія Військово-морських сил імені П.С. Нахімова, військово-морський ліцей.

Але внаслідок окупації Автономної Республіки Крим склад Військово-Морських Сил Збройних Сил України значно скоротився за рахунок захоплених військово-морських одиниць російськими військовими. Так, на сьогодні в складі Військово-Морських Сил Збройних Сил України перебувають: фрегат «Гетьман Сагайдачний», корвет «Вінниця», десантний корабель «Кіровоград», ракетний катер «Прилуки», артилерійський катер «Скадовськ», десантний катер «Сватове», рейдовий тральщик «Генічеськ»; морські судна забезпечення «Донбас» і «Переяслав»; навчально-тренувальні катери «Чигирин»,

«Сміла», «Нова Каховка», «Вознесенськ», «Титан»; гідрографічне судно «Алчевськ»; водолазні судна «Нетішин» і «Почаїв»; протипожежні судна «Борщів» і «Євпаторія»; танкери «Судак» і «Фастів»; санітарний корабель «Сокаль»; судно розмагнічування «Балта»; судно контролю фізичних польотів «Северодонецьк»; морські буксири «Корець» і «Ковель»; дослідницьке судно «Кам'янка»; катери торпедолови «Херсон», а також 19 плавзасобів.

Головною проблемою, що унеможлиблює подальший розвиток Військово-Морських Сил Збройних Сил України, є недостатнє фінансування. Як відомо, відтворення флоту або навіть його відновлення коштує Україні недешево. Загалом, Україна за останні роки витрачає на оборону близько 0,8 % ВВП, в абсолютних цифрах – трохи більше мільярда доларів. Щоправда, у бюджеті щорічно плануються видатки на збройні сили близько півтора мільярдів, але реально частина коштів не виділяється. При цьому щорічні потреби українських збройних сил для підтримання їх існування і боєготовності визначено в 2,1 млрд дол. на рік, і це – без будь-якого розвитку. На розвиток необхідно не менше 4 млрд [3]. Для порівняння – будівництво одного нового американського есмінця серії «АрліБерк» коштує приблизно 1,4 млрд дол. Тобто на всю українську армію, авіацію і флот витрачають на рік менше, ніж на один американський есмінець.

Другою важливою проблемою розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України є рівень грошового забезпечення моряків. Так, наприклад, заробітна плата лейтенанта Військово-Морських Сил України в середньому становить 3000 грн, лейтенанта Військово-морського флоту Росії – 750 дол. США, а лейтенант флоту Німеччини – від 2900 до 3900 дол. США. Український морський офіцер не тільки один з найбідніших, а й повинен довше за своїх міжнародних колег перебувати на службі – за новим пенсійним законодавством виходити у відставку за вислугою років йому доведеться на загальних підставах, тобто не в 40–45 років, як раніше, а в 55–60. Так, відповідно до пункту «д» ст. 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення», право на пенсію за вислугу років мають працівники деяких видів суден, професій і посад плавскладу

суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, які постійно працюють на акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і внутріміського сполучення) чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі; жінки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі; працівники окремих видів суден, професій і посад плавскладу суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості – за списком, що затверджується у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку: чоловікам – при стажу роботи на цих суднах, за цими професіями і посадами не менше 25 років; жінки – при стажу роботи на цих суднах, за цими професіями і посадами не менше 20 років [2].

Таким чином, в умовах проведення пенсійної реформи в Україні рівень соціальної захищеності працівників та військовослужбовців Військово-Морських Сил Збройних Сил України знизився та став менш привабливим як для моряків Військово-Морських Сил Збройних Сил України, які вже несуть службу, так і для майбутнього підростаючого кадрового резерву, зважаючи на складність і тяжкість несення служби на морських суднах та в умовах виконання завдань, коли виконання останнього може тривати від двох місяців до одного року. Реалізація таких нововведень та вікових обмежень, на нашу думку, є недопустимою.

Водночас Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про утворення державного підприємства «Державна судноплавна компанія «Чорноморське морське пароплавство» [4] «Державна судноплавна компанія» концерн «Чорноморське морське пароплавство» було ліквідовано, а його правонаступником встановлено утворену компанію. Нині флот компанії становить шість одиниць [5].

Так, наприклад, під час окупації росіянами території України – Автономної Республіки Крим 4 березня 2014 р. корабель управління «Славутич» і корвет «Тернопіль» за тривогою провели приготування до бою й походу, знялися зі швартових і спробували відійти від причалу. Але їх спробу

негайно блокували судна й кораблі Чорноморського флоту Російської Федерації. Це ж саме намагалися здійснити і боездатні кораблі Військово-Морських Сил Збройних Сил України – ВДК «Костянтин Ольшанський», СДК «Кіровоград», морські тральщики «Черкаси» і «Чернігів» [6].

1 березня кораблі й судна російського Чорноморського флоту перекрили виходи зі Стрілецької й Північної бухт Севастополя із завданням не допустити виходу в море кораблів і суден Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Крім того, перед кораблем «Славутич» і корветом «Тернопіль» поставили буксири й тральщик із завданням перешкодити їм у разі спроби відходу від причалу. З появою в Стрілецькій бухті російських військових було здійснено спробу «відриву» кораблів Військово-Морських Сил Збройних Сил України від причалів у Стрілецькій бухті, але, відтягнувшись на швартових на 5–6 м й унеможлививши таким чином проникнення на борт сторонніх, вони залишилися стояти на своїх місцях, оскільки миттєво були оточені військовими Російської Федерації з моря, у розпорядженні яких були сучасні, швидкісні військові катери.

Таким чином, наразі постала велика проблема матеріально-технічного забезпечення Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Забезпечення достойною та необхідною сучасною військово-морською технікою, зброєю, запасними частинами, інструментами та приладами, паливом і боєприпасами. Паралельно з належним матеріально-технічним забезпеченням потрібно, на нашу думку, вирішувати проблему розвитку кораблебудування з метою проектування, розроблення, виготовлення військово-морської техніки, тобто створення й забезпечення цепного (циклічного) виробничого ланцюга [2].

Важливе значення має моральне та більшою мірою фінансове заохочення моряків, які несуть службу в лавах Військово-Морських Сил Збройних Сил України [2]. Так, від імені керівництва вітчизняного оборонного відомства, Генерального штабу та місцевої влади за зразкове виконання військового обов'язку щороку в День Військово-Морського Флоту заохочено велику групу військових моряків нагрудними знаками, почесними відзнаками, грамотами та цінними подарунками.

Висновки. Отже, на сьогодні важливим і відкритим залишається питання соціального захисту та адаптації моряків Військово-Морських Сил Збройних Сил України, адже після окупації території України в 2014 р., штаб Військово-Морських Сил Збройних Сил України було передислоковано до м. Одеса, де нині й знаходяться не лише морська техніка, а й моряки та члени їх сімей. Вирішення питання адаптації військовослужбовців і членів їхніх сімей у нових місцях дислокації, забезпечення соціального захисту є одним з першочергових завдань нинішнього уряду.

Для вирішення зазначеної проблеми, на нашу думку, необхідно розробити план збільшення побудови службового житла для моряків та членів їх сімей, щоб не лише офіцери, а й контрактники мали можливість доступу до службового житла.

Література:

1. Україна фактично позбавляється Військово-морських сил // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/sensaciynazvistka-z-odesi-ukrayina-faktichno-pozbavlayetsya-viyskovo-morskih-sil-393290.html>.
2. Сокурено В. В. Сфера оборони України: адміністративно-правове регулювання : моногр. / В. В. Сокурено. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 544 с.
3. Вельможко О. О. ВМС Украины – «фантомы», суслики и забытый флот [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://dumskaya.net/article/vms-ukrainy--zabytyj-flot-kotoryj-est-no-ego-nik/>.
4. Про утворення державного підприємства «Державна судноплавна компанія «Чорноморське морське пароплавство» : затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 лют. 1995 р. № 59-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/59-95-p>
5. Недограбоване «Чорноморське морське пароплавство» знову спробують продати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/life/_nedograbovane-cornomorske-morske-paroplavstvo-znovu-sprobuyut-prodati/327983?mobile=true.
6. Хроніка кримського протистояння [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4145/>

УДК 342.95 (477)

Циганок С.В.,
здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ

У статті проаналізовано європейський досвід визначення адміністративно-правового статусу органів прокуратури, який свідчить, що в європейських країнах органи прокуратури підконтрольні або органам виконавчої влади (у Франції – Міністерству юстиції), або є незалежними та самостійними органами судової системи (Польща, Литва, ФРН), крім того загальними рисами системи прокуратури є те, що в усіх країнах створені регіональні органи прокуратури, які здійснюють свої адміністративні повноваження на локальному рівні, а розміщені вони відповідно до принципу територіальності.

Ключові слова: адміністративні повноваження, європейський досвід, прокурор, регіональна прокуратура, судова система.

В статье проанализировано европейский опыт определения административно-правового статуса органов прокуратуры, который свидетельствует, что в европейских странах органы прокуратуры подконтрольны или органам исполнительной власти (во Франции – Министерству юстиции), или являются независимыми и самостоятельными органами судебной системы (Польша, Литва, Германия), кроме того общими чертами системы прокуратуры является то, что во всех странах созданы региональные органы прокуратуры, которые осуществляют свои административные полномочия на локальном уровне, а расположены они в соответствии с принципом территориальности.

Ключевые слова: административные полномочия, европейский опыт, прокурор, региональная прокуратура, судебная система.

The article analyzes the European experiences determination of administrative and legal status of the prosecution, which indicates that in Europe prosecution controlled or executive authorities (in France – the Ministry of Justice), or are independent and autonomous organs of the judiciary (Poland, Lithuania, Germany), in addition to the general features of the prosecution system is the fact that in all countries created regional prosecutors who exercise their administrative powers to the local level.

Keywords: administrative powers, European experience, judiciary, prosecutor, regional prosecutor's office.

Постановка проблеми. Адміністративно-правові засади діяльності прокуратури постійно зазнавали різних змін під впливом політичних, економічних, соціальних чинників. Регіональна прокуратура ще не визначила чіткі особливості адміністративно-правового статусу, що негативно впливає на ефективність діяльності та погіршує рівень довіри громадян до прокурорів. Україна прямує в напрямку євроінтеграції, з цією метою проводиться низка судових та адміністративних реформ, проте врахування зарубіжного, в першу чергу європейського досвіду є досить незначним і тому виникає гостра необхідність у аналізі зарубіжного досвіду визначення адміністративно-правового статусу регіональної прокуратури з метою перейняття дієвих чинників діяльності зарубіжної прокурорської системи до національної.

Аналіз дослідження даної проблеми. До даної проблематики зверталися Т. Дунас, М. Косюта, Н. Наулік, І. Плахіна, С. Подоляка, В. Пучинский та ін. Проте, більш ґрунтовного та об'єктивного зумовленого дослідження зарубіжного досвіду визначення адміністративно-правового статусу регіональної прокуратури досі немає.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу зарубіжного законодавства, позицій науковців щодо необхідності приведення національного законодавства до європейських принципів, окреслити та проаналізувати зарубіжний досвід визначення адміністративно-правового статусу регіональної прокуратури.

Виклад основного матеріалу. Подальший процес реформування та оптимізації системи органів прокуратури України та її функцій повинен мати системний, комплексний та науково обґрунтований характер. Прокуратура має залишатися тим важелем, що буде персоніфікувати правоохоронну систему держави. А впровадження позитивного зарубіжного досвіду повинне бути спрямоване на створення більш ефективного механізму функціонування системи органів прокуратури України, реалізації її функцій та завдань, зокрема й у сфері здійснення адміністративних процедур [3, с. 52].

Як влучно зазначила І. В. Плахіна, у світі не існує єдиної моделі прокуратури як з організаційної, так і з функціональної точки зору. Це пов'язано не тільки з особливостями соціального і політичного устрою різних країн. Різноманіття пояснюється також тим, що подібні функції, що так об'єктивно необхідні в будь-якому сучасному суспільстві, можуть реалізовуватися через різні правові інститути і механізми відповідно до національних правових традицій [2, с. 43].

При аналізі правового статусу прокуратури в конституціях зарубіжних країн вчений Н. С. Наулік стверджує, що закріплення правового статусу прокуратури та визначення її функцій залежить від місця і ролі прокуратури в системі органів державної влади, а також від міри усталеності демократичних цінностей у державі й суспільстві. Спільною для всіх моделей функцій прокуратури є, насамперед, відсутність особистої зацікавленості у розгляді справи, участь у судових процесах для захисту інтересів держави, а також визначення гарантій незалежності з боку держави для ефективного виконання прокурорами своїх функцій, хоча обсяг таких гарантій зазнає змін [1, с. 342].

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду визначення адміністративно-правового статусу регіональної прокуратури є прямою запорукою побудови незалежної та ефективної системи регіональної прокуратури в Україні, оскільки, враховуючи різноплановість структури прокуратури в провідних країнах, більшість з яких вже визначили оптимальний механізм правового регулювання системи прокуратури, а тому

вітчизняній регіональній прокуратурі варто перейняти дієві зарубіжні організаційні засади прокуратури.

Україна прямує в напрямку євроінтеграції, тому в першу чергу необхідно розкрити особливості регіональних прокуратур країн Європейського Союзу. У Франції роль прокуратури полягає в забезпеченні дотримання норм кримінального права. Прокурор має дві місії: ініціювання кримінального переслідування при отриманні інформації про вчинення злочину і функції адвоката в інтересах суспільства, коли воно є стороною у справі [10]. Прокурор Франції несе відповідальність за захист. В ході слухань він виражає судді свою позицію в ім'я суспільства. Це також гарантує, що порушені права осіб захищаються. Під керівництвом Міністра юстиції прокурор в основному займається кримінальними справами [10]. Прокурор знаходиться під керівництвом Генерального прокурора (Генеральна Прокуратура в апеляційному суді) і Міністра юстиції. Прокурори призначаються указом Президента Республіки за рекомендацією Вищої судової ради. Прокурор діє на основі отриманої інформації від поліції, жандармерії, або після скарги від фізичної особи. Він запускає або виконує всі дії, необхідні для дослідження та судового переслідування кримінальних злочинців. З цією метою, він спрямовує діяльність судової поліції. На додаток до цього, прокурор реалізує на місцевому рівні внутрішню політику, визначену Міністром юстиції. Крім того, він спрямовує і координує реалізацію місцевих контрактів безпеки, здійснюваних місцевими органами влади [11].

Таким чином, система органів прокуратури Франції підконтрольна та підзвітна як Генеральній прокуратурі, так і Міністерству юстиції, а провідною її місією є здійснення кримінального переслідування в ім'я та в інтересах як держави, так і суспільства, крім того прокуратура здійснює локальні повноваження, реалізуючи внутрішню політику держави.

Щодо прокуратури Федеративної Республіки Німеччини, прокурори не відносяться до класичних адміністративних органів, їх слід розглядати як судові органи. З одного боку, вони є самостійним органом кримінального переслідування, з іншого боку, перебувають під наглядом і керівництвом вищої влади.

Прокурор завжди керується наказами старшого прокурора або Генерального прокурора [4].

Структура і внутрішня організація інституту прокуратури ФРН залежить від повноважень, покладених на прокурора, а в окремих випадках районних завдань. Як правило, розподіл завдань, які виконуються в прокурорі, здійснюється в першу чергу по предмету (наприклад, по кримінальних справах, по економічних кримінальних справах, політичних справах), поруч з особистими характеристиками. Більшість внутрішньоурядових функцій об'єднуються для досягнення оптимально рівномірного навантаження всіх державних прокурорів. Прокурори, як правило, розділені на кілька секцій, які знаходяться під керівництвом старшого прокурора [5].

Прокуратура ФРН ділиться на генеральну прокуратуру та прокуратуру областей. Генпрокурори безпосередньо підпорядковуються центральним органам Міністерства юстиції. Генеральні прокурори здійснюють нагляд за прокурорами свого району. Територіальна юрисдикція прокурорів еквівалентна окружним судам. Найбільш важливим завданням Генеральної прокуратури є досягнення технічного і адміністративного нагляду прокурора району. Тут прокуратура розглядає скарги від потерпілих сторін щодо припинення розслідування злочинів тощо. Прокурори здійснюють функцію відстеження злочинів, у деяких штатах (Берлін, Гессен) прокурори паралельно виконують ще функцію державного обвинувачення (проте, не в усіх провінціях) [13].

Таким чином, прокуратура ФРН є органом судової влади, в якій органи прокуратури областей здійснюють свої повноваження на регіональному рівні, а створюються відповідно до принципу територіальності, тобто згідно зі структурою окружних судів. Внутрішня організація прокуратури областей залежить від предметного спрямування їх діяльності, для того щоб оптимально розподілити виконання посадових обов'язків на прокурорів областей.

Відносно наших дружніх сусідів, а саме Польщі, то правовий статус, організація і принципи прокуратури визначені Законом від 28 січня 2016 року «Про прокуратуру». Відповідно, Закон визначає, систему органів прокуратури складає

Генеральний прокурор, Національний прокурор, заступник генерального прокурора, прокурори загальних підрозділів прокуратури та прокурори Інституту національної пам'яті. Генеральний прокурор є головним органом прокуратури. Канцелярія Генерального прокурора підпорядкована до Міністра юстиції. Прокурорами загальних підрозділів є прокурори Національної прокуратури, регіональні прокурори, районні відділення прокуратури і відділення районної прокуратури. Прокуратура виконує завдання в правоохоронній сфері та у сфері забезпечення верховенства закону [14].

Законом Польщі від 28 січня 2016 року «Про прокуратуру» визначено такі повноваження прокурорів регіональних прокуратур: проведення або нагляд попереднього провадження у кримінальних справах, а також виконання функції прокурора в судах; ініціювати дії по цивільних справах, брати участь в судових процесах у цивільних, трудових справах і справах про соціальне забезпечення, якщо це необхідно для захисту законності, громадського інтересу, майна або прав громадян; вжиття заходів, передбачених законом, призначених для правильного і однакового застосування закону в адміністративних проступках; проведення досліджень з питань злочинності та її контролю, співробітництво з науковими установами для проведення досліджень з питань злочинності; збір, обробка та аналіз даних в інформаційних системах; координація діяльності правоохоронних органів або податкових органів; співпраця з державними органами, громадськими організаціями в сфері профілактики злочинів та інших правопорушень; співробітництво і участь в заходах, що проводяться міжнародними організаціями на підставі міжнародних угод; видача висновків щодо проектів нормативних актів; співробітництво з організаціями прокурорів або співробітників прокуратури, в тому числі співфінансування спільних дослідницьких проектів або навчання; здійснення інших видів діяльності, передбачених законами [14].

Таким чином, до системи органів прокуратури Польщі входять прокурори загальних підрозділів прокуратури, зокрема прокурори регіональних прокуратур, діяльність яких визначається спеціальним законом. Регіональним прокурорам

надано низку повноважень, як у сфері кримінальних та цивільних справ, так і різного адміністративно-управлінського та організаційно-розпорядчого характеру, зокрема повноваження у сфері координації інших органів влади, представницькі повноваження, науково-дослідні повноваження, інформаційно-аналітичні повноваження, тощо.

Після відновлення незалежності Литви, цій країні необхідно було створити основні державні інститути, які б вірою та правдою служили б народу Литви. Радикальні соціальні реформи були спрямовані не тільки на створення демократичної держави, але вони також вплинули на систему правоохоронних органів країни. Чинний Закон Литовської Республіки «Про прокуратуру» визначає, що прокуратура є автономною частиною судової системи. Прокуратура, діючи в судах і представляючи інтереси держави, відповідно до закону допомагає забезпечити справедливість та законність в суспільстві [9].

Всі литовські прокурори та інші посадові особи прокуратури належать до безперервної, централізованої системи прокуратури, яку складає: 1) Генеральна прокуратура до Верховного суду Литви; 2) система районної прокуратури в окружних судах; 3) система районної прокуратури в районних судах. Регіональні офіси районної прокуратури Литви встановлюються Генеральним прокурором. Вони очолюються обласними та районними головними прокурорами. Прокурорські посадові особи призначаються і звільняються з посади Генеральним прокурором Литовської Республіки, крім того вони є державними посадовими особами. Прокуратура Литви: 1) ініціює і здійснює кримінальне переслідування; 2) здійснює контроль цієї діяльності; 3) проводить попереднє розслідування; 4) контролює державні витрати; 5) здійснює контроль за виконанням вироку; 6) відповідно до закону здійснює захист законних інтересів держави та окремих осіб [9].

На посаду прокурора Литовської Республіки можуть бути призначені громадяни Литви, які володіють державною мовою, мають освіту, необхідну для цієї професії, фізичні дані і моральні якості. Прокурор не може бути притягнутий до адміністративної відповідальності. Якщо співробітник

прокуратури вчинив адміністративне правопорушення, матеріали справи передаються Генеральному прокурору для дисциплінарного провадження [9].

Таким чином, у Литовській республіці створена ефективна та незалежна система органів прокуратури, яка є частиною органів судової влади, основу яких складає районна прокуратура в окружних судах, що носить регіональні повноваження у сфері кримінального переслідування та захисту прав, свобод та інтересів громадян. Особливістю районної прокуратури Литви є цілковита довіра як громадян, так і органів держави, оскільки прокурорів не може бути притягнуто до адміністративної відповідальності, а вимоги до прокурорів є досить прозорими та демократичними.

У Великобританіє існує Служба королівської прокуратури, яка є основним органом кримінального переслідування в Англії і Уельсі, діючи незалежно в кримінальних справах, разом з поліцією та іншими органами. Служба королівської прокуратури: постановляє, які особи повинні бути притягнуті до відповідальності; консультує співробітників поліції під час ранніх етапах провадження; готує та подає матеріали справи до суду; надає інформацію, допомогу і підтримку потерпілим і свідкам звинувачення; допомагає забезпечити справедливність по всій Англії і Уельсі [7].

Служба королівської прокуратури була створена в 1986 році, нині вона свою роль регулює двома основними документами: Кодексом королівських прокурорів та Стандартами якості соціальних працівників. Кодекс королівських прокурорів є основним публічним документом, який встановлює загальні принципи діяльності прокуратури [7; 12]. Місія прокуратури полягає в тому, щоб забезпечити справедливність через незалежне і ефективне судове переслідування злочинів, що сприяє формуванню культури передового досвіду, підтримуючи і надихаючи інші органи влади [7].

Директор державної прокуратури є главою Служби королівської прокуратури. Служба королівської прокуратури складається з: 13 географічних районів по всій території Англії і Уельсу; соціальних працівників та інших штаб-квартир [6].

По 13 географічних районах по всій території Англії і Уельсу розміщені структуровані відділення Служби королівської прокуратури, які працюють на місцевому рівні, головна штаб-квартира яких знаходиться в Лондоні. Вони несуть відповідальність за переслідування кримінальних справ в Англії і Уельсі. Щоб зробити це ефективно, вони працюють в тісному контакті з усіма партнерами, включаючи органи кримінального правосуддя, поліції, судів, молоді та груп потерпілих і підтримки свідків, різних агентств, тощо [7].

Таким чином у Великобританії Служба королівської прокуратури має у своєму підпорядкуванні регіональні прокуратури по відповідних територіальних районах країни, які не лише здійснюють кримінальне переслідування, а й направлені на всіляку підтримку потерпілих від протиправних порушень, а також здійснюють співпрацю з різними органами державної влади, що ефективно впливає на якість діяльності прокуратури.

Висновки. Аналіз європейського досвіду адміністративно-правового статусу органів прокуратури свідчить, що в європейських країнах органи прокуратури підконтрольні або органам виконавчої влади (у Франції – Міністерству юстиції), або є незалежними та самостійними органами судової системи (Польща, Литва, ФРН), крім того загальними рисами системи прокуратури є те, що в усіх країнах створені регіональні органи прокуратури, які здійснюють свої адміністративні повноваження на локальному рівні, а розміщені вони відповідно до принципу територіальності.

Література:

1. Наулік Н. С. Правовий статус прокуратури в конституціях зарубіжних країн. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 302. С. 339–342.
2. Плахіна І. В. Особливості органів прокуратури в зарубіжних країнах. Часопис Академії адвокатури України. 2014. Т. 7, № 4. С. 37–43.
3. Подоляка С. А. Зарубіжний досвід здійснення адміністративних процедур органами прокуратури та можливості його використання в Україні. Наше право. 2013. № 8. С. 47–52.

4. Aufbau und Organisation einer Staatsanwaltschaft. Der Leitende Oberstaatsanwalt der Staatsanwaltschaft. 2015. URI: <http://www.sta-koeln.nrw.de/aufgaben/geschaeftsverteilung/index.php>

5. Aufgaben. Der Leitende Oberstaatsanwalt der Staatsanwaltschaft. 2016. URI: <http://www.sta-koeln.nrw.de/aufgaben/index.php>

6. Facts about the CPS. The Crown Prosecution Service: official website. 2016. URI: <http://www.cps.gov.uk/about/>

7. Introduction. The Crown Prosecution Service: official website. 2016. URI: <http://www.cps.gov.uk/about/facts.html>

8. Le métier. Ministère de la Justice: site officiel. 2016. URI: <http://www.metiers.justice.gouv.fr/magistrat-12581/le-metier-12582/>

9. Lietuvos respublikos Prokuratūros Įstatyma. SValstybės žinios, 1994-10-19, Nr. 81-1514. 2016. URI: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3EB53577EFCA>

10. Procureur de la République. JUSTICEOOREKA. 2016. URI: <https://justice.ooreka.fr/comprendre/procureur-de-la-republique>

11. Procureur. Ministère de la Justice: site officiel. 2015. URI: <http://www.metiers.justice.gouv.fr/magistrat-12581/le-metier-12582/procureur-26218.html>

12. The Code for Crown Prosecutors. The Crown Prosecution Service: official website. 2016. URI: http://www.cps.gov.uk/publications/docs/code_2013_accessible_english.pdf

13. Übersicht. Justizministerium Nordrhein-Westfalen. 2016. URI: https://www.justiz.nrw/Gerichte_Behoerden/Staatsanwaltschaften/Behoerden/Uebersicht_1/index.php

14. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze. DZIENNIKUSTAW. 2016. URI: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2016/177>

III. ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 346.9

Возняковська К.А.,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗУПИНЕННЯ ПІДОЗРЛИХ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ ВЖИТТІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Стаття висвітлює національне законодавства в сфері аналізу зупинення підозрілих операцій при вжитті заходів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та порядок розпорядження отриманою інформацією під час моніторингу зазначених операцій. Вагомим є питання вирішення проблеми звуження переліку операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, що сприяє «обходу» обов'язкових умов різними суб'єктами, які здійснюють незаконну й злочинну діяльність.

Ключові слова: легалізація, відмивання, фінансовий моніторинг, фінансова операція, Державна служба фінансового моніторингу, дохід, контроль.

Статья освещает национальное законодательство в сфере анализа прекращения подозрительных операций при принятии мер противодействия легализации доходов, полученных преступным путем и порядок распоряжения полученной информацией в ходе мониторинга указанных операций. Весомым является вопрос решения проблемы сужения перечня операций, подлежащих обязательному финансовому

мониторингу, что способствует «обходу» обязательных условий различными субъектами, осуществляющими незаконную и преступную деятельность.

Ключевые слова: легализация, отмывание, финансовый мониторинг, финансовая операция, Государственная служба финансового мониторинга, доход, контроль.

The article highlights the national legislation in the area of analysis of suspicious transactions in applications of counter action measures legalization of profits that was acquired in criminal ways, and the order of disposing of acquired information. Financial monitoring is one of major facilities of counteraction to the organized crime. Most important question is to decision the problem of narrowing of list of the operations, what are obligatory subject to financial monitoring, that promotes to the "round" obligatory conditions by different subjects, what carry out illegal and criminal activity, and also assist expansion of activity of specialists, what are carried out by services in this sphere.

Keywords: legalization, money laundering, financial monitoring, financial operation, government service of the financial monitoring, acuests, control.

Постановка проблеми. В нашій країні створено національну систему протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, яка складається із двох основних підсистем: правоохоронний блок і фінансовий моніторинг. Фінансовий моніторинг визначається, як один з найважливіших засобів протидії організованих злочинності. Інформація, яка зібрана й узагальнена в рамках моніторингу, дає можливість виявляти потенційні вразливі місця злочинних організацій й особливості фінансових операцій, що забезпечують їхню діяльність.

На сьогодні існує проблема в застосуванні фінансового моніторингу й співвідношенні цієї діяльності із дотриманням банківської таємниці та проблемою обсягу інформації, яка має контролюватися фінансовими агентами.

Аналіз дослідження даної проблеми. Серед господарсько-правових досліджень цієї проблеми наявні окремі розробки з питань боротьби з тіньовою економікою. Зокрема, у

роботах В. К. Мамутова, О. Р. Зельдіної, О. П. Подцерковного, Р. Л. Кузьміна ці питання зачіпалися під час аналізу проблем детінізації економічних відносин.

Метою статті є аналіз законодавства України, що регулює процес зупинення підозрілих або незаконних фінансових операцій та порядок розпорядження отриманою інформацією при вжитті заходів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Виклад основного матеріалу. Для формування системи фінансового моніторингу в сфері протидії легалізації незаконних доходів необхідна відповідна правова база (включаючи базовий закон про протидію легалізації незаконних доходів), що регламентує:

1) основні принципи роботи національних органів протидії легалізації злочинних доходів, його інформаційна взаємодія з фінансово-кредитними установами, наглядовими органами, органами державної влади, правоохоронними органами й органами прокурорського нагляду, в тому числі критерії й процедури подання відомостей й обміну інформацією;

2) можливі наслідки, відповідальність за здійснення фінансових операцій, пов'язаних з легалізацією незаконних доходів, виявлених в результаті проведеного фінансового моніторингу;

3) можливі напрямки й порядок використання різними органами державної влади інформації, отриманої в процесі фінансового моніторингу [3, с. 183].

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначає основи організації фінансового моніторингу в сфері протидії легалізації незаконних доходів, зокрема: передбачає створення системи попередження легалізації (відмивання) злочинних доходів, визначає поняття легалізації незаконних доходів, перелік організацій, що здійснюють операції з коштами або іншим майном (кредитні організації, професійні учасники ринку цінних паперів, страхові й лізингові компанії, організації

зв'язку, інші не кредитні організації, що здійснюють перекази коштів), встановлює їхній обов'язок щодо виявлення й фіксування підозрілих операцій й операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, а також наданню інформації про ці операції [7].

Відповідно до статті 4 Закону під легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, розуміється будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних внаслідок вчинення злочину [7].

У цьому випадку виключаються злочини, пов'язані з неповерненням іноземної валюти через кордони, а також несплата митних і податкових платежів, тому що в результаті вчинення цих злочинів не завжди виникає злочинний прибуток у своїй матеріальній формі, який надалі може бути легалізований.

Однак вважаємо, що вищевказані обмеження є за сучасних умов недостатньо обґрунтованими, тому що не відображають специфіки економічних відносин в Україні (значний обсяг готівки, наявність бартерних угод і «сірих» схем і схем трансферного ціноутворення з метою мінімізації виторгу, а також податкових і митних платежів), а також не враховують зарубіжний досвід, що свідчить про те, що можливо отриманий незаконний прибуток може бути легалізований шляхом переведення коштів на рахунки іноземних юридичних і фізичних осіб або шляхом придбання за наявні кошти майна [3, с. 185]. Наприклад, потенційно отриманий суб'єктом господарювання злочинний прибуток у вигляді мінімізації або несплати податкових платежів (зокрема, податку на прибуток організацій) згодом може бути легалізований шляхом переведення коштів на рахунки іноземних юридичних і фізичних осіб з подальшим їх: а) зняттям з рахунку;

б) вкладенням в активи; в) зворотним введенням у господарський обіг.

Для аналізу значення зупинення фінансових операцій в системі боротьби із легалізацією злочинно здобутих доходів, варто визначити, що є суттю фінансових операцій.

В юридичних працях термін «фінансова операція» розкривається по-різному. А. Е. Жалінський, зокрема, зазначає, що «поняття фінансової операції набуває юридичне значення в контексті фінансової діяльності, охоплюючи, наприклад, розрахункові, депозитні й інші операції... У контексті цієї статті законодавець розглядає фінансові операції як варіант угоди, тому не є їх вчиненням видання й виконання актів державних органів й органів місцевого самоврядування, а також їх виконання посадовими особами, хоч би й ці дії були пов'язані з використанням коштів...», отриманих злочинним шляхом [5, с. 394].

Т. Ю. Погосян розглядає в якості фінансової операції «відкриття й ведення банківських рахунків з використанням отриманих незаконним шляхом коштів, використання їх як засоби платежу, придбання за них акцій, векселів, облігацій й інших цінних паперів або обмін і тому подібні дії» [11, с. 231].

Для розуміння сутності фінансової операції необхідно розглянути зміст терміну «фінанси». Під фінансами традиційно розуміються «економічні відносини щодо створення, розподілу й використанню фондів коштів держави, його територіальних підрозділів, а також підприємств й організацій, необхідних для забезпечення розширеного відтворення й соціальних потреб, в процесі яких відбувається розподіл і перерозподіл сукупного суспільного продукту й контроль за задоволенням суспільних потреб». Виходячи із цього визначення можна побачити, що фінанси включають, крім коштів також капітали, прибутки, доходи та витрати суб'єктів господарювання. Тобто, суть фінансів полягає в їхньому нерозривному зв'язку з грошима та доходами. Отже, можна зробити висновок, що фінансова операція є різновидом угоди. Однак специфікою такої угоди обов'язково буде використання в ній коштів або ліквідних активів. Адже саме такою характеристикою мають бути наділені доходи.

Законом визначені операції з коштами або іншим майном, що підлягають обов'язковому моніторингу, а також обов'язки суб'єктів первинного фінансового моніторингу виділяти інформацію про певні категорії угод й операцій, ознаки яких установлені в цьому ж Законі, а також про осіб, що беруть участь в них. Статтею 15 визначені операції, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу [7].

Разом з тим встановлений законом перелік операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, на наш погляд, звужує межі й об'єкти фінансового моніторингу, сприяє розвитку тенденцій, спрямованих на «обхід» зазначених обов'язкових критеріїв різними суб'єктами, що здійснюють незаконну й злочинну діяльність, а також сприяють розширенню діяльності фахівців, що здійснюють послуги в даній сфері. Наприклад, операції на суму, яка дорівнює або перевищує 150 000 гривень, можуть не підлягати обов'язковому фінансовому моніторингу у випадку, якщо:

- а) по відношенню до суб'єкта господарювання, який бере участь в проведенні фінансової операції, відсутня інформація про здійснення ним фіктивної діяльності;
- б) проведена транзакція не пов'язана із зарахуванням наявних коштів на рахунок суб'єкта господарювання;
- в) підстава проведення операції представляється відповідним видом діяльності, який здійснює суб'єкт господарювання (наприклад, оплата товарів, робіт).

Досвід організації системи фінансового моніторингу в сфері протидії легалізації незаконних доходів (зокрема США, Канади, Франції [1, с. 56]) свідчив про необхідність забезпечення уповноваженому органу незалежності й самостійності. У зв'язку з цим відповідно до Указу Президента України від 13.04.2011 року Державний комітет фінансового моніторингу України був в перетворений у Державну службу фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг), який координується безпосередньо Кабінетом Міністрів України [10].

Однак, на наш погляд, незважаючи на прийняття базового закону й створення уповноваженого органа фінансового моніторингу – Держфінмоніторинг, визначення його завдань,

функцій, прав і повноважень, організація державного фінансового моніторингу не носить системного характеру, характеризується дублюванням повноважень суб'єктів моніторингу й «розмиванням» функцій не тільки уповноваженого органу, але й інших органів державної влади. Зокрема, аналіз нормативних правових актів свідчить про те, що Державна служба фінансового моніторингу не є єдиним органом державної влади, що здійснює фінансовий моніторинг в сфері протидії легалізації незаконних доходів, а вичерпного переліку суб'єктів фінансового моніторингу в законодавстві не має.

Зазначений вище Закон спрямований в першу чергу на забезпечення одержання інформації про операції, які підпадають під категорію підозрілих в здійсненні легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, а також здійснення контролю за такими операціями.

По суті, у співвідношенні заходів щодо зупинення підозрілих операцій з легалізації «брудних» коштів та спрямуванням необхідної інформації у правоохоронні органи у складі компетенції відповідного органу фінансового моніторингу зроблено акцент на останньому. Адже зупинення фінансових операцій обтяжується певними рамками та підпорядковується не конфіскаційному, а запобіжному характеру фінансового моніторингу.

В основу отримання інформації закладено принцип співпраці держави з різноманітними кредитними й іншими організаціями, характерний для аналогічних законів більшості держав.

На відміну від зарубіжного законодавства, де у визначенні підозрілості операцій й ухваленні рішення про повідомлення в компетентні органи велике значення має оцінка кредитних й інших організацій, український закон встановлює підстави для повідомлення більш чітко [6, с. 30].

Конкретні ознаки підозрілих операцій, закріплені в законі, в основному характерні для більшості держав. Серйозну увагу приділяють операціям з готівковими коштами, операціям з надання й одержання кредитів, що зокрема не мають матеріального або іншого забезпечення, операціям з фізичними і

юридичними особами, в яких передбачено місце проживання або реєстрації в офшорних зонах або країнах.

Норма про зупинення підозрілих операцій зазначена в Директиві Ради ЄС 2005/60 [4]. Згідно ст. 24 Директиви «Держави-члени вимагають, щоб установи та особи, на яких поширюється дія цієї Директиви, утримувались від проведення операцій, про які вони знають чи підозрюють у зв'язку з відмиванням коштів або фінансуванням тероризму, поки вони не виконають необхідні дії, згідно зі статтею 22 (1) (а) [4]. У відповідності із законодавством держав-членів установам можуть бути надані вказівки не здійснювати операцію

Якщо існує підозра, що операція посилить відмивання коштів або фінансування тероризму, та коли призупинення неможливе чи може звести нанівець зусилля з відслідковування вигодоодержувачів, які підозрюються у відмиванні коштів або фінансуванні тероризму, після цього відповідні установи та особи негайно повідомляють ПФР» [4].

Положення Директиви знайшли своє закріплення в національних законах Франції й Німеччини. Так, у Німеччині передбачено, що в разі виявлення фактів, на підставі яких можна зробити припущення, що фінансова операція слугує для цілей відмивання капіталів відповідно до Кримінального кодексу, або послужила б цій меті у випадку її здійснення, на заклад покладено обов'язок відповідним чином і без зволікання усно, по телефону, по телексу, або за допомогою електронних засобів передачі даних проінформувати про це компетентні органи [2, с. 407]. Зазначена фінансова операція не повинна проводитись доти, поки з органів прокуратури не надійде згода на це, або до закінчення другого робочого дня після передачі повідомлення, якщо проведення операції не було заборонено відповідно до Кримінально-процесуального законодавства держави.

Згідно з Постановою Правління Національного Банку України від 26.06. 2015 року № 417 «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» з метою запобігання використанню банківської системи для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом з метою ідентифікації клієнта кредитні організації повинні здійснювати збір відомостей і документів, які є підставою для

здійснення банківських операцій й інших угод, а також іншої необхідної інформації й документів [9]. І лише після проведення ідентифікації клієнта можна робити висновок чи є ця особа причетною до легалізації незаконних доходів. Для клієнтів - фізичних осіб таким критерієм може бути приховування ними відомостей про факти, що негативно характеризують їх власну ділову репутацію.

Відповідно до зазначеного Закону фінансова операція підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, якщо у суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникають підозри, які ґрунтуються, зокрема, на:

- критеріях ризиків, визначених самостійно суб'єктом первинного фінансового моніторингу з урахуванням критеріїв ризиків, встановлених центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;
- встановленні за результатами проведеного аналізу факту (фактів) невідповідності фінансової (фінансових) операції (операцій) фінансовому стану та/або змісту діяльності клієнта;
- типологічних дослідженнях у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, підготовлених та оприлюднених спеціально уповноваженим органом [8].

Національним банком України розроблені критерії ризику легалізації злочинних доходів й ознаки незвичайних угод, визначені основні принципи запобігання сумнівних операцій [8]. Норми Закону, а також рекомендації Національного банку України передбачають обов'язок банку вивчати, аналізувати й оцінювати фінансову діяльність клієнта з метою протидії легалізації злочинних доходів, а при виявленні в діяльності клієнта незвичайних угод кредитна організація повинна забезпечити підвищену увагу до всіх операцій клієнта. Крім того, на банки покладається обов'язок документально фіксувати інформацію про операції клієнта таким чином, щоб якщо буде потреба можна було відтворити деталі операції для їхнього

подальшого використання як доказ. Інформація про незвичайні угоди повинна бути представлена в Держфінмоніторинг не пізніше наступного робочого дня після здійснення операції.

У зв'язку з тим, що потік вхідної інформації досить значний, для його ефективної обробки й аналізу Держфінмоніторинг повинен мати сучасну технічну інфраструктуру, що дозволяє використати найсучасніші програмні продукти для обробки наявних даних, підтримки управлінських рішень і роботи з конкретних справ. Однак у цьому випадку виникає проблема, пов'язана з дійсністю інформації й правильністю підготовки інформаційного повідомлення, а також можливістю фальсифікації відомостей (зокрема, у тому випадку, якщо інформація передається від єдиного суб'єкта, який бере участь в фінансовій операції й фінансовому моніторингу (в тому випадку, якщо фінансова операція пов'язана з одностороннім рухом грошових коштів – ломбардні операції тощо).

Тому Держфінмоніторинг повинен здійснювати перевірку якості одержуваної від всіх організацій інформації й зіставлення її з даними різних інформаційних ресурсів, в тому числі з інформацією, отриманою від інших організацій, що здійснюють операції з коштами або іншим майном. При надходженні неякісної й неповної інформації на адресу організацій направляється повідомлення про неправильні відомості із вказівкою конкретних помилок.

Мета проведеного аналізу – одержати більш повну картину підозрілих фінансових операцій фізичної або юридичної особи для того, щоб виявити весь ланцюг операцій і поєднати воєдино фрагменти інформації у відповідну схему.

Висновки. Законодавство України у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом закріплює основи організації фінансового моніторингу в сфері протидії легалізації незаконних доходів. Але вони мають свої недоліки. Зокрема, виключення злочинів, пов'язаних з неповерненням іноземної валюти через кордони, а також несплата митних і податкових платежів, в сучасних умовах є необґрунтованими, оскільки не враховується іноземний досвід та специфіка економічних відносин нашої держави.

Потребує вирішення проблема звуження переліку операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, що сприяє «обходу» обов'язкових умов різними суб'єктами, які здійснюють незаконну й злочинну діяльність, а також сприяють розширенню діяльності фахівців, що здійснюють послуги в даній сфері.

Отже, результати аналітичної роботи з матеріалами у випадку існування підозрілих операцій у суб'єктів господарювання направляються на поглиблений фінансовий аналіз (направляються додаткові запити в кредитні організації; органи державної влади, іноземні організації і правоохоронні органи). Матеріали поглибленого фінансового аналізу і сформовані пакети документів передаються для реєстрації у встановленому порядку й подальшому прийняттю відповідного рішення із інформаційно-аналітичним супроводом необхідних даних. Така організація проведення аналітичних заходів у процесі здійснення фінансового моніторингу й реалізації їхніх результатів, на наш погляд, уявляється доцільною, тому що, по-перше, допомагає на первісному етапі (у ході здійснення первинного аналізу) відфільтрувати відомості, по відношенню яких відсутні ознаки зв'язку операцій з легалізацією незаконних доходів, по-друге, підвищує ефективність діяльності шляхом передачі результатів фінансового моніторингу в частині подальшої деталізації відомостей.

Література:

1. Gleason P. Financial intelligence units. An overviewed / Paul Gleason, Glenn Gottselig. – Washington, D.C., 2004. – 70 p.
2. Zund A. Geldwäscherei: Motive-Formen-Abwehr / A. Zund // Der schweizer Treuhandler. – 1990. – № 9. – S. 403-408.
3. Возняковська К. А. Засоби фінансового моніторингу як інструменти протидії легалізації (відмивання) злочинних доходів / К. А. Возняковська // Наше право. Науково-практичний журнал. – 2012. – №2. – Ч. 2. – С. 180-186.
4. Директива Європейського Парламенту та Ради (ЄС) №2005/60/ЄС від 26 жовтня 2005 р. Щодо попередження використання фінансової системи для відмивання коштів та фінансування тероризму: Директива Європейського Парламенту та Ради (ЄС) №2005/60/ЄС від 26 жовтня 2005 р. [Електронний ресурс] // Official Journal L 309. –

25/11/2005. – Р. 0015-0036. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_774

5. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / под общ. ред. Ю. И. Скуратова, В. М. Лебедева. – 3-е изд., изм. и доп. – М.: НОРМА- ИНФРА, 1999. – 896 с.

6. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Т. А. Латковська. – О., 2008. – 36 с.

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 28 листопада 2002 року № 249 IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2.

8. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: Наказ Міністерство фінансів України від 08.07.2016 № 584/[Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16>

9. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління Національного Банку України від 26.06.2015 № 417 / [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15>

10. Про Положення про Державну службу фінансового моніторингу України Указ Президента України від 13.04.2011 № 466/2011[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?Nreg=466 %2F2011>

11. Уголовное право. Особенная часть: учебник / отв. ред. И. Я. Козаченко, Г. П. Новоселов. – 4-е изд., изм. и доп. – М.: Норма, 2008. – 1008 с.

Пономарьова Т.С.,
викладач кафедри загально-правових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби

ДОГОВІР ЯК РЕГУЛЯТОР ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджується категорія договору в розумінні регулятора цивільних відносин та аналізуються ситуації, за яких доречно вести мову про наявність договірної правотворчості.

Ключові слова: договір, сторони договору, договірні відносини.

В статье рассматривается категория договора в понимании его в качестве регулятора гражданских отношений, а также анализируются ситуации, при которых возможно вести речь о наличии договорного правотворчества.

Ключевые слова: договор, стороны договора, договорные отношения.

In the article discuss about contract as a regulator civil relations and analyze the situations when it is possible to talk about a contractual lawmaking.

Keywords: contract, contract bodies, contract relations.

Постановка проблеми. Категорія цивільно-правового договору пройшла значний шлях свого розвитку, від перших визначень, які давались ще римськими юристами, із розвитком суспільних відносин, товарообігу та економіки в цілому, договір почав набувати нових рис і нового значення, які були притаманні тому чи іншому періоду історії.

В Україні законодавче визначення договору з'явилося тільки з прийняттям Цивільного кодексу України, втім і до цього часу існувала велика кількість наукових визначень даної категорії та підходів до її розуміння. Сьогодні можна вести мову про те, що договір розглядається у наступних розуміннях: 1) як домовленість, 2) як юридичний факт, 3) як документ, 4) як

зобов'язальне правовідношення, 5) як нормативний акт і 6) як регулятор цивільних відносин. В межах останнього розуміння правової природи договору серед вчених і практикуючих юристів немає єдиної думки щодо того, чи мають умови договору правотворчий характер і чи може договір в цілому вважатися джерелом права.

Аналіз дослідження даної проблеми. Правова природа договору розглядається в працях таких вчених як О.С. Йоффе, С.М. Бервено, О.В. Дзера, Я.М. Шевченко, М.М. Сібільов, О.І. Зозуляк, В.В. Васильєва, І.Я. Рушак, Ю.Б. Алексашина та ін.

Мета статті — дослідити правову природу договору як регулятора цивільних відносин в цілому та договірну правотворчість зокрема.

Виклад основного матеріалу. За своїм характером договір як правомірна дія є підставою виникнення регулятивних правовідносин. Більше того, сьогодні існують наукові думки щодо того, що договір є основним регулятором цивільних зокрема і приватно-правових відносин в цілому. Регулятивна функція договору впливає безпосередньо із статті 6 ЦК. Цією нормою законодавець, по-перше, робить вказівку на дану функцію договору, встановивши, що «сторони в договорі можуть на власний розсуд відступати від актів цивільного законодавства і врегульовувати свої відносини на власний розсуд»; по-друге, визначає межі регулятивного впливу договору на відносини між договірними сторонами через вказівку на те, що «сторони в договорі не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами» [1, с. 35].

Наукові погляди на місце договору у системі регулювання суспільних відносин доволі різняться. Наразі можна виокремити три наукові позиції з цього питання. Перша з них зводиться до пріоритету закону перед волею сторін, а договір сам собою не є тим джерелом, що створює обов'язкове для сторін право, скоріше він є частиною державного правопорядку, який може встановлювати та виконувати санкції, якщо якась із сторін буде вести себе протизаконно або порушить умови договору.

Прибічники другої позиції не тільки визнають договір регулятором цивільних правовідносин, а й відносять його до джерел права. Так, договір називається юридичним регулятором діяльності організацій і громадян. Ця основна властивість і призначення договору ставить останній у такому його прояві в один ряд із загальнообов'язковими правовими нормами. Договірні правила у даному випадку є виявом нормативної саморегуляції, а сутність договору як регулятора цивільних відносин полягає у тому, що ним створюються та закріплюються правила поведінки учасників відповідних відносин. Іншими словами, договір визначає норму цивільного права, якою відповідні відносини регулюються. Саме така характеристика договору дозволяє вести мову про його нормативний характер. У зв'язку з цим в межах даної позиції можна вести мову про те, що укладення договору є локальною правотворчістю суб'єктів цивільного права, а норми договору, згідно з якими сторони відступають від положень закону, мають вважатися нормами цивільного права.

Третя наукова позиція зводиться до того, що хоча договір і наділяється регулюючою функцією, але розмежовується договірне та нормативне регулювання. Так, закон створює основу механізму правового регулювання та діє як загально нормативний регулятор; у цьому зв'язку договір на підставі закону та у встановлених ним межах виступає індивідуальним регулятором відносин за даним договором. Регулююча роль договору зближує його із законом і нормативними актами, проте умови договору відрізняються від правової норми в основному двома принциповими особливостями: перша пов'язана з походженням правил поведінки (договір виражає волю сторін, а правовий акт – волю органу, що його видав); друга розрізняє межі дії того й іншого правила поведінки (договір безпосередньо розрахований на регулювання поведінки тільки його сторін, а правовий або інший нормативний акт породжує в принципі загальне для всіх і кожного правило) [2, с. 33-34].

В свою чергу ми частково поділяємо другу та третю наукові позиції з наступним обґрунтуванням. Так, стосовно поіменованих договорів у цивільному законодавстві існує

чимала кількість правових норм, які регулюють права та обов'язки сторін такого договору. В свою чергу, умови договору, передбачені у законодавстві, носять назву його звичайних умов і поширюватимуться на сторін навіть у разі, якщо останні не зазначать їх у тексті договору. Серед істотних умов договору, які мають бути погоджені сторонами для укладення договору, то ЦК передбачає умову про предмет як загальну для всіх видів договорів, а також окремі істотні умови можуть визначатись спеціальними нормами законодавства щодо конкретних договорів. Таким чином, для врегулювання своїх договірних відносин сторони мають можливість використовувати виключно законодавчі норми і не передбачати у договорі жодних випадкових умов. Це має місце, зокрема щодо договорів, які виконуються в момент укладення (наприклад, купівля-продаж продовольчих або побутових товарів споживачами) або щодо тих договорів, для сторін якого на перший план виступає фіксація правовідносин у вигляді документа (наприклад, деякі договори оренди житлового приміщення). У першому випадку договори укладаються в усній формі, а права й обов'язки сторін визначаються виключно законодавством. У другому випадку договір, хоч і укладений у письмовій формі, проте повністю дублює звичайні умови договору, визначені відповідними нормами закону. У цьому випадку від себе сторони зазвичай вносять тільки розмір орендної плати, порядок її оплати та місце розташування приміщення. Звичайно, що за таких обставин про жодну нормотворчість сторін мова не ведеться, оскільки для них важливо тільки зафіксувати свої правовідносини. Інша справа з більш складними договорами, в яких сторони передбачають взаємні правила поведінки практично на будь-який випадок, що може трапитись під час виконання договору, а також з не поіменованими договорами, детального регулювання відносин за якими в законодавстві не міститься. У такому разі, сторони самостійно визначаючи правила поведінки, взаємні права та обов'язки, правила виконання і правові наслідки не виконання, дійсно займаються локальною нормотворчістю. Але такі договірні норми у своїй дії обмежені виключно тими

правовідносинами, що регулюються договором, і не можуть поширюватись на інші відносини.

Ми погоджуємось з наступними науковими висновками щодо різниці між нормами права та договірними нормами. По-перше, норма права створюється державою в особі уповноважених органів. Отже, правові норми виходять із єдиного центру управління. У свою чергу, договори створюються рівними учасниками цивільних правовідносин. Таким чином, існує багато центрів, звідки бере початок договірне регулювання.

По-друге, норма права регулює суспільні відносини протягом певного тривалого, а часто і невизначеного терміну (норма діє доти, доки вона не буде скасована іншою нормою). Договір же завжди має закінчений період дії. Навіть якщо строк договору не визначений, у законодавстві існують правила щодо строків виконання таких договорів.

По-третє, норма права розрахована на невизначене коло осіб. І навіть якщо це коло обмежене нормою (норма права регулює відносини за участю суб'єктів, визначених певними ознаками, – підприємці, студенти, пенсіонери тощо), але в ній не визначаються конкретні особи. В договорах, навпаки, коло осіб, на яких поширюються положення договору, чітко визначене. Це сторони договору та треті особи. При цьому як сторони, так і треті особи в договорі мають бути чітко ідентифіковані: у договорі зазначаються їх прізвище, ім'я, по батькові або назва, адреса й інші ідентифікуючі відомості.

По-четверте, норма права має набагато більший рівень абстракції у порівнянні з договором. Правова норма спрямована на абстрактне регулювання подібних правовідносин, а договір регулює конкретні правовідносини між конкретними особами. Кожен договір є індивідуальним та описує конкретні правила поведінки, які сторони встановлюють для себе та третіх осіб.

Принципово різними є наслідки виконання норми права та положення цивільно-правового договору. Норма права розрахована на неодноразове використання. Виконання особами записаного у нормі правила не припиняє її дії, а виконання умов договору, як правило, тягне за собою його припинення.

Договори укладаються для досягнення їх виконання. Після того, як умови договору виконані, мета договору досягнута і подальша його дія втрачає сенс: відповідні правовідносини сторін договору припиняються [2, с. 33-34].

Висновки. На підставі проведеного в роботі аналізу, ми вважаємо, що у випадку із простими поіменованими договорами, в яких для сторін на перший план виступає сама фіксація в письмовій формі зобов'язань, або тих, які виконуються в момент укладення, договірна правотворчість не має великого значення і сторони у своєму договорі можуть взагалі не використовувати випадкових умов, обмежившись виключно істотними і звичайними. Іншим чином ситуація буде вирішуватись із більш складними або не поіменованими договорами, в яких договірна правотворчість виходитиме на перший план і становитиме основу регулювання взаємних відносин. Тому в даному разі стане доречно вести мову про перевагу договірного регулювання над нормативним. Втім, ми вважаємо що розглядати договірні норми в якості джерела права є дещо некоректним, адже вони мають відношення не до широкого кола осіб, а тільки для сторін договору і зацікавлених осіб. Відповідно, ми підтримуємо позицію щодо неможливості ототожнення договірних норм із нормами права через наявність між ними суттєвих відмінностей.

Література:

1. Зозуляк О. Поняття цивільно-правового договору в юридичній літературі та законодавстві. // Підприємництво, господарство і право. – 2010. - № 3 – С. 64-67.
2. Алексашина Ю. Договір як елемент підсистеми соціального саморегулювання // Підприємництво, господарство і право. – 2012. - № 11. – С. 33-35.

Предчук Т.В.,
здобувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СПАДКОВИХ ТА ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ, ОБ'ЄКТОМ ЯКИХ Є СЕРВИТУТ

У науковій статті зроблено спробу проілюструвати особливості спадкових та договірних відносин за участі юридичних осіб з окремими аспектами сервитутних прав. Запропоновано певні зміни щодо удосконалення норм цивільного законодавства.

Ключові слова: спадкування, договір, цивільне законодавство, сервитут, юридична особа, спадкоємець

В научной статье предпринята попытка проиллюстрировать особенности договорных отношений и наследования с отдельными аспектами сервитутных правоотношений с участием юридических лиц. Предложены некоторые изменения по совершенствованию норм гражданского законодательства.

Ключевые слова: наследование, договор, гражданское законодательство, сервитут, юридическое лицо, наследник

In the scientific article sought to illustrate the features of inheritance and certain aspects of servitude legal relations with the participation of legal entities. Proposed some changes to improve the rules of civil law.

Keywords: inheritance, the civil law, the contract, servitude, a legal entity, the successor

Постановка проблеми. Важливою складовою суспільних відносин є договірні та спадкові відносини, так як вони виступають одним із основних важелів перерозподілу матеріальних благ та, відповідно, зміни права власності як

основоположної категорії цивільного права. Таким чином, виникає об'єктивна потреба визначення особливостей участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах.

Аналіз дослідження даної проблеми. Увага до проблем участі юридичних осіб у цивільних правовідносинах приділялася такими вченими-цивілістами як Б.С. Антимонов, С.М. Братусь, А.В. Венедиктов, К.А. Граве, О.О. Лов'як, В.І. Серебровський. Окремі аспекти можливості та правомірності участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах були висвітлені у навчальній літературі та коментарях до законодавства сучасними науковцями, серед яких можна виділити О.В. Дзеру, Ю.О. Заїку, Н.С. Кузнецову, В.В. Луця, С. Я. Фурсу, О. Ю. Цибульську, Я. М. Шевченко та інших.

Метою даної статті є дослідження участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах за сервітутом, з визначенням можливих перспектив щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства у сфері здійснення спадкових прав.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [1, с. 786].

Виходячи з буквального розуміння змісту даної норми, учасниками спадкового правовідношення виступають спадкодавець та спадкоємці.

При цьому, ЦК України в імперативній формі визначає, що спадкодавцем може бути виключно фізична особа. Така позиція законодавця регламентована, на нашу думку, загальнотеоретичним розумінням суб'єктивного спадкового права як акту волевиявлення волі фізичної особи визначити юридичну долю майна на випадок своєї смерті (спадкування за заповітом) [2, с. 110; 3, с. 343] або припущення, що закон, який встановлює коло спадкоємців, їх черговість, розміри спадкових часток тощо, відповідає долі спадкодавця, що не виявив бажання чи не зміг виразити свою волю іншим чином – шляхом заповідального розпорядження [4, с. 69-70]. Окрім того, припинення права власності юридичної особи, відповідно до чинного законодавства, здійснюється іншими способами в

процесі реорганізації та ліквідації, і аж ніяк не в спадковому процесі.

На відміну від законодавчого обмеження спадкодавця - виключно фізичної особи, – коло осіб, що можуть бути спадкоємцями, значно ширше. Проте і в даному випадку можемо констатувати той факт, що перелік підстав спадкування є універсальним саме для фізичних осіб. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1222 ЦК України, спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Відповідно до ч. 2 цієї ж статті, спадкоємцями за заповітом можуть бути юридичні особи та інші учасники цивільних відносин згідно ст. 2 ЦК України. Тож, не беручи до уваги фізичних осіб-спадкоємців як учасників спадкових правовідносин, що безперечно може бути об'єктом самостійного дослідження, зупинимось більш детально на особливостях передбаченої чинним цивільним законодавством участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах.

Насамперед, зазначимо, що тенденції розширення кола осіб, як могли виступати у якості спадкоємців, у вітчизняному цивільному законодавстві почали знайти своє відображення у на той час чинному законодавстві наприкінці 30-х років минулого століття. Так, у початкова редакція примітки до ст. 418 ЦК РРФСР, який був введений в дію з 01.01.1923 р. Постановою ВЦВК від 31.10.1922 р., передбачала, що «спадкоємцями можуть бути тільки особи, що є живими на момент смерті спадкодавця, а також дії, зачаті за його життя та народжені після його смерті» [5, с. 111]. Отже, коло спадкоємців за заповітом та за законом обмежувалося виключно фізичними особами.

Згодом Постановою ВЦВК і РНК РРФСР від 06.04.1928 р. до ст. 418 ЦК РРФСР були внесені зміни, якими до числа спадкоємців за спадкуванням за заповітом було вперше включено державу та її органи, державні підприємства та організації [6, с. 355]. Наступні уточнення до цивільного законодавства радянського періоду стосовно законодавчого

встановлення кола потенційних спадкоємців, були внесені Указом Президії ВР СРСР від 14.03.1945 р. «Про спадкоємців за законом і заповітом». Зокрема, відповідно до ст. 2 вищевказаного Указу, спадкодавець має право призначити своїми спадкоємцями: а) всіх осіб, що можуть бути спадкоємцями за законом; б) державні органи та громадські організації; в) будь-яких громадян за відсутності спадкоємців за законом, а також громадським організаціям [7].

Коментуючи дану норму закону, відомий радянський дослідник-цивіліст того періоду А.В. Венедиктов зазначив, що, незважаючи на те, що дана норма не передбачає права спадкодавця заповісти своє майно державі, держава в будь-якому випадку стає власником майно, що було заповідане її органам [8, с. 336]. Подібні тенденції радянського законодавства були збережені і в ЦК УРСР від 1963 р. Зокрема, ст. 534 ЦК УРСР від 1963 р. «Спадкоємство за заповітом» передбачено, що «кожний громадянин може залишити за заповітом усе своє майно або частину його (не виключаючи предметів звичайної домашньої обстановки і вжитку) одній або кільком особам як тим, що входять, так і тим, що не входять до кола спадкоємців за законом, а також державі або окремим державним, кооперативним та іншим громадським організаціям» [9].

Не можна залишити поза увагою той факт, що певний час у науці та практиці цивільного права були зроблені спроби ототожнити у спадкових відносинах державу з юридичною особою [10, с. 156]. Проте, вже в працях радянських дослідників-цивілістів більш пізнього періоду спостерігаємо абсолютно протилежний підхід [11, с. 121]. Так, на думку Б.С. Антимонова та К.А. Граве, поняття держави не співрозмірне з уявленням про юридичну особу, яка реєструється державними органами, здійснює свою діяльність в межах установчих документів, що відображають вузькі межі та цілі її діяльності. Заповіт особи на користь організації, яка не має прав юридичної особи, може бути визнане недійсним, або може розглядатись як заповіт на користь юридичної особи, якій підвідомча організація, названа спадкоємцем у заповіті [12, с. 66-67]. На сьогоднішній день існує усталена думка, що держава не може вважатися юридичною особою і, таким

чином, держава, як спадкоємець, не повинна ототожнюватися з юридичною особою [13, с. 581]. Така позиція виходить із законодавчо закріпленої конструкції в ст. 2 ЦК України, відповідно до якої учасниками цивільних відносин є фізичні та юридичні особи, а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Як правильно зазначає В.І. Труба, держава є, насамперед, суб'єктом публічного права, а участь у цивільних відносинах для неї не є головним призначенням і обумовлюється, як правило, конкретно визначеною ситуацією [14, с. 9]. Разом з тим, як свідчить аналіз норм ЦК України, законодавець дозволяє державі здійснювати свої цивільні права та обов'язки через створені нею юридичні особи публічного та приватного права (ст. 167 ЦК України).

Таким чином, на сучасному етапі розвитку спадкового права та цивільного законодавств держава та юридичні особи різних форм власності виступають як самостійні та незалежні учасники спадкових правовідносин. Разом з тим, чинним ЦК України передбачено, що у межах спадкових правовідносин юридична особа може виступати виключно учасником заповідального правовідношення. Проте, на наш погляд, нормативне закріплення інституту юридичної особи як спадкоємця є недосконалим та вимагає вирішення ряду проблем практичного характеру, що обумовлюється специфікою даного виду осіб як учасників у цивільних відносинах.

Виходячи з цього, у теорії та практиці цивільного права можна виокремити проблеми, що виникають із реалізації спадкових прав юридичними особами як учасниками спадкових правовідносин. Звернемося, насамперед, до загальних положень про юридичну особу, що закріплені у нормах ЦК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 80 ЦК України, юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. До ознак, що притаманні юридичній особі, є взаємообумовленими та розглядаються лише в сукупності, відносять її організаційну єдність, наявність відокремленого майна, участь у цивільному обороті від власного імені, здатність

нести самостійну майнову відповідальність, здатність виступати позивачем та відповідачем у суді [15, с. 135].

Закон визначає особливості правоздатності та дієздатності юридичної особи як учасника цивільних правовідносин. Зокрема, цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення (ч. 4 ст. 91 ЦК України). На відміну від дієздатності фізичних осіб, дієздатність юридичної особи виникає одночасно з її правоздатністю, тобто з моменту створення юридичної особи.

Юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації у порядку, встановленому законом. Юридична особа припиняється у результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам у разі реорганізації або ліквідації. Юридична особа вважається такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення (ст. 104 ЦК України). Оскільки, як вже було зазначено нами, будь-яке спеціальне законодавче регулювання здійснення спадкоємцями-юридичними особами спадкових прав відсутнє, спробуємо визначити порядок реалізації юридичною особою спадкових прав, що випливають із заповіту як передбаченої ЦК України підстави спадкування.

Так, відповідно до ст. 1220 ЦК України, часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Якщо протягом однієї доби померли особи, які могли б спадкувати одна після одної, спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з них. Більш аргументовано та виважено до розв'язання даної проблеми підійшов російський законодавець. Відповідно до ст. 1116 ЦК Російської Федерації, до спадкування за заповітом можуть закликатися вказані в ньому юридичні особи, які існують на день відкриття спадщини. Зазначимо, що подібного законодавчого уточнення ЦК України не містить. Відсутність будь-якого нормативно-правового регулювання проблеми участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах призводить до ряду невирішених практичних проблем реалізації права юридичних осіб як спадкоємців за заповітом. Безперечно, ч. 2

ст. 1222 ЦК України, потребує уточнень. Зокрема, з цього приводу С.Я. Фурса зазначає, що доцільно було б викласти дану норму закону у наступній редакції: «Юридична особа може бути спадкоємцем за умови, що утворилася (zareєстрована) до моменту відкриття спадщини» [16, с. 536]. Така позиція кореспондується із положеннями ч. 3 ст. 1223 ЦК України, де зазначено, що право на спадкування виникає у день відкриття спадщини. Тому, якщо юридична особа, яка перебуває у стані реєстрації не може бути спадкоємцем у тому числі за сервітутом, крім випадків що передбачені у законі. Тут можна привести приклад змін у законодавстві. Так, прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» призвело до втрати чинності Закону України «Про об'єднання громадян». У п.4 перехідних положень зазначено, що громадські організації, їх спілки (союзи, асоціації, інші об'єднання громадських організацій), легалізовані на день введення цього Закону в дію шляхом реєстрації або повідомлення про заснування, не потребують відповідно перереєстрації або повторного подання документів для повідомлення [17].

Аналізуючи таку позицію, звернемося до нормативно-правових актів, що визначають основні правила складання заповіту. Відповідно до п. 2.1 глави 3 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Мін'юсту України від 22.02.2012 № 296/5, заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозуміlostей чи суперечок після відкриття спадщини [18]. Виходячи з вищевикладеного, у тексті заповіту спадкодавець має чітко вказати назву юридичної особи-спадкоємця, її юридичну адресу та код відповідно до Єдиного державного реєстру. Разом з тим, на практиці може виникнути ситуація, коли заповіт складено на користь юридичної особи, що була створена на момент його складання, проте на час відкриття спадщини вже була ліквідована чи реорганізована. Враховуючи особливості процедури ліквідації юридичної особи як форми припинення господарської діяльності, не може реалізувати право до спадкування за заповітом юридична особа, яка припинила свою господарську діяльність, якщо були внесені

відповідні зміни до Єдиного державного реєстру. Стосовно ж реорганізації юридичної особи-спадкоємця, то враховуючи особливості форм такої реорганізації, передбачених ЦК України (злиття, поділ, приєднання, перетворення), необхідно зазначити, що до правонаступника попередньої юридичної особи-спадкоємця переходять спадкові права за спадковим правовідношенням.

Враховуючи особливості правоздатності та дієздатності юридичної особи, вимоги до заповіту, встановлені ЦК України та Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, ключовим моментом на час складання заповіту є факт існування конкретної юридичної особи. Враховуючи це, нами пропонується викладення ч. 2 ст. 1222 ЦК України у такій редакції: «Юридична особа може бути спадкоємцем за умови, якщо вона на час складання заповіту є зареєстрованою в установленому законом порядку. У випадках зміни законодавчих актів або введення в дію нових, юридична особа вважається спадкоємцем за умови відсутності вказівки щодо необхідності повторної перереєстрації або повторного подання документів для здійснення такої».

Іншою важливою проблемою є процесуальний порядок прийняття спадщини юридичною особою. Відповідно до ч. 1 ст. 1223 ЦК України, право на спадкування мають особи, визначені у заповіті. За ч. 1 ст. 1268 ЦК України, спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. Отже, надана законом можливість спадкування на підставі заповіту за загальним правилом є правом, а не обов'язком спадкоємця. Відповідно до положень ЦК України, для здійснення процесуальних дій із прийняття спадщини спадкоємець повинен подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини. Якщо для фізичної особи рішення прийняття спадщини, будучи вольовим актом, ґрунтується, обумовлюється, насамперед емоційно-інтелектуально-вольовою сферою її життєдіяльності то, відповідно, подібні рішення про прийняття та відмову про прийняття спадщини як підставу набуття права власності юридичною мають свої особливості.

Так, відповідно до ст. 97 ЦК України, управління товариством здійснюють його органами, тобто загальними

зборами його учасників та виконавчим органом. Відповідно до ст. 101 ЦК України, управління установою здійснюється виключно її виконавчим органом – правлінням. Загалом реалізація дієздатності юридичної особи приватного та публічного права регулюється нормами чинного законодавства та конкретизується в її установчих документах чи актах органів державної влади. Заява юридичної особи про прийняття спадщини повинна бути належним чином оформлена (підписана повноважною особою, скріплена печаткою підприємства, установи, організації), підкріплена доказами дійсного виявлення юридичної особи стосовно здійснення даного юридичного факту (наприклад, відповідне попереднє рішення загальних зборів товариства тощо).

Іншою не менш важливою проблемою є спадкування, ускладнене іноземним елементом, наприклад, правові ситуації, коли спадкоємцем є іноземна юридична особа. З цього приводу в ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» застосовується принцип правової кваліфікації: «З урахуванням положень статей 71, 72 цього Закону спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Вибір права спадкодавцем буде недійсним, якщо після складання заповіту його громадянство змінилося» [19]. Підстава набуття права власності юридичною особою шляхом спадкування не обмежується лише складенням на її користь заповіту. ЦК України надає право юридичній особі виступати стороною спадкового договору. Так, відповідно до ч. 2 ст. 1303 цього Кодексу, набувачем у спадковому договорі може бути фізична або юридична особа. Таким чином, у законі не встановлено жодних обмежень щодо можливості юридичної особи стати набувачем за договором. У цьому контексті не слід забувати про видові ознаки юридичних осіб. Так, чинне законодавство містить таке поняття як «юридична особа без статусу юридичної особи» [17]. Це такі організації які не мають на меті здійснювати підприємницьку діяльність, відповідно не подає податкові звіти в податкову інспекцію, інформацію про

підтвердження відомостей про організацію державному реєстратору. Тому, якщо до такої юридичної особи перейдуть спадкові права, зокрема за оплатним сервітутом, тоді виникають питання і фінансового, податкового, обслуговуючого характеру. Стаття 86 ЦК України зазначає, що непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Тому можемо констатувати, що за таких позицій не всі юридичні особи можуть здійснювати спадкові права, а лише ті, діяльність, яких відповідає меті створення, така діяльність прописана в установчих документах та не суперечить закону.

Висновки. Виходячи із усього вищезазначеного, можна констатувати той факт, що правові можливості участі юридичних осіб у спадкових правовідносинах обмежуються набуттям спадщини виключно через заповіт та спадковий договір. Разом з тим, аналіз норм чинного цивільного законодавства свідчить про те, що нині відсутнє належне врегулювання реалізації спадкових прав юридичними особами-спадкоємцями, що вимагає подальшого наукового дослідження. Можна виокремити такі напрямки подальших досліджень даної проблеми: 1) дослідження місця юридичних осіб як учасників договорів про встановлення сервітуту; 2) розроблення рекомендацій щодо подальшого удосконалення спадкування юридичними особами об'єктів за сервітутом у ЦК України та удосконалення суб'єктного складу договірних відносин, об'єктом яких є сервітут.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 ч. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – Ч. 1. - 692 с.
2. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: Навч. посіб. — К. Істина, 2005. – 312 с.
3. Цивільне право: Навчальний посібник/ За заг. ред. Р.О. Стефанчука.- К.: Наукова думка, 2004. – 379 с.

4. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права. – М., 1963. – 196 с.

5. Гражданский кодекс РСФСР // Хрестоматия по истории отечественного государства и права. 1917 – 1991 гг. / Под ред. О.И. Чистякова. — М.: Зерцало, 1997. – 592 с.

6. Постановление ВЦИК и СНК РСФСР от 6 апреля 1928 г. // СУ РСФСР 1928 г. № 47, ст. 355.

7. Указ Президиума Верховного Совета РСФСР от 12 июня 1945 г. // «Ведомости Верховного Совета СССР» 1945 г. № 38.

8. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. - М., 1948. – 840 с.

9. Цивільний кодекс УРСР від 18.07.1963 № 1540-VI // [Електронний ресурс] Інформаційно-аналітична система «ЛІГА»: ТОВ «ЛІГА:ЗАКОН», 2011.

10. Серебровский В. И. Гражданское право: Учебник для юридических институтов, М., 1944, т. 1. – 431 с.

11. Советское гражданское право: Учебник для юридических высших учебных заведений, М., 1950. т. 1. - 667 с.

12. Антимонов Б.С., Граве К.А. Советское наследственное право. –М.: Юр.лит. –1955. - 264 с.

13. Цивільне право України: Підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С Кузнецової. – У 2-х кн. – Кн. 2.- К.: Юрінком Інтер, -2002. - 640 с

14. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 ч. / За заг. ред. Я.М. Шевченко, - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – Ч. 1. – С. 9.

15. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. - К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т.1. – 832 с.

16. Спадкове право (Нотаріат. Адвокатура. Суд): Науково-практичний посібник // За заг. ред. проф. С.Я. Фурси. – К., 2008. – 1216 с.

17. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 1, ст. 1.

18. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затверджений Наказом Мін'юсту України від 22.02.2012 № 296/5// [Електронний ресурс] Інформаційно-аналітична система «ЛІГА»: ТОВ «ЛІГА:ЗАКОН», 2016.

19. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. №2709-IV // [Електронний ресурс] Інформаційно-аналітична система «ЛІГА»: ТОВ «ЛІГА:ЗАКОН», 2015.

IV. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3:364-786

Сіньова Л.М.,
канд. юрид. наук, асистент
кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
юридичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

РЕАБІЛІТАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ЯК НАПРЯМОК СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті проаналізована реабілітаційна функція соціального забезпечення, яка сприяє підтримці соціального становища громадян при настанні різних соціальних ризиків. Окреслено шляхи подолання бідності, безробіття, старості та виявлено проблеми в діяльності держави в сфері соціального захисту в сучасних умовах.

Ключові слова: бідність, безробіття, громадяни похилого віку, соціальний захист, право соціального забезпечення, реабілітація.

В статье проанализирована реабилитационная функция социального обеспечения, которая способствует поддержке социального положения граждан при наступлении разных социальных рисков. Очерчены пути преодоления бедности, безработицы, старости и выявлены проблемы в деятельности государства в сфере социальной защиты в современных условиях.

Ключевые слова: бедность, безработица, граждане преклонных лет, социальная защита, право социального обеспечения, реабилитация.

Rehabilitation function of social maintenance which assists in support of social position of citizens while different social risks has been analyzed in given article. The ways of overcoming poverty, unemployment, old age have been described; the problems in government activity in the scope of modern social protection have been determined.

Keywords: poverty, unemployment, old aged persons, social protection, social maintenance law, rehabilitation.

Постановка проблеми. В умовах перехідної економіки Україна має захищати своє населення, в першу чергу йдеться про необхідність державної підтримки тих категорій населення, які з огляду на їх вік, матеріальне становище, моральний стан тощо, неспроможні самотійно організувати свою життєдіяльність на відповідному для належного існування рівні. До таких категорій громадян насамперед відносяться громадяни похилого віку [1, с. 67]. Однією із основних функцій соціального забезпечення в Україні є реабілітаційна, яка особливо в такий важкий час для України має пом'якшувати наслідки бідності та інших негативних соціальних явищ та превентивна, яка полягає в запобіганні виникненню негативних соціальних явищ. Більше того, соціальна (соціально-реабілітаційна) функція соціального забезпечення сприяє підтримці соціального становища громадян при настанні різних соціальних ризиків (хвороби, інвалідності, старості, смерті годувальника, безробіття, бідності) шляхом надання різних видів матеріального забезпечення, соціальних послуг, пільг з метою підтримки гідного рівня життя і попередження зубожіння. За допомогою соціальної функції здійснюється і реабілітаційний напрям соціального забезпечення, метою якого є відновлення (повністю або частково) повноцінної життєдіяльності людини, що дозволяє йому навчатися, працювати, спілкуватися з іншими людьми, самотійно себе обслуговувати і т.д. [2, с. 25].

Аналіз дослідження даної проблеми. В праві соціального забезпечення значну увагу функціям приділяли наступні вчені: В.С. Андрєєв, В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, В.М. Горшеньов,

К.Н. Гусов, О.М. Дуюнова, О.Л. Кучма, М.І. Іншин, О.Є. Мачульська, Л.Ю. Малюга, О.Т. Панасюк, С.М. Прилипка, Л.І. Проніна, Н.М. Стаховська, Б.І. Сташків, С.В. Сіденко, С.М. Синчук, І.М. Сирота, Д.І. Сіроха, В.П. Слобожанін, О.В. Тищенко, Я.М. Фогель, М.І. Чічкань, О.Г. Чутчева, Л.П. Шумна, М.М. Шумило, А.А. Ширант, В.Ш. Шайхатдінов, В.І. Щербина, М.О. Юрков, О.М. Ярошенко та інші. У наукових дослідженнях приділяється багато уваги соціальному захисту як у цілому, так і щодо окремих категорій громадян, що свідчить про його багатогранність і необмеженість для дослідження. За ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх на випадок повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Метою статті є дослідження функцій соціального забезпечення в суспільстві з метою глибшого усвідомлення суті і значення цього інституту та створення більш широких можливостей для прийняття оптимальних практичних рішень в даній сфері суспільного життя.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» по-різному розглядалися в доктрині різних країн і в діяльності міжнародних організацій. Протягом більш ніж столітньої історії існування в різних країнах світу соціальне забезпечення неодноразово змінювало свої функції, форми та методи фінансування, проте мета завжди була одна – покращення життя людей [3, с. 7]. «Забезпечення», як економічна й наукова категорія та один із основних напрямків діяльності, детально розглядається в системі соціального забезпечення населення та тлумачиться як система державних і громадських заходів створення, розподілу, перерозподілу матеріальних благ для непрацездатних громадян [4, с. 5-6]. Дуже часто до нього включається все, що стосується соціальних умов життя, у тому числі й соціальний захист.

Переважає більшість учених вважають соціальне забезпечення одним із способів соціального захисту населення у

випадку настання соціального ризику. Так С. М. Прилипко зазначає, що право соціального забезпечення регулює відносини, пов'язані з наданням непрацездатним особам допомоги та матеріального забезпечення окремим категоріям громадян. Суб'єктами цих відносин є особи або ще непрацездатні або вже непрацездатні [5, с. 52].

В умовах сьогодення в Україні забезпечення складається з наступних частин:

1) соціальне страхування – забезпечення населення від соціально-значимих обставин, що впливають на їх працездатність: хвороба, каліцтво, старість та інші випадки, передбачені законом;

2) соціальні допомоги та послуги – види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій, що надаються соціально-вразливим верстам населення, які потребують соціального забезпечення;

3) соціальна солідарність – компенсація впливу непередбачуваних негативних явищ, таких як техногенні катастрофи чи природні стихійні лиха.

Соціальне забезпечення в Україні має такі основні напрямки:

- забезпечення рівня життя населення не нижче прожиткового мінімуму, встановленого державою;
- протидія соціальної незгоди в суспільстві, що може бути зумовлене майновим розшаруванням, етнічною, релігійною чи іншою нерівністю.

Як зазначає М. О. Юрков, соціальний захист виступає соціальною цінністю лише тоді, коли він перетворюється в життя, реалізуючись у діях суб'єктів соціальних відносин. Коло осіб, на яких поширюється соціальний захист, у тому числі в трудових правовідносинах, види й форми соціального захисту, умови та порядок їх застосування, зазвичай, визначаються окремими нормативними актами. З цього слід зробити висновок, що існує можливість участі в соціальному забезпеченні всіх суб'єктів економічної діяльності, а не лише держави [6]. Таку точку зору необхідно підтримати, бо благополуччя суспільства

складається з благополуччя кожного й до нього мають бути причетні всі.

У 1978 році вчений Я.М. Фогель виступив за те, щоб у назві правового методу регулювання відносин із соціального забезпечення використовувати поняття «соціальна реабілітація». Саме за допомогою цього методу встановлюється і надається весь комплекс прав на соціальну допомогу, подається сприяння у цьому, досягається єдність у регулюванні відносин при виконанні відповідних правових обов'язків з надання різноманітних матеріальних благ і послуг непрацездатним громадянам [7, с. 210].

Реабілітаційна функція права соціального забезпечення виконує завдання по відновленню працездатності осіб, що втратили здатність до праці, по задіяння їх в трудову і громадську діяльність. Це завдання здійснює ще декілька галузей права, в тому числі адміністративне (про захист здоров'я, народну освіту), трудове і господарське (про регулювання праці інвалідів). Проте право соціального забезпечення застосовує тут специфічні правові засоби, форми і види забезпечення. Так особи, що тимчасово втратили працездатність, утримуючи грошову допомогу взамін втраченого заробітку, мають можливість відновити здатність до виконання своїх трудових функцій. Інвалідам надаються послуги лікарсько-трудової експертизи, пенсії по інвалідності, допомоги. Інваліди з дитинства отримують допомогу, вивчаючи професії у спеціальних навчальних закладах, утримуються в будинках-інтернатах, їх працевлаштовують відповідно здібностей до праці, в тому числі у спеціально пристосовані цехи і дільниці, їм виплачується (разом із заробітком) пенсія (повністю або частково), виділяються протезно-ортопедичні вироби, спеціальні засоби пересування, надаються пільги. Пенсіонери за віком мають можливість працювати і отримувати заробіток і пенсію (в повному обсязі або частково) або не утримувати пенсії, але в майбутньому отримати надбавку до неї за кожен рік роботи після призначення пенсії [8].

Встановлення інвалідності має правові наслідки у вигляді соціального захисту шляхом забезпечення широким спектром соціальних благ, зокрема, пенсійними виплатами, наданням

державної соціальної допомоги, пільг, компенсацій, здійснення реабілітаційних заходів, допомоги у сфері працевлаштування [9, с. 65].

Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [10] від 06 жовтня 2005 року № 2961- IV визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання інвалідами фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності. Згідно ст. 1 даного Закону, реабілітація інвалідів – це система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення.

Основними формами реабілітаційних заходів для інвалідів в Україні є: 1) надання реабілітаційних послуг; 2) забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення; 3) матеріальне забезпечення. Сьогодні в Україні працюють соціальні установи і заклади, які надають інвалідам і дітям-інвалідам реабілітаційні послуги.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [10] від 06 жовтня 2005 року № 2961- IV реабілітаційні послуги – це послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство; реабілітаційні заходи – комплекс заходів, якими здійснюється реабілітація інвалідів; реабілітаційна установа – установа, підприємство, заклад, у тому числі їх відділення, структурні підрозділи, незалежно від форми власності, що здійснює реабілітацію інвалідів і дітей-інвалідів відповідно до державних соціальних нормативів у

сфері реабілітації; догляд за інвалідом (дитиною-інвалідом) – сукупність соціальних послуг, спрямованих на соціально-побутову допомогу та підтримку, захист і забезпечення життєдіяльності інваліда (дитини-інваліда).

Варто звернути увагу на правове визначення таких понять як: «медична реабілітація», «психолого-педагогічна реабілітація», «професійна реабілітація», «трудова реабілітація», «фізкультурно-спортивна реабілітація», «фізична реабілітація», «соціальна реабілітація», «психологічна реабілітація», «абілітація»:

- медична реабілітація – система лікувальних заходів, що спрямовані на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою забезпечення умов для повернення особи до нормальної життєдіяльності, на профілактику ускладнень та рецидивів захворювання;

- психолого-педагогічна реабілітація – система психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на формування способів оволодіння знаннями, уміннями і навичками, надання психологічної допомоги, зокрема щодо формування самоутвердження і належної самооцінки особою своїх можливостей, засвоєння правил суспільної поведінки шляхом здійснення системної навчально-виховної роботи;

- професійна реабілітація – система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням з урахуванням особистих схильностей та побажань особи;

- трудова реабілітація – система заходів, розроблених з урахуванням схильностей, фізичних, розумових і психічних можливостей особи і спрямованих на оволодіння трудовими навичками забезпечення трудової діяльності та адаптацію у виробничих умовах, у тому числі шляхом створення спеціальних чи спеціально пристосованих робочих місць;

- фізкультурно-спортивна реабілітація – система заходів, розроблених із застосуванням фізичних вправ для відновлення

здоров'я особи та спрямованих на відновлення і компенсацію за допомогою занять фізичною культурою і спортом функціональних можливостей її організму для покращення фізичного і психологічного стану;

- фізична реабілітація – система заходів, спрямованих на вироблення і застосування комплексів фізичних вправ на різних етапах лікування і реабілітації, що забезпечують функціональне відновлення особи, виявляють і розвивають резервні і компенсаторні можливості організму шляхом вироблення нових рухів, компенсаторних навичок, користування технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення;

- соціальна реабілітація – система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації;

- психологічна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості;

- абілітація – система заходів, спрямованих на опанування особою знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов'язків, уміння здійснювати самообслуговування.

Визначення поняття реабілітації (від. лат. *reabilitacio* – відновлення) інвалідів у розвинутих демократичних країнах почало формуватися паралельно із усвідомленням необхідності захисту прав і свобод цієї категорії осіб. Проте, незважаючи на широке використання терміна «реабілітація», до сьогодні немає єдиної точки зору щодо цілей та задач реабілітаційних заходів. Зокрема, у другому звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо реабілітації (1969 р.) нею названо поєднання і

скоординоване використання медичних, соціальних, просвітницьких і професіональних заходів, включаючи навчання чи перенавчання інвалідів, для досягнення особами, що підлягають реабілітації, по можливості, найбільш високого рівня функціональної активності. Тоді як у резолюції IX Наради Міністрів охорони здоров'я соціалістичних країн (м. Прага, 1967 р.) реабілітація визначена як система державних, соціально-економічних, медичних, професіональних, педагогічних, психологічних та інших заходів, направлених на попередження розвитку патологічних процесів, що призводять до тимчасової чи стійкої втрати працездатності, на ефективне і раннє повернення інвалідів у суспільство і до суспільно корисної праці [11, с. 247-248].

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 року № 321 про затвердження «Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів» [12] визначено порядок безоплатного забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення технічними та іншими засобами реабілітації.

До технічних та інших засобів реабілітації, якими забезпечуються інваліди, діти-інваліди та інші окремі категорії населення через структурні підрозділи соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (крім м. Києва та м. Севастополя) рад належать: протезно-ортопедичні вироби, в тому числі ортопедичне взуття; спеціальні засоби для самообслуговування та догляду; засоби для пересування; допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому; меблі та оснащення; спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією. Інваліди та діти-інваліди забезпечуються технічними та іншими засобами реабілітації відповідно до індивідуальної програми реабілітації. Зазначеними засобами (крім засобів для пересування) забезпечуються також діти віком до 18 років з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату. Ветерани військової служби, ветерани органів внутрішніх справ і ветерани державної пожежної охорони забезпечуються протезно-ортопедичними

виробами. Жінки після мастектомії, секторальної резекції молочної залози, квадрантектomieї та з вродженими вадами молочних залоз забезпечуються протезами молочних залоз, ліфами для їх кріплення, ортезами на верхні кінцівки, зокрема компресійними рукавами. Особи похилого віку забезпечуються протезами верхніх та нижніх кінцівок, спеціальними засобами для самообслуговування та догляду, які є обов'язковими для застосування у разі забезпечення такими протезами. Військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники Збройних Сил, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Держприкордонслужби, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці та працівники МВС, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, інших утворених відповідно до законів військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і безпосередньо брали участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення (здійсненні заходів, пов'язаних із запобіганням, виявленням і припиненням терористичної діяльності) та перебували безпосередньо в районах проведення антитерористичної операції, а також працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та безпосередньо брали участь в антитерористичній операції в районах її проведення у порядку, встановленому законодавством, а також мирні громадяни, які проживали в районах проведення антитерористичної операції, за умови, якщо такими особами не вчинено кримінальних правопорушень, забезпечуються технічними та іншими засобами реабілітації незалежно від встановлення їм інвалідності на підставі рішень військово-лікарських комісій чи висновків лікарсько-консультативних комісій лікувально-профілактичних закладів.

Відповідно до Законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про охорону дитинства», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про загальну середню освіту» та «Про основні засади соціального захисту

ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» мають право на безоплатне забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інваліди, діти-інваліди, діти віком до 18 років, а також ветерани військової служби, ветерани органів внутрішніх справ і ветерани державної пожежної охорони, особи похилого віку, жінки після мастектомії, постраждалі внаслідок антитерористичної операції та з вродженими вадами молочних залоз, постраждалі внаслідок антитерористичної операції.

Інваліди, діти-інваліди, інші особи забезпечуються технічними та іншими засобами реабілітації без права їх продажу, дарування і передачі протягом строку, на який видається такий засіб. Технічні та інші засоби реабілітації, призначені для безоплатного забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб за рахунок коштів державного бюджету, виготовляються, постачаються і ремонтуються підприємствами, які відповідають кваліфікаційним вимогам, установленим Міністерством соціальної політики.

Як було зазначено вище, реабілітаційна функція права соціального забезпечення в Україні покликана пом'якшувати наслідки бідності та інших негативних соціальних явищ. Тому дуже важливо, щоб соціальне забезпечення в суспільстві виконувало дві основні функції: лікувальну і превентивну. Лікувальна пов'язана із запровадженням механізмів боротьби з бідністю, які включають адресну допомогу малозабезпеченим верствам населення, надання житлових субсидій, допомога сім'ям з дітьми тощо. Превентивна, яка полягає в запобіганні виникненню негативних соціальних явищ. Захищає осіб від втрати доходів, що пов'язане з безробіттям, старінням, хворобою чи смертю та намагається поліпшити добробут осіб через соціальні служби та ін. Таким чином, реабілітаційна функція права соціального забезпечення виконує завдання щодо відновлення працездатних осіб, що втратили здатність працювати, інвалідам надаються пенсії по інвалідності, допомоги, лікарські послуги, до залучення їх в трудову і громадську діяльність та ін. Громадяни похилого віку мають можливість працювати та отримувати заробітну плату і пенсію в повному або частковому обсязі.

З метою забезпечення належного рівня реабілітації соціального забезпечення осіб похилого віку держава має підтримувати стабільність у суспільстві та надавати матеріальну допомогу тим, хто опинилися в скрутному становищі. Тим самим обов'язок з організації соціального захисту населення покладається саме на державу, адже вона, у першу чергу, має зобов'язання перед своїм населенням, виходячи зі своїх основних функцій. Особа стає суб'єктом права не автоматично, а визнається такою законами держави, які об'єктивно обумовлені системою панівних суспільних відносин. Це означає, що держава юридично визнає за собою певні соціальні властивості, які є необхідною умовою її участі у врегульованих правом соціальних відносинах [13]. Діяльність щодо соціального захисту всього населення є обов'язковою складовою будь-якої сучасної держави, тим більше держав, які визнали себе соціальними. У цілому соціально-захисна діяльність охоплює сферу матеріального забезпечення й надання соціальних послуг непрацездатним особам [14, с. 39]. Тим самим можна визначити, що соціальний захист осіб похилого віку є окремою складовою турботи держави про своїх громадян.

Висновки. Таким чином, забезпечення нормальних умов життєдіяльності та посилення соціального захисту осіб похилого віку й непрацездатних громадян надзвичайно важливі для України в сучасних умовах реалізації стратегічного курсу побудови соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграції у світовий економічний та правовий простір.

Література:

1. Тищенко О.В. Окремі питання соціально-правового становища громадян похилого віку в Україні / О.В. Тищенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 3. – С. 66-73.
2. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / Т.А. Занфірова, М.І. Іншин, С.М. Прилипко та ін. ; за заг. ред. Т.А. Занфірової, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка. – 2-ге вид. переробл. і доповн. – Х. : ФІНН, 2012. – 640 с.
3. Сирота И. М. Право социального обеспечения в Украине : учебник / И. М. Сирота. – Изд. шестое. – Х.: Одиссей, 2006. – С. 7.
4. Пронина Л. И. Повышение эффективности социального обеспечения.// Л. И. Пронина – М.: Юрид. лит, 1990. – С. 5 – 6.

5. Прилипка С. М. Розмежування права соціального забезпечення і трудового права // С. М. Прилипка / Право України. – 1999. – № 10. – С. 52.

6. Юрков М. О. Правовий статус роботодавця у відносинах з соціального забезпечення працівників: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / М. О. Юрков – К., 2010.

7. Фогель Я. М. О методе правового регулирования в социалистическом обеспечении / Я. М. Фогель. — М. : Юрид. лит., 1978. — 368 с. — С. 210.

8. Функції права соціального забезпечення // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/sostial/484-sots-zabespech/9072---7---.html>

9. Малюга Л.Ю. Соціальний захист інвалідів та постраждалих внаслідок катастрофи на ЧАЕС в Україні : Навч. посібник / Л.Ю. Малюга. – К.: Алерта, 2016. – 324 с. – С. 65.

10. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. - № 2-3, ст. 36.

11. Комплексная профилактика заболеваний и реабилитация больных и инвалидов : учеб. пособие // под ред. С. П. Евсеева. – 2-е изд., стереотип. – М. : Советский спорт, 2004. – 320 с. – С. 247-248.

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 року № 321 про затвердження «Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів» // Урядовий кур'єр від 26.04.2012. № 76.

13. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід. / С. Богданов // Ред. О. Палій. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002.

14. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. / Н. Б.Болотіна. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008.

Яковлєва Г.О.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, досліджено теоретичні підходи щодо розуміння таких понять, як: «метод» та «метод правового регулювання». Наголошено, що дослідження методів права соціального забезпечення є обґрунтованою передумовою для вдосконалення соціально-забезпечувальних правовідносин. З урахуванням конструктивного аналізу норм законодавства та наукових точок зору, надано авторське бачення щодо розуміння поняття «метод правового регулювання права соціального забезпечення». Зазначено, що характерною особливістю методу правового регулювання права соціального забезпечення є єдність та диференціація.

Ключові слова: метод, правове регулювання, право соціального забезпечення, єдність, диференціація, спосіб, засіб.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых, исследованы теоретические подходы к пониманию таких понятий, как «метод» и «метод правового регулирования». Отмечено, что исследования методов права социального обеспечения является обоснованной предпосылкой для совершенствования социально-обеспечительных правоотношений. С учетом конструктивного анализа норм законодательства и научных точек зрения, предоставлено авторское видение относительно толкования понятия «метод правового регулирования права социального обеспечения». Отмечено, что

характерной особенностью метода правового регулирования права социального обеспечения является единство и дифференциация.

Ключевые слова: метод, правовое регулирование, право социального обеспечения, единство, дифференциация, способ, средство.

The article, based on an analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the understanding of concepts such as "method" and "method of regulation." Emphasized that the research methods of social security law is a reasonable prerequisite for improving security and social relations. Given the structural analysis of the legislation and scientific points of view, given the author's vision of understanding the concept of "method of legal regulation of social security law." It is noted that a characteristic feature of the method of legal regulation of social security law is the unity and differentiation.

Keywords: method, legal regulations, social security law, unity, differentiation, way.

Постановка проблеми. В сучасних соціальних, економічних та політичних умовах перед нашою країною постала ціла низка проблемних питань у соціальній сфері, які потребують негайного вирішення. З'явилась нагальна потреба у тому, щоб забезпечити гідний рівень життя особам, які постраждали від бойових дій на сході України. Зокрема, мова йде про військовослужбовців, а також громадян, які були вимушені покинути власні домівки та залишились без засобів існування. Така ситуація показала, що сфера соціального забезпечення України має ряд недоліків, які потребують свого негайного вирішення. В цьому контексті слушною є точка зору К.В. Федчишиної, яка зазначає, що при визначенні шляхів реформування законодавства України про соціальне забезпечення необхідним є дослідження як загальнотеоретичних, так і прикладних питань правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення. Безпосередньо це стосується й питання методу права соціального забезпечення як самостійної галузі права [1, с. 261].

Аналіз дослідження даної проблеми. Розгляду проблеми методу правового регулювання права соціального забезпечення присвячували увагу у своїх наукових працях такі вчені, як: В.С. Андреев, О.Д. Зайкін, Р.І. Іванова, В.О. Тарасова, Л.С. Явич, О.І. Процевський, С.М. Прилипко, Р.І. Іванова, Б.І. Сташків, В.С. Андреев, К.С. Батигін, Н.Б. Болотін, С.О. Сільченко, О.В. Тищенко та інші. Однак, в сучасних соціально-економічних та політичних умовах, що склались в нашій країні протягом останніх декількох років, сфера соціального забезпечення та її належне правове регулювання потребує вдосконалення. А відтак, дослідження методів права соціального забезпечення є обґрунтованою передумовою для вдосконалення соціально-забезпечувальних правовідносин.

Саме тому **метою статті** є: розглянути поняття та особливості методів правового регулювання права соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Виклад основного матеріалу представленого наукового дослідження пропонуємо розпочати з визначення сутності таких понять, як: «метод» та «метод правового регулювання». У довідковій літературі «метод» – це сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоювання дійсності, що підпорядковані вирішенню конкретних завдань [2, с. 162]. У Радянському енциклопедичному словнику зазначається, що «метод – це спосіб досягнення певної мети, вирішення конкретного завдання, сукупність прийомів чи операцій практичного чи теоретичного освоєння дійсності» [3]. З філософських позицій «метод» – це спосіб побудування й обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів та операцій практичного та теоретичного освоєння діяльності [4, с. 358]. За тлумачним словником української мови «метод» – це «прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі», а «спосіб» – це «прийом або система прийомів, яка дає можливість здійснити що-небудь» [5, с. 578]. Метод, доводить О.Ф. Скаун, – це шлях до визначеної мети. Вибір методу диктує об'єкт і предмет дослідження. Синонімом терміну «науковий метод» (у широкому його розумінні) є термін

«науковий підхід», що означає принципову методологічну орієнтацію наукового дослідження [6, с. 28].

Відтак, в контексті нашого дослідження, під методом слід розуміти сукупність прийомів та способів впливу на певні суспільні відносини. Зазначений термін широко використовується у багатьох галузях наукового пізнання, у тому числі і в праві. Так, Е.Є. Над'ярних зазначає, що метод у галузі права – це одна із класифікаційних ознак галузі права. Автор доводить, що метод правового регулювання визначається в основному його предметом, але залежить від задач цілеспрямованих інтересів держави, які об'єктивно обумовлені матеріальними умовами життя суспільства. Саме цим пояснюється, що той чи інший вид суспільних відносин може бути врегульованим по-різному, що правовий захист різних сторін одного й того ж виду суспільних відносин може бути забезпечений різними засобами. Держава визначає метод правового регулювання, через який вона бажає досягнути поставлених цілей [7, с. 21]. На переконання О.І. Процевського метод правового регулювання розкривається через характер норм права, а не через форми їх забезпечення. Досягнення їх виконання, на його думку, виходить за рамки методу, хоча і складає одну з форм правового впливу на свідомість і волю людей. Метод правового регулювання закладений у диспозиції норми права, а не в її санкції. Він визначається межами дій суб'єктів [8, с.102-106].

В.В. Лазарев зауважує, що метод правового регулювання — це спосіб, прийом, засіб впливу, за допомогою яких встановлюються та реалізуються правомочності суб'єктів права і правовідносини, спосіб з'ясування характеру відносин між ними [9, с.144]. І.М.Погрібний та А.М.Шульга вважають, що метод правового регулювання – це сукупність юридичних способів і прийомів, які використовуються в даній сфері суспільних відносин [10, с.14]. О.В. Петришин наголошує, що метод правового регулювання – це підхід до впорядкування певної сфери суспільних відносин, що зумовлює використання того чи іншого специфічного комплексу юридичних засобів [11].

О.Ф. Скаун переконливо доводить, що метод правового регулювання - це сукупність засобів і способів правового впливу на суспільні відносини. Він несе основне навантаження в динаміці, у «роботі» права, показує, як регулюються суспільні відносини, якими засобами і способами. Метод допомагає в межах галузі права виділити підгалузі й інститути права, установити межі правового втручання, поділити права і обов'язки між суб'єктами права за принципом субординації і координації та ін. [12]. Складовими елементами методу правового регулювання, які вперше запропонував Л.С. Явич, є: 1) порядок встановлення прав і обов'язків суб'єктів права; 2) ступінь визначеності наданих прав і «автономності» дій суб'єктів; 3) взаємини суб'єктів правовідносин; 4) наявність чи відсутність конкретного юридичного зв'язку між суб'єктами прав і обов'язків; 5) шляхи і засоби забезпечення встановлених суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [13].

Досить змістовно сутність методу правового регулювання розкриває у своєму науковому дослідженні П.Д. Пилипенко, автор зазначає, що метод тієї чи іншої галузі – це сукупність засобів (прийомів, способів) регулювання, що обумовлюється специфікою відносин, які регулюються. Науковець наголошує, що юридична наука визнає певні ознаки, що характеризують метод правового регулювання окремої галузі права залежно від того, як ці ознаки в ній проявляються [14]. Такими ознаками методу правового регулювання, на думку зазначеного вище вченого, є: 1) порядок виникнення змін та припинення правовідносин; 2) правовий стан учасників правовідносин; 3) характер встановлення прав і обов'язків; 4) засоби забезпечення обов'язків (санкції) [14, с.7-8]. П.М. Рабіновича вважає, що метод правового регулювання характеризується: 1) колом суб'єктів, яких держава визнає правоздатними і дієздатними; 2) змістом й обсягом правового статусу суб'єктів певних відносин; 3) порядком формування, встановлення юридичних прав і обов'язків суб'єктів; 4) ступенем визначеності змісту юридичних прав і обов'язків; 5) співвідношенням основних регулятивних засобів впливу на поведінку - повноважень (дозволів), обов'язків та заборон; 6) порядком

(процедурою) здійснення юридичних прав та обов'язків; 7) способами примусового забезпечення прав і обов'язків [15].

В рамках представленого наукового дослідження обов'язково слід вказати, що особливості методу правового регулювання зумовлюються першу чергу предметом певної галузі. Саме тому вважаємо необхідним розглянути що представляє собою предмет правового регулювання права соціального забезпечення. У загальному розумінні предметом правового регулювання є суспільні відносини, на які це регулювання спрямовано. Відповідно до точки зору В. Шайхатдінова, предмет права соціального забезпечення утворюють суспільні відносини, що складаються у зв'язку з розподілом між членами суспільства матеріальних благ і послуг із суспільних фондів споживання [16, с. 17].

На погляд І.Гущина, предметом права соціального забезпечення є суспільні відносини, які виникають при здійсненні державою (за рахунок коштів суспільних фондів споживання) соціально-економічних заходів із забезпечення людей похилого віку і непрацездатних громадян грошовими (пенсії та допомоги) і натуральними (протезування, засоби пересування інвалідів, ортопедичні вироби) матеріальними благами аліментного характеру; з надання громадянам безоплатних послуг, пілг і натуральних матеріальних благ при медичному і санаторно-курортному лікуванні й обслуговуванні по утриманню перестарілих та інвалідів у будинках-інтернатах, а дітей – у дитячих дошкільних закладах, а також з регулювання ряду допоміжних суспільних відносин, пов'язаних з процесом реалізації й оформлення громадянами права на основні види соціального забезпечення [17, с. 54].

М.Захаров та Є.Тучкова доводять, що предметом права соціального забезпечення є суспільні відносини як матеріального, так і процедурно-процесуального характеру, що виникають внаслідок розподілу частини валового національного продукту через систему соціального забезпечення [18, с. 68]. Під предметом права соціального забезпечення, на думку Б.І. Сташків, слід розуміти певну сукупність однорідних відносин, які піддаються правовому регулюванню. До них належать не всі суспільні відносини, а лише ті, що відповідають

таким вимогам: 1) є стійкими і характеризуються повторенням подій і дій людей; 2) за своїми властивостями допускають можливість зовнішнього контролю за ними правовими й іншими засобами з боку держави; 3) існує об'єктивна потреба в їх урегулюванні [19].

Таким чином, під предметом правового регулювання права соціального забезпечення слід розуміти сукупність соціально-забезпечувальних правовідносин, які виникають між державою (в особі її органів та посадових осіб) та особою чи групою осіб, які через ті чи інші життєві обставини опинились в скрутній ситуації та потребують матеріальної чи іншої допомоги з боку держави.

Отже, визначившись із тим, що представляє собою предмет правового регулювання права соціального забезпечення, можемо перейти безпосередньо до розгляду сутності його методу. Вперше в юридичній літературі до дослідження методу правового регулювання права соціального забезпечення звернувся В.С. Андрєєв. Вчений пов'язує специфіку методів права соціального забезпечення з аліментарним характером регульованих даною галуззю права відносин, з суб'єктивним складом правовідносин по соціальному забезпеченню, а також з тим фактом, що при їх допомозі здійснюється забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання [20, с. 312]. Крім того, автор виділив три основні ознаки, що дозволяють в сукупності характеризувати специфіку методу цієї галузі права [20]: 1) метод пов'язується з особливістю предмета регулювання, всі входні в нього елементи мають аліментарний характер, причому надавати забезпечення зобов'язане держава в особі її органів управління; 2) одним із суб'єктів відносин виступає громадянин або сім'я, а іншим - органи держави; 3) за допомогою цих відносин здійснюється забезпечення за рахунок таких громадських фондів споживання, як фонди для непрацездатних, асигнувань на утримання дітей в дитячих установах, на медичне обслуговування та лікування [20].

М.Л. Захаров і Е.Г. Тучкова визначають метод права соціального забезпечення як сукупність прийомів і способів

правового регулювання суспільних відносин по соціальному забезпеченню громадян, специфіка яких об'єктивно зумовлена розподільчим характером цих відносин [18]. В. Шайхатдінов вважає, що метод права соціального забезпечення визначається насамперед специфікою і своєрідністю суспільних відносин, які складають предмет цієї галузі. Він поєднує прийоми і способи, характерні для методів правового регулювання «материнських» галузей права – трудового й адміністративного [21, с. 118-119].

Н.Б. Болотіна наводить наступні ознаки методу права соціального забезпечення ознаки:

1) поєднання загальнообов'язкового державного соціального страхування і державного соціального надання;

2) поєднання імперативного і диспозитивного способів правового регулювання з перевагою імперативного способу, а також централізованого, муніципального і локального правового регулювання;

3) застосування спеціально-дозволеного типу правового регулювання (дозволено лише те, що прямо зазначено в законі), за якого право вимоги щодо надання соціального забезпечення належить фізичній особі, а обов'язок щодо надання певного соціального блага покладено на чітко визначених суб'єктів;

4) для виникнення соціально захисних правовідносин необхідна наявність особливих юридичних фактів (юридичного складу), в основі якого – настання певного соціального ризику – події, котра, як правило, не залежить від волі особи (настання інвалідності, досягнення пенсійного віку, тимчасова втрата працездатності, безробіття тощо) [22, с. 102].

На думку Л.І. Лазор, С.М. Прилипка та О.М. Ярошенко, особливостями методу правового регулювання права соціального забезпечення є наступні: 1) поєднання централізованого, регіонального і локального регулювання за збереження централізованим головної ролі; 2) поєднання нормативних і договірних засобів впливу, тобто особливе поєднання імперативного і диспозитивного методів у правовому регулюванні; 3) специфічність правового статусу суб'єктів правовідносин, а також обумовленість виникнення, зміни та припинення цих правовідносин певними юридичними фактами; 4) необхідність волевиявлення громадянина на реалізацію свого

права на соціальне забезпечення і рішення відповідного органу про надання громадянину такого права; 5) наявність у суб'єктів правовідносин істотних повноважень, відсутність субординації і підпорядкування один одному; 6) поєднання різноманітних джерел фінансування забезпечення [23, с. 81-97].

Р.І. Іванова та В.А. Тарасова для характеристики методу права соціального забезпечення використовують такі положення: 1) метод галузі детермінований її предметом, точніше його ядром; 2) для галузі права характерний один метод правового регулювання, в якому відбувається поєднання юридичних прийомів і способів правового впливу на волю учасників суспільного відношення, яке регулюється завжди специфічно й залежить від характеру «стержневих» відносин предмета галузі; 3) риси методу можуть бути розкриті через правовий статус учасників регульованих відносин, характер прав та обов'язків сторін правовідносин, специфіку юридичних фактів тощо [24, с. 35].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи все зазначене у даному науковому дослідженні, можемо надати авторське бачення щодо розуміння поняття методу правового регулювання. Відтак, під зазначеним терміном слід розуміти сукупність специфічних засобів та прийомів за допомогою яких здійснюється правове регулювання правовідносин, що виникають у сфері соціально-забезпечувальних правовідносин. Характерною і найважливішою особливістю методу правового регулювання права соціального забезпечення є єдність та диференціація. Як слушно зазначає К.В. Федчишина, єдність і диференціація правового регулювання соціального забезпечення відображається у загальних та спеціальних нормах законодавства України у сфері соціального забезпечення, при цьому вони є нерозривними та взаємозумовленими сторонами одного цілого [1, с. 264].

Література:

1. Федчишина К. В. Деякі питання методу права соціального забезпечення / К. В. Федчишина // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. – 2014. – № 1137, вип. 18. – С. 261-264.

2. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1974. – Т. 16. – 616 с.
3. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 799 с.
4. Философский энциклопедический словарь / [Редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. – [2-е изд.]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с.
5. Словник української мови. – К., 1973.–Т.4.–С.92; [246] Словник української мови. – К., 1978.- Т.9.– С.578.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): [підручник] / Скакун О.Ф. – Харків: Еспада, 2006. – 776 с.
7. Надъярных Е.Э. Сочетание государственного и договорного регулирования трудовых отношений как специфика метода трудового права / Е.Э. Надъярных // Трудовое право в России и за рубежом. – 2012. – № 2. – С. 21–24.
8. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. – М.: Юрид. лит., 1972. – 288 с.
9. Теория права и государства: учебник для юрид. вузов. Под ред. В.В. Лазарева. – М.: Право и Закон, 1996. – 421.
10. Погребной И.М., Шульга А.М. Теория права: Учеб. пособие. – Харьков, Ун-т внутр. дел, 1998. – 149 с.
11. Петришин О. В. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. - Х.: Право, 2014. - 368 с.
12. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. - 3-те видання. - К.: Алерта; ЦУП, 2011.-524 с.
13. Явич Л. С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений. — М., 1961,
14. Пилипенко П.Д. Основы трудового права України: Навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. - 3-те вид., перероб. - Новий світ, 2004. -С.7-8.
15. Рабінович П.М. Основы загальної теорії права та держави: Навч. посібник. Вид. 6-е - Х.: Консум, 2002. – 160 с.
16. Шайхатдинов В.Ш. Теория социального обеспечения. Юридический анализ. – Саратов, 1982.– 272 с.
17. Гушин И.В. Советское право социального обеспечения: вопросы теории. – Минск, 1982. – 231 с.
18. Захаров М.П., Тучкова Є.Г. Право соціального забезпечення в Росії. — М., 2002 с.

19. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. /Сташків Б.І. — К.: Знання, 2005. — 405 с.

20. Андреев В, С. Право социального обеспечения в СССР. М., 1987. 349 с.

21. Шайхатдинов В.Ш. Соотношение права социального обеспечения и трудового права // Советское государство и право.— 1979.— № 7.— С. 116-122.

22. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. — 2-ге вид., перер. і доп. — К.: Знання, 2008. — 663 с.

23. Право социального обеспечения : учебник / [Л. И. Лазор, Н. И. Иншин, С. Н. Прилипко, О. Н. Ярошенко и др] ; под общ. ред. Л. И. Лазор, С. Н. Прилипко, О. Н. Ярошенко. - Луганск : Виртуальная реальность, 2010. -456 с.

24. Иванова Р.И. Предмет и метод советского права социального обеспечения / Р.И. Иванова, В.А. Тарасова // Советское государство и право. — 1978. — № 8. — С. 31–38.

V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.97

Бесчастний В.М.,
д-р наук з держ. упр., професор,
ректор Донецького юридичного
інституту МВС України

ПРОГНОЗ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ В СЕРЕДНЬОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

У статті визначений прогноз криміногенної ситуації в Україні в середньостроковій перспективі. Проаналізовані основні детермінанти злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства, на їх основі визначені основні тенденції злочинності та їх ймовірний розвиток у середньостроковій перспективі. Зроблений висновок щодо потенціалу використання прогнозування у кримінологічному забезпеченні протидії злочинності в Україні.

Ключові слова: кримінологічний прогноз, криміногенна ситуація, тенденції злочинності, протидія злочинності, кримінологічне забезпечення.

В статье представлен прогноз криминогенной ситуации в Украине в среднесрочной перспективе. Проанализированы основные детерминанты преступности на современном этапе развития украинского общества, на их основе определены основные тенденции преступности и их возможное развитие в среднесрочной перспективе. Сделан вывод о потенциале использования прогнозирования в криминологическом обеспечении противодействия преступности в Украине.

Ключевые слова: криминологический прогноз, криминогенная ситуация, тенденции преступности, противодействие преступности, криминологическое обеспечение.

The article presents prognosis of criminal situation in Ukraine in medium-term perspective. It analyses main criminal determinants in the modern conditions of Ukrainian society, on their bases main criminal tendencies and their probable development in medium-term perspective are defined. The conclusion is drawn about employment potential of prognostication in criminological support of counteracting crime.

Keywords: criminological prognosis, criminal situation, criminal tendencies, counteracting crime, criminological support.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день Українська держава існує у надзвичайно складних соціально-економічних та політичних умовах. Така ситуація обумовлена низкою як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, основними з яких можна назвати довготривалу економічну і політичну кризу, низький соціально-економічний рівень населення, високий рівень безробіття та зростання кількості соціально невласшованих осіб, військовий конфлікт на сході України та породжувані ним негативні тенденції, низький рівень культури населення та вади у сучасній суспільній ідеології, що разом з іншими чинниками стрімко призводить до дегуманізації суспільства та до звуження умов і факторів, які забезпечують нормальну життєдіяльність і розвиток людини. Разом з тим поширення зазначених негативних тенденцій в українському суспільстві стають детермінантами для подальшого зростання рівня злочинності в Україні. Так за статистичною інформацією Генеральної прокуратури України рівень злочинності у 2016 років є найвищим за останні 20 років і складає 589,2 тис. злочинів [1]. Відповідно подолання зазначених негативних тенденцій поширення злочинності в Україні є пріоритетним завданням сучасної української влади.

Аналіз дослідження даної проблеми. Численні кримінологічні дослідження підтверджують сучасні негативні тенденції злочинності в Україні. Серед вітчизняних дослідників цій проблематиці приділяли увагу такі науковці, як О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, С. Ф. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. М. Литвинов, В. М. Трубников,

П. В. Хряпінський, І. С. Яковець та інші науковці. Як відомо, данні про стан криміногенної обстановки є інформаційною основою планування протидії злочинності. Проте планування протидії злочинності на більш-менш тривалий період неможливий без розробки науково обґрунтованих прогнозів, і чим більшим є період, на який розрахований відповідний план дій, тим важливішу роль відіграє у цьому процесі прогнозування.

Метою статті є вироблення середньострокового прогнозу кримінологічної ситуації на основі аналізу стану та сучасних тенденцій злочинності на території України. Досягнення зазначеної мети має стати підґрунтям для вироблення подальших заходів протидії злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалося, динаміка злочинності в Україні є вкрай несприятливою. Навіть не враховуючи фактору скорочення території обліку злочинів, до якої з другого кварталу 2014 року не потрапляють Автономної Республіки Крим та окремі райони Донецької і Луганської областей, тимчасово непідконтрольні українській владі, помірного зниження рівня злочинності після 2014 році не відбулося [2]. При цьому слід зазначити, що зростання злочинності відбувається на фоні планомірного зниження ефективності діяльності як щодо їх розкриття, так і запобігання. Так у 2016 р. відсоток розкриття злочинів досяг мінімального значення – 25,2 %. Таким чином, у минулому році розкривався лише кожен четвертий злочин від зареєстрованих.

У той же час відбувається планомірне зниження ефективності не лише розкриття злочинів. Маємо констатувати й суттєве падіння якості досудового розслідування, що, серед іншого, відображається й на стані судового розгляду кримінальних проваджень. Зокрема, у 2016 році (у показниках за 11 місяців) засуджено було лише 27,1 % від виявлених правоохоронними органами осіб, які вчинили злочини.

Детермінаційний комплекс злочинності на сучасному етапі розвитку нашої держави охоплює широкий спектр соціальних, економічних, політико-правових та ідеологічних чинників. В останні роки соціально-економічні фактори в умовах трансформації економічної системи українського суспільства

традиційно є превалюючими. Вони конкретизуються у збільшенні з початку 2016 року споживчих цін на 5%; зниженні у 2016 році реальних доходів населення на 15%; зростання безробіття до 9,9 % (2015 рік – 9,6 %); зниження рівня соціального захисту малозабезпечених верств населення (у січні-липні 2016 року за субсидіями звернулись 3,7 млн. домогосподарств, що на 44 % більше ніж у 2015 році) тощо. Серед інших соціально-економічних факторів можна також виділити значне розшарування населення за критерієм доходів. Приблизне співвідношення найбагатших до найбідніших в нашій державі на сьогодні складає 1 до 18. Окрім детермінації корисливих злочинів, зазначене критичне співвідношення також не в останню чергу послугувало каталізатором політичних змін у нашій державі в кінці 2013 – початку 2014 рр. Серед економічних факторів слід також назвати низьку інвестиційну привабливість України, яка тягне за собою відтік капіталів, рецесію економічного розвитку, що безпосередньо живить підґрунтя для безробіття, гальмує загальне економічне зростання, які, в свою чергу, прямо впливають на домінування корисливої мотивації у провідному виді діяльності населення, нехтування іншими інтересами, в тому числі й загальносоціальними на користь індивідуалістичним.

Серед культурно-психологічних факторів, перш за все, звертає на себе увагу масова психологія споживацтва й корисливості, що є наслідком тривалого розвитку ринкової (економіко-ліберальної) ідеології як на рівні управління економікою, так і на рівні міжособистісних відносин, правовідносин (правовий економізм), відносин у сфері політики. Підсилює криміногенні ефекти ринкового типу характеру розшарування, крайній розрив, нерівність населення України за ступенем доходів, що призводить до маргіналізації суспільства та поширення соціальної несправедливості.

Потужне криміногенне значення для сучасної України має й низький рівень культури політичної комунікації взагалі та акумуляції й артикуляції політичними акторами інтересів різних верств населення, зокрема. Це призводить до закритості елітного ядра організації політичної системи, суттєвого розриву між первинними й вторинними політичними акторами,

політикою та іншими соціальними інститутами загалом. До цієї проблеми долучається й низка відверто кримінальних форм компенсації нерозвинених механізмів акумуляції політичних та пов'язаних з ними. Мова, передусім, йдеться про тіньовий лобізм і тероризм. Окремо, хотілося б підкреслити, негативну вплив політико-правового популізму, якій полягає у фундаментальних розбіжностях між проголошеними стратегіями у різних сферах соціального управління та реальними кроками щодо їх реалізації. Це дестабілізує і так доволі крихку рівновагу політико-соціальних відносин, яку намагається підтримати чинна влада.

Окремо слід наголосити на військово-політичних та організаційно-управлінських факторах злочинності в Україні, які, передусім, проявляються у побічних криміногенних наслідках проведення АТО, а також суттєвих недоліках реформаційного процесу взагалі та правоохоронної системи. Так, зокрема, проведення АТО спричиняє витік зброї з території її проведення в незаконний обіг внаслідок недоліків контролю та її обліку, призводить до значних соціально-правових, економічних, побутових проблем внутрішньо переміщених осіб, найбільша чисельність яких зареєстрована у Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській, та Херсонській областях. Крім того окремим кримінологічно значущим аспектом цієї проблематики є стигматизація вказаних осіб. Проведення АТО має також своїм наслідком зростання кількості соціально невлаштованих осіб, що мають досвід бойових дій та психологічні проблеми. Так, наприклад, найбільш яскрава вираженість ознак посттравматичного стресового розладу виявляється приблизно у 60 % учасників АТО, які потребують додаткового медико-психологічного обстеження та супроводу.

Викладені обставини дають підстави для загального висновку: у середньостроковій перспективі (2017–2021 рр.) негативні тенденції відтворення злочинності в Україні зберігатимуться. Приріст злочинів забезпечуватиметься в основному за рахунок кримінальної активності корисливої спрямованості, передусім – крадіжок, а також злочинів проти життя і здоров'я особи, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Імовірно, з третього кварталу 2021 року можливо очікувати стабілізацію криміногенної ситуації та закладення нових тенденцій до її покращення за умов:

а) забезпечення у 2017 році належного обсягу державного замовлення на підготовку у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання працівників для Національної поліції, а також працівників органів прокуратури та СБУ з урахуванням стану та прогнозних показників некомплекту практичних підрозділів;

б) стабілізації курсу національної грошової одиниці, поживавлення реального сектору економіки, інвестиційного клімату, зниження безробіття, посилення соціального захисту відповідних категорій населення;

в) модернізації промисловості, впровадження інноваційних технологій;

г) реальна активізація антикорупційної діяльності, відновлення роботи спеціалізованих підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Майбутнє Державне бюро розслідувань об'єктивно не зможе повністю закрити цей напрям кримінологічної, оперативно-службової, юрисдикційної діяльності;

д) стабільності внутрішньополітичної ситуації та фоні продовження тенденції до «заморожування» конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей.

В цьому аспекті кримінологічний прогноз варто пов'язати із положеннями Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 року № 92/2016. Відповідно до цього документу, найбільш актуальними у середньостроковій перспективі визначено такі загрози криміногенного характеру:

- агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, застосування воєнної сили, а також технологій гібридної війни;

- тимчасова окупація Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та подальші

дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні;

- розвідувально-підбивна і диверсійна діяльність Російської Федерації та інших держав, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічна підтримка маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей;

- діяльність на території України екстремістських злочинних озброєних угруповань, що спрямована на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні, порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування важливих об'єктів промисловості й інфраструктури;

- можливе використання території України для ведення бойових дій у разі виникнення воєнного конфлікту між державами-членами НАТО і Російською Федерацією.

Нерозв'язаними проблемами у секторі безпеки і оборони залишаються:

- неефективність механізму запобігання та нейтралізації сучасних загроз національній безпеці України;

- довготривале фінансове та матеріальне забезпечення складових сектору безпеки і оборони за залишковим принципом, недосконалість процесу формування, координації та взаємодії складових сектору безпеки і оборони під час вирішення спільних завдань із забезпечення національної безпеки;

- недосконала і неефективна взаємодія між центральними та місцевими органами державної влади, насамперед з питань запобігання і боротьби з тероризмом;

- недостатня ефективність діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України у протидії кіберзагрозам воєнного, розвідувального, кримінального, терористичного та іншого характеру.

Таким чином, радикально негативні траєкторії відтворення злочинності можуть розвиватися за такими сценаріями:

І. Продовження тенденції до «заморожування» конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей при ускладненні внутрішньополітичної ситуації, перерозподіл сфер політичного, економічного, кримінального впливу. В цьому разі варто очікувати середньорічний темп приріст злочинності в 25–30 %. І надалі переважатимуть злочини корисливої спрямованості. Суттєво активізується організована злочинність, зростатиме загроза бандитизму, торгівлі людьми.

ІІ. Перехід конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей у «гарячу» фазу збройного протистояння при збереженні внутрішньополітичної умовної стабільності, здатності органів державної влади консолідуватися задля оперативного прийняття важливих для країни політичних та інших рішень. Цей сценарій в залежності від інтенсивності перебігу передбачатиме: а) відновлення часткової або повної мобілізації населення; б) організаційно-управлінські проблеми на підприємствах, установах, організаціях у зв'язку з мобілізацією; в) зростання соціально-психологічної напруженості, пов'язане з людськими жертвами; г) зростання міграційних потоків, в тому числі з метою ухилення від мобілізації тощо. Окрім середньострокового темпу приросту корисливої злочинності на рівні 35-40 %, це сприятиме інтенсифікації військових злочинів, а також злочинів проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, основ національної безпеки. Значно підвищиться ризик терористичної загрози, критична інфраструктура стане об'єктом як терористичних атак, так і актів диверсії.

ІІІ. Перехід конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей у «гарячу» фазу збройного протистояння при втраті внутрішньополітичної умовної стабільності, блокування функціональної спроможності органів державної влади. Цей сценарій найбільш несприятливий; його розгортання найбільше загрожуватиме національній безпеці, створюються потужні ризики для втрати державності. При цьому можуть бути збережені номінальні атрибути, але з переходом важелів публічного адміністрування під контроль суб'єкту зовнішньополітичного, воєнного, агресивного впливу. Стан злочинності різко погіршиться за всіма показниками,

правоохоронні органи повністю втратять контроль за розвитком криміногенної обстановки, суттєво зросте кількість актів державної зради та інших злочинів проти основ національної безпеки. Останні стануть визначальними для всієї соціодинаміки українського суспільства.

Кожен з наведених сценаріїв в тій чи іншій мірі є вірогідним. Окрім внутрішньодержавних чинників, їх реалізація не в останню чергу залежить і від зовнішніх, геополітичних факторів. В цьому аспекті несприятливими для України є тенденції до внутрішньої політичної дезінтеграції Європейського Союзу, посилення правонаціоналістичних політичних настроїв серед країн-членів ЄС. В значній мірі майбутня стратегія ЄС щодо України, в тому числі і перш за все в безпековій сфері, залежатиме від виборів президента у Франції та канцлера в Німеччині – країнах, що традиційно мають найбільш потужний вплив на зовнішню політику ЄС. Й досі чітко не визначена позиція адміністрації новообраного президента США щодо ситуації в Україні. Відтак, викладені прогнози сценарії варто сприймати як найбільш узагальнені. Варто зважати на те, що: а) кожен з них є імовірним; б) кожен окремих різновид злочинності здатен розвиватися за власними специфічними закономірностями, що диктує необхідність у більш деталізованих за видами кримінальної активності прогнозах; в) варто інтегрувати програми протидії злочинності та забезпечення національної безпеки та передбачити плани заходів за кожним із сценаріїв.

Висновки. Проведений автором аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні приводить до висновку, у середньостроковій перспективі приблизно до 2021 року зберігатиметься планомірне ускладнення криміногенної ситуації. Цей сценарій є стабільно негативним та забезпечить приблизно 2,1–2,5 % середньорічного темпу приросту злочинності в означеній перспективі. Проте, існує ймовірність й інших, радикально негативних, сценаріїв. Їх ідентифікація залежатиме від значної кількості факторів, комбінація яких може набувати найбільш варіативних значень. На наше переконання, можливість подолання зазначених негативних тенденцій злочинності можливе лише шляхом ретельного

аналізу усіх можливих сценаріїв розвитку криміногенних чинників у нашій країні, врахування їх під час розробки концепцій протидії злочинності та залучення усіх засобів та сил щодо ефективного втілення їх у життя.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013–2016 рр.): статистична інформація Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

2. Звітність : судова статистика (2010–2016 рр.). Судова влада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/

УДК 343.232-029:2-1-423.44:343.85(043.3/5)

Леоненко Т.Є.,

д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального, цивільного
та міжнародного права юридичного факультету
Інституту управління та права
Запорізького національного технічного університету;

Леоненко М.І.,

канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

**ЗАХОДИ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО,
СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ТА
ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ
ЗЛОЧИННОСТІ НА РЕЛІГІЙНОМУ ҐРУНТІ**

У статті визначається стратегія запобігання злочинам, вчиненим з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, яка

ґрунтується на загальнодержавному рівні у вигляді створення спеціальних програм соціальної та матеріальної підтримки, виховних, педагогічних, психологічних, організаційних, правоохоронних та інших заходів запобігання злочинам з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі.

Ключові слова: релігійна ненависть, релігійна ворожнеча, запобігання, концепція.

В статье определяется стратегия предотвращения преступлений, совершенных по мотивам религиозной ненависти или вражды, основанной на общегосударственном уровне в виде создания специальных программ социальной и материальной поддержки, воспитательных, педагогических, психологических, организационных, правоохранительных и других мер предупреждения преступлений по мотивам религиозной ненависти или вражды.

Ключевые слова: религиозная ненависть, религиозная вражда, предотвращения, концепция.

The article defined strategy prevent crimes committed with the motive of religious hatred or hostility, based on the national level through the creation of special programs of social and material support, educational, pedagogical, psychological, organizational, law enforcement and other measures to prevent crime with the motive of religious hatred or enmity.

Preventing crimes committed on the grounds of religious hatred or enmity carried out at the following levels: general management process societal causes and conditions of crime in general and its types; Specially-criminological as the development of special measures of preventing crimes and other offenses; Individual that represents the subjects of prevention preventive work regarding individuals or groups of individuals. Thus, the disclosure features crime prevention strategy on religious grounds requires thorough analysis.

So therefore, the success of cooperation on crime prevention in the field of religion is that government policy is closely connected with morality, spirituality, and religion is an important element in

determining the common interest and will of the majority of citizens, to some extent the prevailing religion.

Keywords: religious hatred, religious hatred, prevent, concept.

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 5. Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Принцип “відділення Церкви від держави” можна розуміти як невтручання у сферу діяльності один одного та нейтралітет держави до діяльності усіх релігійних конфесій, причому, таке відділення не виключає співпраці держави та релігійних організацій у різних сферах, зокрема, питаннях захисту моралі, релігійної та правової освіти, протидії злочинності тощо.

Запобігання злочинності – це цілеспрямований вплив держави, суспільства, фізичних і юридичних осіб на процеси детермінації і причинності злочинності в цілях недопущення втягнення у злочинність нових осіб, вчинення нових кримінальних діянь, розширення криміналізації суспільних відносин [1, с. 431–432].

Запобігання злочинам, вчиненим з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі здійснюється на наступних рівнях: загалом процес управління загальносоціальними причинами та умовами злочинності в цілому та її типів, зокрема, злочинів, вчинених з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі; Спеціально-кримінологічному, як розробка заходів спеціального запобігання злочинам та іншим правопорушенням, наприклад, серед засуджених у місцях позбавлення волі або нейтралізація причинного механізму злочинної поведінки криміногенного типу особистості; Індивідуальному, що уявляє собою профілактичну роботу суб’єктами запобігання відносно окремих громадян або групи осіб з метою позитивного впливу на особистість та створення умов, в яких мотивація релігійної ненависті або ворожнечі може бути нейтралізована. Таким чином, розкриття особливостей стратегії запобігання злочинності на релігійному ґрунті потребує досконалого аналізу.

Ступінь наукової розробки проблеми. Про необхідність наукового пошуку в межах предмета дослідження свідчить стан

розробки проблеми. Досліджуване явище не було предметом окремого вивчення, а більшість аспектів, пов'язаних з проблемою злочинності на релігійному ґрунті в різні історичні періоди, висвітлено переважно у філософсько-правовому, релігійно-етичному, політико-ідеологічному та психолого-соціальному аспектах, зокрема в працях вітчизняних та зарубіжних учених: В. А. Бачиніна, Ч. Беккарія, Р. Белла, А. Бергсона, Д. О. Вовка, Б. В. Волженкіна, В. А. Виговського, М. Газзанига, Р. Р. Галіакбарова, Т. Гоббса, Е. Дюркгейма, А. Е. Жалінського, А. Ф. Зелінського, А. І. Клібанова, В. І. Лубського, А. Ф. Мінекаєвої, М. А. Придворова, О. Ранка, Б. А. Садурського, Ю. В. Тихонравова, Д. М. Узнадзе, Л. Фестінгера, З. Фрейда, С. Хассена, А. І. Хвиля-Олінтера, Х. Хекхаузена, Е. Хоффера, Л. Ендрюс, К. Юнга та ін.

Науковим підґрунтям до вивчення проблеми злочинності на релігійному ґрунті в дорадянський період та за часів колишнього СРСР є роботи Л. С. Білогриць-Котляревського («Преступления против религии в важнейших государствах Запада», 1886, «Мифологическое значение некоторых преступлений, совершаемых по суеверию», 1888), В. В. Єсіпова («Грех и преступление, святотатство и кража», 1894), К. К. Арсеньєва («Свобода совести и веротерпимость», 1905), С. В. Познишева («Религиозные преступления с точки зрения религиозной свободы», 1906), В. М. Ширяєва («Религиозные преступления. Историко-догматические очерки», 1909), М. М. Шеймана («Религиозность и преступность», 1927), В. В. Джуна («Уголовная ответственность за нарушение права свободы совести (на материалах СССР)», 1989).

Пошук шляхів удосконалення загальних проблем злочинності був предметом активних дискусій зарубіжних учених-кримінологів, зокрема Ю. М. Антоняна, О. І. Бойко, Я. І. Гілінського, А. І. Долгової, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцової, В. В. Лунєєва та ін. Безпосередньо проблемою злочинності на релігійному ґрунті на монографічному рівні займалися К. М. Шевкопляс (1999), Н. Б. Вагіна (2000), А. А. Тер-Акопов (2000), Л. Д. Башкатов (2001), Г. Л. Касторський (2001), Н. С. Федосова (2003), О. В. Старков (2004), В. О. Бурковська (2006) та М. М. Василенко (2006).

В Україні концептуальні погляди на природу злочинності висвітлено такими вченими-кримінологами, як О. М. Бандурка, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Гришук, Н. О. Гуторова, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, О. М. Джу́жа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, І. О. Зінченко, О. Г. Кальман, М. В. Костицький, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, К. Б. Марисюк, О. А. Мартиненко, П. П. Михайленко, С. І. Нежурбіда, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, І. К. Туркевич, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун, Н. М. Ярмиш та ін.

Кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинності на релігійному ґрунті висвітлено на монографічному рівні в працях А. В. Тарасенка (1995), М. В. Палія (2002), В. М. Панькевич (2007), І. Г. Швидченко (2009), В. І. Маркіна (2012), О. В. Білаша (2013), О. С. Островського (2014), Є. Л. Стрельцова (2014).

Основною метою статті є аналіз загальносоціальних, соціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання злочинності на релігійному ґрунті.

Виклад основного матеріалу. Запобігання злочинам, що вчиняються з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, слід починати з розробки довгострокової державної програми, спрямованої на стабілізацію державно-конфесійних відносин. Необхідно не просто декларувати свободу совісті і віросповідання, а й забезпечити можливість реалізації цієї свободи не тільки окремими, радикально налаштованими релігійними особистостями, а й тими, хто сповідує інші релігії або не сповідує релігію зовсім.

Положення, при якому особа, яка сповідує релігію, вчинює злочини і відповідно обмежує права інших суб'єктів (держави, суспільства, особистості) неприпустимо. Беручи до уваги ту обставину, що мотив релігійної ненависті або ворожнечі частіше виникає під впливом реакційних, тоталітарних релігій необхідно в межах тієї ж програми встановити державний контроль їх діяльності. У зв'язку з цим необхідна поетапна та індивідуальна робота з вивчення конкретної діяльності кожної релігійної

організації, і ця перевірка не може й не повинна носити формальний характер. Наявна на сьогодні система державної реєстрації громадських організацій не завжди належно відповідає вимогам профілактики злочинів, вчинених з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі. Вивчення кожної релігійної організації не повинно обмежуватися перевіркою на відповідність діючим нормативним актам про громадські об'єднання. Необхідно її дослідження із залученням фахівців у галузі кримінальної психології і психіатрії, а так само кримінології. Оскільки в реальній діяльності деяких релігійних організацій є велика кількість фактів нанесення шкоди психічному здоров'ю людей. Крім того, необхідно виробити ряд критеріїв, що зможуть обмежити або заборонити діяльність релігійних організацій, які посягають на права громадян.

Запобігання злочинності – це багаторівнева система заходів державного, громадського та державно-громадського характеру, спрямована на усунення її причин та умов. Таким чином, державою повинні розроблятися норми, які б регулювали взаємовідносини між членами суспільства, норми, які б спрямовували поведінку суспільства. У науковій літературі розробляється теорія протидії злочинності, яка впроваджується шляхом вирішення як загально-соціальних, так і спеціалізованих задач.

На нашу думку, для запобігання злочинам, що вчиняються на релігійному ґрунті повинна бути розроблена концепція, а на її основі особлива програма, яка б передбачала специфіку вчинення таких злочинів. Повинні бути застосовані всі можливі профілактичні засоби: економічні, демографічні, політичні, ідеологічні, організаційні, технічні, та, зрозуміло, правові.

Для розробки такої програми повинні бути застосовані заходи як загальної профілактики: за суб'єктом (для кого попереджувальна діяльність не є обов'язковою і для тих, для кого вона є основною), за об'єктом (заходи запобігання злочинам), за характером завдання (виявлення і усунення детермінант злочинів), за організаційною формою, за ступенем правового врегулювання (заходи правового й неправового характеру), так і заходи індивідуальної профілактики. При цьому повинні бути враховані такі фактори: причини й умови вчинення злочинів,

механізм злочинної поведінки у формуванні рішення про вчинення злочину в сфері віросповідання, фактори, що впливають на виникнення та реалізацію криміногенної мотивації в поведінці особи, вплив релігійних поглядів на рішення про вчинення злочину, особа злочинця та її типологія, а також, причини виникнення та існування „релігійної” злочинності загалом, яка певною мірою є зворотнім віддзеркаленням недосконалості державного регулювання питань релігійної освіти та культури, що врешті-решт призвело до занепаду суспільної моралі та виникнення на цій підставі „релігійної” злочинності.

У цьому випадку недостатньо діяльності лише держави, а саме роботи громадських організацій, правоохоронних та правозахисних органів. В цій роботі повинні приймати участь релігійні організації. Саме взаємодія держави та релігійних організацій має вирішальне значення в побудові стратегічних питань запобігання злочинності в цілому, а також безпосередньо злочинів у сфері віросповідання.

В цьому випадку держава та релігійні організації повинні спільно здійснювати суспільно значимі заходи, розробляти програми державно-конфесійних відносин з питань протидії злочинності, визначати пріоритетні напрями протидії злочинності у сфері віросповідання.

У питанні запобігання злочинності у сфері віросповідання необхідно пам'ятати, що суб'єктами або групою суб'єктів, відповідно яких ведеться така робота, виступають особи, які самі є членами релігійних організацій, діяльність яких носить протиправний характер (релігійні секти). У цьому випадку, увага повинна приділятися створенню спеціальних програм для роботи з членами таких організацій. Програми повинні складатись з урахуванням знань психології таких осіб та специфіки діяльності релігійних сект.

Заборона діяльності окремих релігійних організацій не може бути розглянута як єдино можливий засіб, так як веде до переходу ряду релігійних течій на “нелегальне становище”, але не припиняє їх діяльності. На виконання зазначених заборон необхідно вести спеціально-кримінологічний облік осіб, що дотримуються зазначених релігійних поглядів, організувати

психологічну реабілітацію осіб, які зазнали впливу зазначених культів.

Стратегія запобігання злочинам, вчиненим з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі повинна ґрунтуватися на таких умовах: контроль діяльності релігійних організацій; спільність дій держави і служителів офіційних релігійних конфесій; блокування діяльності тоталітарних і деструктивних, а так само реакційних культів на етапі їх становлення; контроль діяльності іноземних громадян, які тимчасово або постійно проживають на території України.

Недосконалість чинного кримінального законодавства України також є однією з причин злочинів, вчинених з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі. Як вже було зазначено раніше, Кримінальний кодекс України має ряд прогалин, пов'язаних з кримінально-правовими заборонами діяльності релігійних організацій. Зокрема КК України не містить норму, яка прямо забороняє діяльність релігійних організацій злочинної направленості або має правові колізії, про які вже йшла мова, або в декількох статтях передбачається відповідальність за однакові злочини.

Внесення відповідних змін дало б можливість не тільки диференціювати кримінальну покарання в межах санкції статті, а й встановити більш жорстке покарання за ці злочини, вчинені з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі, виходячи з їх підвищеної небезпеки.

Запобігання злочинам може бути найбільш успішно здійснено в разі точного виявлення мотивації злочинної поведінки та її психологічних механізмів. Вивчення мотиваційної сфери протиправних діянь неможливо без використання допомоги психологів, які займаються проблемами юридичної психології. При цьому однією з найбільш складних проблем є встановлення походження мотивів, тобто вивчення свідомої і несвідомої сфери людини. Таким чином, на нашу думку, профілактика злочинів, що вчиняються з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі має більшою мірою здійснюватися на індивідуально-особистісному рівні.

Як вже зазначалося, згідно з конституційним принципом відокремлення релігійних об'єднань від держави, держава не

втручається у визначення громадянином свого ставлення до релігії та релігійної належності, виховання дітей батьками або особами, що їх замінюють, у відповідності зі своїми переконаннями і з урахуванням права дитини на свободу совісті і свободу віросповідання. Проте зазначений нормативний акт не встановлює механізм контролю над забезпеченням свободи совісті та віросповідання дітей, які виховуються в релігійних сім'ях, тобто батьки, як правило, самі визначають віросповідання дітей. При цьому державі жодним чином не втручається в цей процес. Дитина часто не в змозі самотійно захистити свої права та інтереси, тому необхідний контроль над вихованням дітей у сім'ях, де батьки є членами релігійних об'єднань патологічного типу. Держава зобов'язана забезпечити принцип свободи совісті та віросповідання, незалежно від віку особи.

Підводячи підсумки вищевикладеному, слід зазначити, що запобігання злочинам, вчиненим з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі – завдання загальнодержавне і рішення його лише зусиллями правоохоронних органів неможливо. Крім того, неможливо вирішити цю проблему шляхом простого притягнення особи до кримінальної відповідальності. Релігійні мотивації вкрай стійкі, і виконання покарання відносно цієї категорії осіб має бути максимально підпорядковане меті виправлення засудженого, тобто погашення в людині мотиву релігійної ненависті або ворожнечі.

Вивчення кримінальної мотивації, що розуміється як процес формування мотиву злочину та його реалізації, має велике значення для прогнозування злочинної поведінки. Знаючи типові криміногенні відхилення, якими злочинна поведінка відрізняється від правомірної і, зіставляючи їх з реальною мотивацією поведінки конкретних осіб, можна прогнозувати поведінку цих осіб в імовірнісному аспекті. Інститут прогнозування індивідуальної злочинної поведінки залишається однією з найменш розроблених проблем сучасної кримінологічної науки. Кількість спеціальних досліджень у зазначеній сфері явно не відповідає необхідному рівню теоретичних знань. Ця обставина, в свою чергу, істотно ускладнює практичну діяльність компетентних органів у цій сфері. Між тим не викликає сумнівів,

що набагато ефективніше запобігати злочинів заздалегідь, впливаючи на людину, яка ще не переступила закон, але знаходиться в „групі ризику”. Коли ж виникає потреба у припиненні злочину, то “виходить, що справа зайшла вже надто далеко” [2, с. 142–143].

У зв’язку з цим важливо зазначити, що прогнозування – не самоціль; вона важлива не сама по собі, не для того, щоб пасивно споглядати можливі варіанти майбутнього, а, насамперед, для того, щоб підготувати наукову базу для прийняття рішень і розробки конкретних заходів, орієнтованих на забезпечення раціональної діяльності компетентних органів з профілактики індивідуальної злочинної поведінки [3, с. 5].

За допомогою індивідуального прогнозування помітно підвищується ефективність ранньої профілактики злочинної поведінки, оскільки кримінологічне передбачення: визначає об’єкт профілактичного впливу; сприяє формулюванню цілей і завдань профілактики; впливає на вибір оптимальних засобів і способів здійснення профілактичних заходів щодо осіб, що знаходяться в „групі ризику” тощо.

Практична ефективність індивідуальної профілактики визначається її своєчасністю. У зазначеному сенсі особливого значення набувають результати кримінологічного передбачення, на основі яких можна судити про необхідність надання профілактичного впливу на ту чи іншу особу. Виділяють декілька етапів впливу на об’єкт: 1) рання профілактика в формі соціального захисту (допомоги), полягає у виявленні та усуненні криміногенних ситуацій, несприятливих життєвих умов, контингентів підвищеного ризику, груп, конкретних осіб до того, як ці ситуації і умови сформували суттєві викривлення ціннісних орієнтацій і мотивацій; 2) рання профілактика у формі поєднання соціальної допомоги та коригуючого впливу, якщо негативний вплив несприятливих життєвих умов вже призвів до перекрученої позиції груп і конкретних осіб та соціально несприятливої поведінки; 3) безпосередня профілактика, коли соціально незадовільна поведінка особи перетворилося на систематичне (неодноразове) вчинення правопорушень, характер яких вказує на зростаючу небезпеку переходу на злочинний шлях; 4) профілактика безпосередньої небезпеки вчинення злочину;

5) припинення на стадії приготування або замаху на злочин, що включає заходи, спрямовані на те, щоб не допустити продовження вже початого злочину і доведення його до кінця, а так само на створення обстановки, що виключає подальшу злочинну діяльність; 6) процесуальні заходи профілактики за фактами вчинених злочинів, а також заходи реалізації цілей кримінально-правової превенції; 7) профілактика рецидиву на стадії відбування покарання та ресоціалізації після його відбуття, що включає усунення і нейтралізацію негативних умов пенітенціарного і постпенітенціарного характеру (соціальна допомога, виховний вплив, контроль) [4, с. 191].

До методів індивідуального впливу відносяться:

1. Метод переконання, який складається з комплексу виховних заходів, що здійснюються з метою зміни антисуспільної спрямованості особистості та закріплення її позитивної соціальної орієнтації. Цей метод, на думку автора, застосовується для подолання або нейтралізації основної антигромадської орієнтації, що може привести до вчинення злочинів.

2. Метод надання допомоги у сфері трудового влаштування, поліпшення побутових умов, вступу на навчання, організації дозвілля, встановлення соціально корисних контактів, планування грошових витрат, вибору життєвих цілей тощо.

3. Метод примусу реалізується шляхом застосування різних за своєю юридичною природою, змістом та спрямованістю заходів впливу, які регулюються відповідними галузями права – цивільного, сімейного, адміністративного тощо. Найбільш суворі заходи індивідуального запобігання регламентуються кримінальним правом. До таких слід віднести залучення до відповідальності осіб за статтями Кримінального кодексу з так званою подвійною превенцією (погроза вбивством, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна; виготовлення, зберігання або збут зброї; втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність тощо) [1, с. 393].

Таким чином, успішність співпраці у питаннях запобігання злочинності в сфері віросповідання полягає в тому, що політика держави тісно пов'язана з мораллю, духовністю, релігією та є важливим елементом визначення спільного інтересу та волі

більшості громадян, тією чи іншою мірою сформованих релігією. Релігія є формою суспільної свідомості, що формує соціальні норми, відповідно до яких будується система суспільних відносин. У свою чергу, релігійні організації підпадають під вплив державної політики, що виражає й реалізує інтереси суспільства в цілому й окремої людини зокрема. Таким чином держава та релігійні організації впливають одне на одного. Від якості їхньої взаємодії залежить формування гармонійних і плідних відносин у системі: людина – релігійна організація – держава – суспільство.

Література:

1. Криминология / под ред. А. И. Долговой. – Москва : Норма, 2005. – 910 с.
2. Кудрявцев И. А. Криминальная агрессия / И. А. Кудрявцев, Н. А. Ратинова. – Москва : Изд-во Москов. ун-та, 2000. – 192 с.
3. Аванесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования / Г. А. Аванесов. – Москва : Юрид. лит. – 334 с.
4. Миньковский Г. М. Классификация мер профилактики / Г. М. Миньковский // Криминология / под ред. Н. Ф. Кузнецовой и Г. М. Миньковского. – Москва : БЕК, 1998. – С. 191.

УДК 343.8

Муравйов К.В.,

канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри фінансового та банківського права
Інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналу

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА РЕАЛІЗАЦІЄЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, визначено шляхи вдосконалення контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Наголошено, що значення контролю як елементу управлінської діяльності важко переоцінити, так як він значним чином обумовлює доцільність та ефективність управлінської діяльності. Наголошено, що на сьогодні в Україні ще не сформовано змістовний та ефективний організаційно-правовий механізм контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання покарань.

Ключові слова: вдосконалення, контроль, державна політика, виконання кримінальних покарань, управлінська діяльність.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых, определены пути совершенствования контроля за реализацией государственной политики в сфере исполнения уголовных наказаний. Отмечено, что значение контроля как элемента управленческой деятельности трудно переоценить, так как он в значительной степени обуславливает целесообразность и эффективность управленческой деятельности. Отмечено, что на сегодня в Украине еще не сформирован содержательный и эффективный организационно-правовой механизм контроля за реализацией государственной политики в сфере исполнения наказаний.

Ключевые слова: совершенствование, контроль, государственная политика, исполнения уголовных наказаний, управленческая деятельность.

The article, based on an analysis of scientific views of scientists identified ways to improve control over the implementation of the state policy on execution of punishments. Emphasized that the importance of monitoring as part of management activities is difficult to overestimate, because it largely determines the feasibility and effectiveness of management. Emphasized that today in Ukraine has not yet formed a meaningful and effective organizational and legal mechanism for monitoring the implementation of the state policy in the SPD.

Keywords: improvement, control, public policy, execution of criminal penalties, administrative activities

Постановка проблеми. Якість та ефективність реалізація державної політики у будь-якій сфері обумовлюються цілою низкою умов та факторів, далеко не останнє місце серед яких займає контроль, який виступає надзвичайно важливим інструментом проведення організаційно-управлінської діяльності. Контроль у сфері державно-владної діяльності, незважаючи на різноманітність підходів до його визначення, являє собою одним із ключових інструментів (незалежно від того розуміється він як принцип, функція, спосіб, форма тощо) забезпечення панування режиму законності у державі і суспільстві. Адже саме контроль дає змогу його суб'єктам отримувати інформацію про стан того чи іншого об'єкту контролю, виявляти наявні у ньому недоліки і відхилення та вживати відповідні заходи до їх усунення. Завдяки чому в усіх основних сферах суспільно-державного життя підтримується встановлена нормами дисципліна.

Аналіз дослідження даної проблеми. Дослідженню окремих аспектів здійснення контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань присвячували увагу у своїх наукових працях: О. Волошука, Ю. Гарбуза, Н. Заяць, М. Зелінської, П. Плахотнюка, В. Мельниченка, М. Цвіка, М. Яцишина та інших. Однак зазначимо, що в умовах реформування пенітенціарної служби України, особливого значення набуває дослідження шляхів вдосконалення контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань

Саме тому **метою статті** є: визначити шляхи вдосконалення контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань

Виклад основного матеріалу. Значення контролю як елементу управлінської діяльності важко переоцінити, так як він значним чином обумовлює доцільність та ефективність першої. З цього приводу слушно зазначають Т.С. Єдинак та О.В. Павлишен, які пишуть, що у державному управлінні контроль перебуває в тісному зв'язку з іншими функціями управління, проте його особливість щодо інших функцій полягає в тому, що він призначений для оцінки відповідності здійснення цих функцій завданням, поставленим перед

управлінням. Контроль забезпечує точність і конкретність управління та його відповідність прийнятим рішенням. Завдяки контролю на кожному окремому етапі управлінського процесу суб'єкт управління отримує інформацію про результати діяльності, а також про помилки та зміни ситуації, які можуть призвести до невиконання поставлених завдань або отримання результатів, відмінних від очікуваних. Отримуючи інформацію про правомірність або неправомірність діяльності органу чи посадової особи, її доцільність, можна оперативно втрутитися, обрати інструменти управління відповідно до умов, що склалися, та запобігти небажаним наслідкам [1]. Звідси, підсумовують дослідники, контроль можна визначити не тільки ключовою функцією державного управління, а й певним видом управлінської діяльності для функціонування всієї системи, механізмом оцінки прийнятих управлінських рішень. Він дає можливість не лише корегувати управлінську діяльність, а й допомагає передбачувати перспективи подальшого розвитку та досягнення конкретного результату [1].

Існуючий на сьогодні в Україні механізм контролю за реалізацією політики у сфері виконання покарань далеко не ідеальний і має цілий ряд пороблених аспектів, які потребують конструктивного вирішення. Перш за все хотілося б відмітити той факт, що діюче законодавство не містить чіткого визначення поняття контролю за виконанням кримінальних покарань. Взагалі наразі в законодавстві України немає універсальних визначень понять «контроль» та «державний» контроль. Тим не менш, певне уявлення про те, який зміст у дані явище вкладає нормотворець, можна скласти на підставі деяких спеціальних нормативно-правових актів. Так, наприклад, Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V встановлено, що державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема

належної якості продукції, робіт та послуг, прийняттого рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища [2].

У Законі «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 02.12.2010 № 2735-VI закріплено, що державний контроль продукції – діяльність органів доходів і зборів із забезпечення відповідності продукції, що ввозиться на митну територію України для вільного обігу, встановленим вимогам, а також забезпечення відсутності загроз від такої продукції суспільним інтересам. У цьому ж законі наводиться поняття «державний ринковий нагляд», який визначається як діяльність органів ринкового нагляду з метою забезпечення відповідності продукції встановленим вимогам, а також забезпечення відсутності загроз суспільним інтересам [3].

У законі «Про транзит вантажів» від 20.10.1999 № 1172-XIV контроль визначено як діяльність спеціально уповноважених органів виконавчої влади та їх службових осіб у пунктах пропуску через державний кордон України по перевірці відповідності транзитних вантажів і транспортних засобів транзиту вимогам митного, санітарного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного, екологічного та інших видів контролю, що встановлюються виключно законами та міжнародними договорами України [4].

Відповідно до закону «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 № 264/94-ВР адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ [5].

Згідно статті 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003 № 975-IV демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави – це комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та

правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни [6].

З викладеного видно, що хоча визначення контролю у діючих нормативно-правових актах і орієнтовані для застосування тільки у певних сферах, на які спрямовується регулятивна дія конкретного правового документу (тобто вони не є універсальними), тим не менш можемо говорити про те, що згідно офіційної позиції контроль уособлює у собі спостереження за законністю, якістю, ефективністю чогось (відносин, дій, поведінки, продукції тощо). Він виступає засобом виявлення та усунення правопорушень, а також умов і факторів, що сприяють їх скоєнню. Вважаємо, що таке розуміння контролю, в цілому є справедливим і для сфери виконання покарань. Тобто, на підставі зазначеного вважаємо, що контроль за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань являє собою один із головних організаційно-правових засобів (інструментів) забезпечення законності, цілеспрямованості, доцільності, дієвості та ефективності здійснення даної політики, виявлення та усунення наявних у ній недоліків і проблемних моментів, які негативним чином позначаються на її якості та результативності.

Вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що судячи із змісту діючих нормативно-правових актів, а точніше закріплених у них визначень понять «контролю» та «нагляду», можемо дійти висновку, що нормотворець не має чіткої позиції щодо розмежування даних явищ. Хоча більшість теоретиків, зокрема із галузі адміністративного права, у цьому питанні більш-менш однастайні і наголошують на тому, що контроль хоча й тісно пов'язаний із наглядом, втім не тотожний йому. Так, скажімо, В.Б. Авер'янов підкреслює, що основними відмінностями контролю від нагляду є право втручання в оперативну діяльність підконтрольного органу (іноді аж до підміни собою керівного органу цього об'єкта), та право самостійно притягати винних осіб до правової відповідальності і є [7, с.453].

Ю.М. Козлов та О.П. Альохін з приводу зв'язку зазначених

явищ відмічають, що контроль за своєю суттю представляє спостереження за правомірністю діяльності, перевірку фактичної відповідності тих чи інших дій вимогам закону, тобто його виконання. Здійснюється він по відношенню до підконтрольних органів (посадових осіб). Нагляд є специфічний різновид контрольної діяльності. Це означає, що мається на увазі також спостереження за правомірністю діяльності, але таких об'єктів, які не пов'язані з органом, що здійснює нагляд відносинами співпідпорядкованості [8, с. 209-211].

За висловом М. Черкес та С. Васильєв контроль припускає, що контролюючий орган може відмінити акти підконтрольного органу, нагляд же пов'язується із можливістю наглядового органу лише звертати увагу піднаглядного в оперативну діяльність підконтрольних органів, наданні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів. Нагляд же – виявлення та попередження правопорушень, усунення їх наслідків і притягнення винних до відповідальності, без права втручатися в оперативну й господарську діяльність піднаглядних об'єктів, зміні чи скасування актів управління» [9, с. 3-8; 10].

Ю. П. Битяк у свої працях пише, що контроль являє собою складову частину (елемент) управління, яка забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, законів України, інших нормативних актів, додержання дисципліни і правопорядку і яка проявляється у втручанні контролюючих органів в оперативну діяльність підконтрольних, дачі їм обов'язкових для виконання вказівок, призупинення, зміну або скасування актів управління, застосування примусових заходів відносно підконтрольних органів чи осіб. У свою чергу нагляд має на меті виявлення та попередження правопорушень, усунення їх наслідків шляхом застосування форм прокурорського реагування без права самостійно притягати винних до правової відповідальності, втручатися в оперативну і господарську діяльність піднаглядних об'єктів, змінювати або скасовувати акти управління [11, с. 251]. Однак, наголошує адміністративіст чинне законодавство знає випадки, коли контролюючі органи мають наглядові повноваження, а у

діяльності прокуратури виявляються елементи контролю [12, с. 244-245].

Разом із тим, аналіз положень Глави 4 Кримінально-виконавчого кодексу, дає підстави стверджувати, що нормотворець розрізняє нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань, перш за все за такою ознакою як суб'єкт. Виходячи зі змісту статей 22 - 25 даного Кодексу, а також статей 27-29 Розділу VII Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 № 2713-IV, можемо зробити висновок, що: нагляд здійснює тільки прокуратура України, у той час як контроль проводять органи і посадові особи виконавчої, законодавчої та судової влади, Глава держави, органи і посадові особи місцевої влади, а також представники громадськості та відповідних міжнародних організацій.

Отже, з метою вдосконалення контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання покарань вважаємо, що необхідно сформулювати та закріпити на офіційному рівні чіткий визначення, що слід розуміти під контролем та наглядом у даній сфері.

Далі, на наше переконання необхідно чітко сформулювати перелік цілей, завдань та принципів досліджуваного контролю. Контроль так чи інакше пов'язаний із впливом на його об'єкт, із втручанням у його функціонування. Зокрема у даному випадку він передбачає втручання у діяльність суб'єктів, що реалізують досліджувану політику. І для того, що б таке втручання було конкретним, доцільним та не трансформувалося у зловживання і свавілля, контролюючі суб'єкти повинні спрямовувати свою діяльність на виконання чітко визначеного обсягу роботи та реалізовувати її у відповідності до встановлених імперативних вимог (тобто принципів). Наразі певне уявлення про принципи та завдання контролю у досліджуваній сфері можна скласти хіба що на підставі Постанови КМУ «Про внесення змін до Положення про спостережні комісії» від 10.11.2010 № 1042 та Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003 № 975-IV. Зокрема у першому нормативно-

правовому акті закріплено, що діяльність спостережних комісій базується на принципах гласності, демократичності, добровільності, відкритості та прозорості. Основними завданнями спостережних комісій є: 1) організація та здійснення громадського контролю за дотриманням прав, основних свобод і законних інтересів засуджених осіб та осіб, звільнених від відбування покарання; 2) сприяння органам і установам виконання покарань у виправленні і ресоціалізації засуджених осіб та створенні належних умов для їх тримання, залучення до цієї діяльності громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та громадян; 3) організація виховної роботи з особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, та громадського контролю за їх поведінкою протягом невідбутої частини покарання; 4) надання допомоги у соціальній адаптації особам, звільненим від відбування покарання [13].

Наступним проблемним моментом контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання покарань є те, що діюче законодавство не містить чіткого переліку суб'єктів, які цей контроль здійснюють, із конкретизацією їх компетенції у даному питанні. Вважаємо, що необхідно визначити хто й у яких межах має право здійснювати контроль за процесом реалізації досліджуваної політики із тим, щоб унеможливити безпідставне та некомпетентне втручання у нього окремих суб'єктів, особливо тих, що мають публічні повноваження.

Не менш важливим аспектом для вирішення проблем та підвищення якості й ефективності контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання покарань є конкретизація напрямків та форм проведення контрольних заходів. Очевидно, що вони мають визначатися з урахуванням специфіки правового статусу, зокрема функціонального призначення, суб'єктів контролю.

Ще одним проблемним моментом досліджуваного контролю, є на який ми хотіли б звернути увагу у межах даного дослідження, є відсутність відповідних гарантій, які б належним чином забезпечували врахування суб'єктами, які реалізують

зазначену політику, у своїй діяльності, рішень і висновків, що за результатами проведення контрольних заходів, були прийняті, зроблені відповідними суб'єктами контролю. Зокрема йдеться про те, що висновки та зауваження громадських контролерів, у ряді випадків, залишаються без належної уваги з боку адміністрацій виправних закладів. Реагування останніх на відповідні заяви, вказівки і звернення перших має, досить часто, поверхневий характер, зводиться до описування загальновідомих фактів та цитування норм законодавства – тобто є звичайними «відписками».

Висновки. Підсумовуючи проведене у даному науковому дослідженні можемо з упевненістю говорити про те, що на сьогодні в Україні ще не сформовано змістовний та ефективний організаційно-правовий механізм контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання покарань. Звісно ж не йдеться про повну відсутність контролю у даній сфері, адже діюче законодавство, визначає ряд важливих засад його організації та здійснення, втім він, поки що, не має системного та систематичного характеру, а його результативність, у ряді випадків, є досить сумнівною, оскільки не призводить до настання відповідних позитивних змін.

Література:

1. Контроль як функція державного управління: сутність та класифікація / Т. С. Єдинак, О. В. Павлишен // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. - 2011. - № 1. - С. 12-18. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2011_1_2

2. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V // Відомості Верховної Ради України, 2007, N 29, ст.389

3. Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 02.12.2010 № 2735-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 21, ст.144

4. Закон України «Про транзит вантажів» від 20.10.1999 № 1172-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 51, ст.446

5. Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 № 264/94-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1994, N 52, ст.455

6. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над

Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003 № 975-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003, N 46, ст.366

7. Виконавча влада і адміністративне право /За заг. ред. В.Б. Авер'янова. — К.: Видавничий Дім "Ін-Юре", 2002. — 668 с.

8. Козлов Ю.М. Административное право: Учебник. — М.: Юристъ, 1999.—320с.

9. Черкес М. Про Конституційний Суд УРСР / М. Черкес, С. Васильєв // Радянське право. — 1991. — №4 . — С. 3-8.

10. Співвідношення понять "нагляд" і "контроль" у державному управлінні України / Я. І. Маслова // Актуальні проблеми держави і права. - 2011. - Вип. 62. - С. 70-77. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_62_11

11. Административное право Украины. — 2-е изд., перераб. и доп. [Учебник для студентов высш. Учеб. заведений юрид. спец. / Ю.П. Битяк, В.В. Богущкий, В.Н. Гаращук и др.]; Под ред. проф. Ю.П. Битяка. — Харьков: Право, 2003. — 576 с.

12. Адміністративне право України : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 544 с.

13. Постанова КМУ «Про внесення змін до Положення про спостережні комісії» від 10.11.2010 № 1042 // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1042-2010-%D0%BF>

VI. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98

Бублик М.В.,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ НА ГРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Статтю присвячено дослідженню особи потерпілого як елементу криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості. В ній розглядається історія виникнення поняття криміналістичної характеристики особи потерпілого, аналізуються погляди вчених з даного питання. Констатується зв'язок між особливостями особи потерпілого й злочинця, певна вибірковість у діях останнього. Розглянуто структуру особи потерпілого, особливості її формування та класифікацію потерпілих. Визначено віктимні ситуації, які виникають при вчиненні злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Ключові слова: потерпілий, злочинець, злочин, нетерпимість, розслідування злочинів, криміналістична характеристика.

Статью посвящено исследованию личности потерпевшего как элемента криминалистической характеристики преступлений

против жизни и здоровья личности, совершенных на почве расовой, национальной или религиозной нетерпимости. В ней рассматривается история возникновения понятия криминалистической характеристики личности потерпевшего, анализируются взгляды ученых по данному вопросу. Констатируется связь между особенностями личности потерпевшего и преступника, определенная избирательность в действиях последнего. Рассмотрена структура личности потерпевшего, особенности ее формирования, классификация потерпевших. Определены виктимные ситуации, возникающие при совершении преступлений против жизни и здоровья личности, совершенных на почве расовой, национальной или религиозной нетерпимости.

Ключевые слова: потерпевший, преступник, преступление, нетерпимость, расследование преступлений, криминалистическая характеристика.

The article investigates the victim as part of criminological characteristics of against life and health a person that are committed on the ground of racial, national or religious intolerance. Initially considered the history of the concept – forensic characterization and victim, analyses the views of scientists on the issue. Communication between features of victim's identity and identity of offender, certain selectivity in action of last is stated. The structure of the individual victim and the peculiarities of its formation, considered the classification of victims. Definitely victimization situations that arise when committing of crimes against life and health a person that are committed on the ground of racial, national or religious intolerance.

Keywords: victim, offender, crime, intolerance, crime investigation, forensic characterization.

Постановка проблеми. В останні роки в поліетнічному українському суспільстві все більше зростають прояви ксенофобії. В свідомості громадян ксенофобія проявляється в формі стереотипів, які не усвідомлюються самими їх носіями; розсипана в засобах масової інформації в різноманітному вигляді, а саме: в помірно некоректних висловлюваннях на адресу представників певних ознак, таких як раса, мова, релігія,

національність, громадянство тощо; невинуватих узагальненнях або прямих шовіністичних звинувачень в політичних дискусіях; як найпростіший приклад, проявляється на вулиці в рідкісних, але жорстоких актах насильства щодо осіб з «неслов'янським» типом зовнішності.

Серед проявів різних видів ксенофобії найбільш серйозного й особливого занепокоєння викликає проблема насильства на расовому, національному чи релігійному ґрунті. Злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, як соціально-правове явище вивчаються різними юридичними науками. Але, саме перед криміналістикою постають завдання, спрямовані на розробку і впровадження в практику боротьби зі злочинністю науково обґрунтованих методів, способів і прийомів, які є надійним інструментом в роботі правоохоронних органів з виявлення та розслідування цих злочинів, оскільки саме тут відзначається явне відставання рівня наявних науково-методичних рекомендацій від нагальних потреб практики. У зв'язку з цим постає питання щодо місця й ролі окремих теоретичних концепцій у формуванні та вдосконаленні криміналістичної методики, передусім розробки питань криміналістичної характеристики злочинів.

Аналіз дослідження даної проблеми. У цілому, питанням криміналістичної характеристики злочинів науковцями у різні часи приділялася значна увага. В різний час дане питання досліджується вченими в галузі кримінального процесу та криміналістики. Серед них, Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, І. В. Басиста, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, Г. І. Власова, В. І. Галаган, А. В. Іщенко, В. А. Колесник, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та інші. Однак, на сьогоднішній день залишаються не до кінця вивченими питання криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються на ґрунті расової, національної або релігійної нетерпимості.

Метою статті є дослідження особи потерпілого як елементу криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості є однією з найбільш важливих складових методики розслідування цих злочинів, оскільки має багатий інформаційний потенціал, що потрібен для визначення переліку обставин, що підлягають встановленню, висунення обґрунтованих слідчих версій та визначення основних напрямів розслідування з метою забезпечення швидкого і повного розслідування злочинів даної групи.

Деякі науковці називають особу потерпілого одним з основних структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів проти особи [1, с. 16; 2, с. 56], оскільки потерпілий і характер його взаємозв'язку з суб'єктом кримінального правопорушення накладають відбиток і на механізм учинення злочинних діянь, і на особливості організації їх розслідування та профілактики [3, с. 12].

Один із засновників зарубіжної віктимології Ганс фон Гентіг зазначав, що «шляхом вибору жертви злочинець, навіть будучи в гумових рукавичках, залишає відбиток своїх пальців, що не стирається» [11, с. 18]. Цей вислів тонко й професійно ілюструє саме даний вид злочинності, адже перше, із чого розпочинається досудове розслідування зазначеного типу злочинів, це візуальна ідентифікація жертви.

Розвиваючи положення Ганса фон Гентіга, Е. Абдель Фаттах вказує, що злочинець обирає свою жертву не випадково, а згідно з точними критеріями й характеристиками [11, с. 18]. Тобто він стверджував, що, визначивши тип обраної жертви і середовища, в якому злочинець зробив свій вибір, можна з певною вірогідністю знайти злочинця. Проте, виходячи із цих двох посилок, можна дійти висновку: при вчиненні злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості злочинець та його жертва є потенційним кримінальним тандемом, дії якого певним чином взаємозумовлені і відображають свої характеристичні ознаки один на одного.

На думку В. Ю. Шепітька, вивчення особи потерпілого повинно здійснюватися за наступною програмою:

1) відомості анкетного характеру: стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан наявність родичів;

2) соціально-психологічні дані: тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі (групі), схильність до лідерства чи підкорення, спосіб життя, коло найближчого оточення, друзі, наявність чи відсутність підвищеної конформності, агресивності, конфліктності;

3) особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення;

4) незалежні характеристики: за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення;

5) соціальні зв'язки: коло спілкування, найближчі знайомі, наявність конфліктних стосунків, характер загострення останніх та їх тривалість, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи, їх спрямованість;

6) дані про суспільно-корисну діяльність: її особливості, професійні навички, отримання прибутків, володіння правом розпоряджатися матеріальними цінностями, обсяг правомочності, існування конфліктних стосунків у процесі виконання діяльності;

7) матеріальне становище: наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість погашення;

8) злочинний досвід: наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності;

9) причини віктимної поведінки: виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості; наслідок її патологічного стану (тяжкий соматичний розлад здоров'я, психічне захворювання) тощо [4, с. 164, 165].

Р. С. Белкін виділяв фігуру потерпілого під час «класифікації злочинів, пов'язаних з об'єктом злочину

відповідно до особистості потерпілого», а також як одну з основ для створення «комплексів окремих методичних криміналістичних рекомендацій більшого ступеня спільності, що охоплюють декілька видів і навіть родів злочинних посягань, але вчинених в спеціальних умовах місця, часу або особами, які характеризуються тією чи іншою спільною для них відмінною ознакою».

До переліку подібних комплексів він включав:

- особливості методики розслідування злочинів проти іноземців;

- особливості методики розслідування злочинів проти осіб з дефектами та розладами психіки [5, с. 196, 212–214].

Під час розслідування досліджуваних злочинів, характеристика особи потерпілого має особливе значення оскільки властивості потерпілого дають підстави для висунення версій щодо мотивів злочину; факт належності потерпілого до певної раси, національності, релігії, конфесії має суттєве значення для кримінально-правової кваліфікації діяння; проявляється різниця у формально процесуальному визначенні потерпілого як суб'єкта кримінального процесу і особи, чії права порушені; для кримінально-правової кваліфікації діяння особливо важливими є поведінка потерпілого безпосередньо, до і під час вчинення злочину, а також факт попереднього знайомства потерпілого і підозрюваного до вчинення злочину та їх взаємовідносини.

Не можна залишити поза увагою той факт, що такі важливі елементи характеристики особи потерпілого, як вік, культурний та освітній рівень, психологічні, фізіологічні якості, риси й властивості, стать, соціальне походження, стан та статус не мають такого криміналістичного значення для розслідування злочинів такого виду, як приналежність потерпілого до певної раси, національності чи релігійної конфесії. Як відзначає А. В. Савченко, «незалежним» посяганням властива особлива підступна мотивація: расова, етнічна, релігійна ворожнеча та розбрат, сексуальна агресія, садизм, специфічна помста та інші низькі мотиви. Вчиняючи, здавалося б загальнокримінальні злочини проти особи чи власності, злочинці трансформують звичайну (некваліфіковану) чи

корисливу мотивацію у вузькоособистісну, реалізують свою ненависть...» [6, с. 174–177].

Злочини на ґрунті нетерпимості відрізняються від звичайних злочинів не тільки мотивацією злочинців. На відміну від потерпілих багатьох інших злочинних діянь, потерпілі від злочинів на ґрунті ненависті обираються винними на підставі того, що вони належать до певної групи, а не те, ким насправді вони є. У цьому зв'язку ми погоджуємося з твердженням, що коли об'єктом нетерпимості виступає окремий індивід, він сприймається злочинцем не як особистість, а як типовий представник, член іншої соціальної групи (етнічної, расової, конфесійної тощо) [7, с. 8]. Злочин є сигналом не лише безпосередньо потерпілому, але й більш широкій спільноті, членом якої вона є.

Суттєвою відмінною рисою злочинів, що вчиняються на ґрунті нетерпимості є їх трьохсторонній характер – обов'язкова наявність винних, потерпілих, а також тих, кому адресована інформація про ворожнечу або ненависть стосовно тієї чи іншої національності, раси або релігії. Найбільш незвичним і нетрадиційним є наявність третьої сторони, яка зазнає негативного впливу в результаті вчинення злочину. До третьої сторони відносяться будь-які представники тієї національності, раси або релігії, стосовно яких злочинці проявляють свою ворожнечу або ненависть, чиї почуття чи національну гідність принижують. Наприклад, за умови вчинення вбивства з мотивів національної нетерпимості, позбавлення життя конкретної особи виступає лише проміжною метою злочинців, оскільки основна мета – приниження національної гідності інших представників цієї національності; в іншому випадку необхідно визнавати інший мотив злочину. При цьому третьою стороною конфлікту, або другим потерпілим в широкому розумінні цього слова, буде будь-який представник цієї національності [8, с. 20–21].

У зв'язку з цим варто погодитися з думкою О. В. Шлегеля про те, що в деяких випадках особливості поведінки потерпілого й взаємні стосунки зі злочинцем сприяють зародженню злочинного умислу, стимулюють його антисоціальну установку, зумовлюють спосіб і вибір засобів учинення злочину, а в ряді

випадків є обов'язковими умовами вчинення злочину відносно конкретної особи [9, с. 15].

Потерпілими від злочинів етнорелігійного характеру, як правило, є представники великих рас: негроїдної або монголоїдної. Йдеться не тільки про представників «чистої раси», а й тих, у зовнішності яких явно домінують антропологічні ознаки саме вказаних вище рас. Як такі перш за все виступають:

- фізичні ознаки (від кольору шкіри до рис обличчя та волосяного покриву);

- зовнішні ознаки (одяг, аксесуари, прикраси, татуювання тощо).

Так, А. і Б. у нічний час, будучи в стані алкогольного сп'яніння, біля буд. № 10 по вул. Антонова в м. Києві помітили раніше незнайомого їм В. (громадянина Йорданії), який разом із знайомою Г. сиділи на лавці. Маючи умисел на приниження національної честі та гідності В., А. і Б., діючи спільно та узгоджено, підійшли до В. і брутально стали висловлювати своє негативне ставлення та неприязнь до нього як до особи арабської національності, ображати його за колір шкіри, заявляючи при цьому, що він не має права підтримувати стосунки, спілкуватись і сидіти з українськими дівчатами, а потім вирішили застосувати до нього фізичне насильство та вбити його. Реалізуючи цей спільний умисел, А. і Б. завдали В. численні удари руками й ногами в різні частини тіла, у тому числі щонайменше 15 ударів у голову, внаслідок чого потерпілому було заподіяно відкриту черепно-мозкову травму, перелом кісток лицьового скелету, склепіння та основи черепа, ушкодження твердої мозкової оболонки, що спричинило крововиливи під оболонки та в шлуночки головного мозку й розвиток набряку тканини головного мозку, від яких потерпілий невдовзі помер на місці події [10].

Висновки. Вивчення кримінальних проваджень (справ) досліджуваної категорії дозволило виявити, що потерпілими від злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості в 43,8 % випадків є громадяни багатьох країн далекого зарубіжжя (китайці, в'єтнамці, гвінейці, камерунці, ефіопи та ін.), в 39,4 % громадяни ближнього зарубіжжя (грузини, азербайджанці, таджики, узбеки, казахи, киргизи, туркмени і ін.), в 16,8 % громадяни України з „неслов'янським” типом зовнішності

(цигани, кавказці, корейці, татари, буряти, якути, кавказці і ін.). Отже, потерпілими від злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, можуть бути як громадяни України, так і іноземці, особи з подвійним громадянством, а також особи без громадянства. Випадки завдання шкоди життю і здоров'ю жінок, дітей, літніх людей при вчиненні злочинів проти життя та здоров'я особи на ґрунті ненависті поодинокі, але їх існування робить неможливим обмежити вік і стать потерпілого як елемента криміналістичної характеристики цих злочинів. Непоодинокими є випадки вчинення злочинів проти двох і більше осіб.

В свою чергу, знання та врахування інформації про особу потерпілого, як елемента криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, сприяє їх досудовому розслідуванню, зокрема, під час аналізу інформації про кримінальне правопорушення та побудови і висунення слідчих версій про обставини вчиненого злочину та осіб, причетних до його вчинення, формування програм розслідування та встановлення механізму злочину.

Література:

1. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: [учеб. пособ.] / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Х. : Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.

2. Селиванов Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования / Н. А. Селиванов // Соц. законность. – 1977. – № 2. – С. 56–59.

3. Шиканов В. И. Криминалистическая виктимология и практика расследования убийств : [учеб. пособ.] / В. И. Шиканов. – Иркутск : Иркутск. ун-т, 1979. – 43 с.

4. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів / В. Ю. Шепітько // Проблеми законності : республік. між від. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад.. України, 2008. – Вип. 93. – С. 168–174.

5. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : пособие для преподавателей, адъюнктов, соискателей и слушателей учебных заведений МВД СССР: в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1979. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 407 с.

6. Савченко А.В. Вплив мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на кваліфікацію злочинів / А. В. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 1. – С. 174–177.

7. Ратинов А.Р. Ответственность за разжигание вражды и ненависти. Психолого-правовая характеристика / А. Р. Ратинов, М. В. Кроз, Н. А. Ратинова; под. ред. профессора А. Р. Ратинова. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2005. – 256 с.

8. Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А. Я. Винников, Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухин, Е. Б. Серова ; под общ. ред. О. Н. Коршуновой. – СПб., 2002. – 92 с.

9. Шлегель О.В. Методика расследования преступлений против личности, совершаемых по мотиву национальной ненависти или вражды: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / О.В. Шлегель. – М., 2008. – 24 с.

10. Кримінальна справа № 5-1367к10 // Архів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України за 2010 рік.

11. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем: [монография] / Е. Е. Центров. – М. : Изд-во Московского университета, 1988. – 159 с.

УДК 343.9

Литвин І.І.,

д-р юрид. наук, доцент,
директор ПВНЗ «Кіровоградський інститут
державного та муніципального управління
Класичного приватного університету»

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В статті здійснюється аналіз існуючих наукових підходів до розуміння поняття «запобігання злочинності», розглядається сучасний стан та причини виникнення злочинності в державі, а також визначаються перспективи на майбутнє. Враховуючи існуючі наукові підходи до розуміння поняття «запобігання

злочинності» під запобіганням злочинності необхідно розуміти стійку, динамічну систему дій, яка створена з метою подолання усіх сприятливих умов злочинності та реалізується шляхом цілеспрямованої співпраці всіх інститутів суспільства з метою усунення, зменшення та нейтралізації чинників, які сприяють існуванню злочинності та вчиненню конкретних злочинів. При цьому, основними факторами, які сприяють запобіганням злочинності в Україні прийнято вважати загально соціальний фактор, спеціально-кримінологічний та індивідуальний фактор.

Ключові слова: злочинність, запобігання злочинності, суб'єкти запобігання.

В статье проводится анализ существующих научных подходов к пониманию понятия «предупреждение преступности», рассматривается современное состояние и причины возникновения преступности в государстве, а также определяются перспективы на будущее. Учитывая существующие научные подходы к пониманию понятия «предупреждение преступности» под предупреждением преступности необходимо понимать устойчивую, динамичную систему действий, которая создана с целью преодоления всех благоприятных условий преступности и реализуется путем целенаправленного сотрудничества всех институтов общества с целью устранения, уменьшения и нейтрализации факторов, способствующих существованию преступности и совершению конкретных преступлений. При этом, основными факторами, которые способствуют предотвращению преступности в Украине принято считать обще социальный фактор, специально-криминалистический и индивидуальный фактор.

Ключевые слова: преступность, предотвращения преступности, субъекты предотвращения.

In the article the analysis of existing scientific approaches to understanding the concept of "crime prevention", looks at the current situation and the causes of crime in the country and the prospects for the future. Given the existing scientific approaches to understanding the concept of "crime prevention" in preventing crime should be

understood rack, dynamic system actions, created to overcome all favorable conditions for crime and realized through purposeful cooperation of all institutions of society to eliminate, reduce and neutralize the factors that contribute the existence of crime and committing specific crimes. Thus, the main factors that contribute to the prevention of crime in Ukraine is considered to be a general social factor, specially-criminological and individual factors.

Keywords: crime, crime prevention, prevention subjects.

Постановка проблеми. Сучасний стан справ в українському суспільстві можна характеризувати як досить складний. Зумовлено це різного роду негативними явищами, серед яких головне місце займає економічна та політична криза, спад виробництва, ріст інфляції, зниження рівня життя населення та зростання напруги в суспільстві, а відтак і виникнення злочинності.

Запобігання злочинності є обов'язком держави, оскільки вона зобов'язана створювати всі комфортні та безпечні умови для існування свого народу. Підтвердженням сказаного є те, що В Україні запобігання злочинам віднесено до одного з основних завдань кримінального права. Зокрема, саме в ст. 1 Кримінальний кодекс України своїм завданням ставить правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [1].

Аналіз дослідження даної проблеми. До проблем запобігання злочинності в різні часи була прикута увага таких науковців, як Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, С. М. Іншаков, Я. Ю. Кондратьєв, та інших.

Метою статті є дослідження існуючих наукових підходів до розуміння терміну «запобігання злочинності», а також аналіз сучасного стану запобігання злочинності в Україні та визначення подальших перспектив.

Виклад основного матеріалу. Розбудова України як європейської та демократичної держави можлива за умови забезпечення безпеки та правопорядку. Але, нажаль, останні

події, які відбуваються в нашій державі підтверджують лише те, що відчутно зростають ризики завдання значної шкоди суспільним інтересам через зростання злочинності на території України. Отже, актуальність запропонованої теми є очевидною.

Варто зазначити, що суспільство – це складний соціальний організм, кожна сфера якого складається з відносно самостійних суспільних відносин, зв'язків, процесів. Тому запобігання злочинності, як система, має власну «добірку» компонентів. Це, передусім попереджувальна діяльність, що здійснюється у певному просторі і її сфера надзвичайно широка. Нині вона не може залишатися полем діяльності одних лише правоохоронних органів. У ній мають брати участь усі державні органи, громадські формування і громад.

Аналіз вітчизняного законодавства та наукової літератури дав нам можливість дійти висновку, що поряд із терміном «запобігання» часто вживаються терміни «боротьба», «попередження», «профілактика», «припинення», «превенція» та «протидія». Варто зазначити, що в деяких випадках, усі ці терміни застосовуються як синоніми, а в інших ні. Але якби там не було, немає вказане не має великого значення, оскільки важливим є саме мета запобігання злочинності, яка полягає в створенні на території держави усіх необхідних умов для забезпечення правопорядку і як наслідок – зниження рівня злочинності.

Якщо говорити про наукові підходи до розуміння «запобігання злочинності», то тут можна спостерігати досить велику кількість думок вчених, які в тій чи іншій мірі обґрунтовують вказане поняття.

Так, наприклад у юридичному енциклопедичному словнику під запобіганням злочинів слід розуміти систему заходів економічного, соціально-культурного, виховного та правового характеру, що здійснювалися державними органами та громадськими організаціями з метою боротьби зі злочинністю та усунення її причин. Складовою частиною цих заходів було законодавство та практична діяльність правоохоронних органів, безпосередньо суду, який застосовував

специфічні заходи боротьби зі злочинністю – кримінальне покарання [2, с. 343].

Закалюк А. П. запобігання злочинності тлумачить як «...різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [3, с. 324].

На думку М. В. Колодяжного, запобігання злочинності є першим фундаментальним напрямом, покликаним удосконалити суспільні відносини в соціально-економічній, політичній, ідеологічній, правовій, морально-психологічній та інших сферах. Саме тому запобігання злочинності передбачає вироблення такого соціально-психологічного механізму в суспільстві, який би давав можливість блокувати деструктивну поведінку та усувати причини та умови, що сприяють їй [4, с. 163].

В. В. Голіна зазначає, що всі заходи превентивного характеру потрібно відносити до терміну «запобігання» [5, с. 74].

Отже, враховуючи вище наведене, приходимо до висновку, що під запобіганням злочинності необхідно розуміти стійку, динамічну систему дій, яка створена з метою подолання усіх сприятливих умов злочинності та реалізується шляхом цілеспрямованої співпраці всіх інститутів суспільства з метою усунення, зменшення та нейтралізації чинників, які сприяють існуванню злочинності та вчиненню конкретних злочинів.

Необхідно зазначити, що запобігання злочинності є родовим поняттям і слугує основою для індивідуальної профілактики, її заходів. Окрім цього, воно спрямоване на:

- обмеження впливу негативних соціальних факторів;
- попередження злочинності шляхом впливу на причини злочинних проявів, на умови, що сприяли таким проявам;
- можливості формування особистості, яка здатна вчинювати злочинні діяння та продовжувати злочинну діяльність [6, с. 7, 24].

Також, слід акцентувати увагу, що запобігання злочинності можна розглядати і як різновид соціально-профілактичної діяльності, який виступає основним видом

боротьби зі злочинністю, що здійснюється уповноваженими на це суб'єктами і головною метою якого є безпосередньо зниження рівня злочинності.

Запобігання злочинності як і будь-яке явище, має свої складові, а саме:

- профілактика – сукупність цілеспрямованих заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникають чи можуть виникнути й детермінувати злочинність або окремі її види, а також виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, та застосування до них заходів щодо подальшої їх відмови від злочинних намірів;

- попередження – сукупність заходів, спрямованих на конкретних осіб, які виношують злочинні наміри, замислюють вчинення злочинів і позитивно сприймають злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, відмови від злочинної мотивації та наміру або проведення злочинної діяльності;

- припинення – сукупність заходів, спрямованих на недопущення завершення розпочатого злочину [8].

Говорячи про запобігання злочинності, варто також коротко зупинитися і проаналізувати існуючі фактори, які забезпечують здійснення запобігання. До основних потрібно віднести: загально соціальний фактор; спеціально-кримінологічний фактор; індивідуальний фактор.

Основним прийнято вважати звичайно загальносоціальний фактор. Суть його полягає у тому, що в державі повинні здійснюватися конкретні дії щодо усунення негативних явищ у суспільстві, які спричиняють криміногенну обстановку.

Спеціально-кримінологічний фактор полягає у здійсненні конкретними державними органами, які наділені владними повноваженнями, фахової діяльності щодо захисту прав громадян і забезпечення безпеки та правопорядку в державі.

Індивідуальний фактор полягає у планомірних заходах щодо конкретної особи чи групи осіб, які схильної до вчинення злочину, а також це здійснення роботи щодо встановлення та аналізу причин та умов, які сприяють протиправній поведінці вказаних осіб.

Як і будь яка діяльність, запобігання злочинності не може здійснюватися самостійно, без конкретних суб'єктів, які уповноважені державою, відповідно наділені певними правами та обов'язками, а також несуть відповідальність. Так, до суб'єктів, які здійснюють діяльність щодо запобігання злочинності варто віднести в першу чергу державні органи та посадових осіб, а також це можуть бути громадські організації та соціальні групи.

Але перш ніж здійснювати ті чи інші запобіжні заходи щодо проявів злочинності у суспільстві, необхідно визначити та проаналізувати причини їх виникнення в теперішніх умовах.

Сучасна Україна знаходиться в досить складній як політичній, так і економічній ситуації. Це, в свою чергу спричинило економічну та політичну кризи, а відтак майнове розшарування населення. Військові дії на сході країни ще більше підірвали економіку держави, сприяли збільшенню безробіття, затримки заробітних плат, окрім цього, на окупованих територіях можна спостерігати занепад моралі, зростання зловживання спиртними та наркотичними засобами а також збільшення безпритульності.

Окрім цього, якщо розглядати усі сфери життя українського суспільства, то можемо констатувати наявність різного роду чинників, які теж сприяють існуванню злочинності в державі. Так, наприклад у політико-правовій сфері нашої держави, надзвичайно криміногенним чинником є корупція, у культурній сфері набуло значення поняття «культурної нерівності», яке означає низький рівень соціальної єдності суспільства та високою недовірою людей один до одного, а також підвищеними показниками агресивності [7].

Усе це, в своїй сукупності сприяє виникненню криміногенної ситуації на всій території держави, а відтак, загрожує національній безпеці. Нажаль, зазначене вище не є вичерпним переліком причин, які на сучасному етапі існування нашої держави сприяють збільшенню злочинності.

Саме тому, необхідно створити таку систему запобігання злочинності, яка буде дійсно ефективною. Але в першу чергу, держава повинна сприяти якнайскорішому процесу реформуванні усіх застарілих систем, удосконаленню

законодавчої бази протидії злочинності та її запобігання, здійснювати активну діяльність щодо виявлення та усунення колізій та прогалин норм права. Окрім цього, на нашу думку, сучасна влада повинна створити всі умови для нейтралізації причин та умов скоєння злочинів та виявлення і перекриття каналів, джерел та можливостей їх виникнення.

Література:

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 5 лютого 2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. А.Я. Сухарев; Редкол.: М. М. Богусловский и др. – 2 -е изд., доп. – М., 1987. – С. 366.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

4. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : монографія / М. Г. Колодяжний; за ред. В.В. Голіни. – Х. : Кросроуд, 2010. – 288 с.

5. Голіна В. В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності / В. В. Голіна // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 3 (46). – С. 206–214.

6. Лихолоб В.Г. Правовые и нравственные вопросы предупреждения преступности органами внутренних дел: учебное пособие/ В.Г. Лихолоб. — Киев: НИИ РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 119с.

7. Тимчук О.Л. Злочинність в Україні: сучасний стан, тенденції, детермінація / О.Л. Тимчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/1300/1/Тymchuk_%D0%A1rim_e_in_Ukraine.pdf

8. Марієнко А. Індивідуальне запобігання злочинам органами внутрішніх справ у системі протидії злочинності: сучасний стан проблеми / А. Марієнко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/4/35.pdf>

9. Литвак О. М. Держава і злочинність: Монографія / О. Литвак. – К., 2004. – 304 с.

10. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / В. Голіна– Х., 2011.

Юрчишин В.Д.,

канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківського юридичного інституту
Національного Університету
«Одеська юридична академія»

ІСТОРИЧНІ ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ КРАЇН ЄВРОПИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті досліджуються історичні форми кримінального процесу в контексті міжнародних правових стандартів. Відзначається залежність форми процесу від наступних критеріїв: державного (саме ним визначається ступінь свободи особистості), політичного режиму, рівня правової культури в суспільстві, а в цілому – ступеня зрілості суспільства. Автор зазначає, що сучасною наукою виділені найбільш поширені форми кримінального судочинства, які були характерні і для країн Європи.

Ключові слова: тип, модель, форма, кримінальний процес, змагальний процес, розшуковий процес, обвинувальний процес, інквізиційний процес, змішаний процес.

В статье исследуются исторические формы уголовного процесса в контексте международных правовых стандартов. Отмечается зависимость формы процесса от следующих критериев: государственного (именно им определяется степень свободы личности), политического режима, уровня правовой культуры в обществе, а в целом – степени зрелости общества. Автор указывает, что современной наукой выделены наиболее распространенные формы уголовного судопроизводства, которые были характерны и для стран Европы.

Ключевые слова: тип, модель, форма, уголовный процесс, состязательный процесс, розыскной процесс, обвинительный процесс, инквизиционный процесс, смешанный процесс.

In the article the historical forms of criminal process are probed in the context of international legal standards. Dependence of form of process is marked on the followings criteria: state (the degree of individual freedom is exactly determined them), political mode, level of legal culture in society, and on the whole – degree of maturity of society. An author marks that modern science is select the most widespread forms of the criminal legal proceeding, which were characteristic for the countries of Europe.

Keywords: type, model, form, criminal process, contention process, search process, accusatory process, inquisition process, mixed process.

Постановка проблеми. Кримінальний процес кожної країни являє собою складну систему, що складається з великого числа різних «механізмів» і «деталей». У випадку дослідження процесуального порядку провадження у кримінальних справах тієї чи іншої країни у певний період її історії, то слід наголосити, що він буде у багатьох компонентах не тільки істотно відрізнятися від того, який має місце в інших державах, але й найчастіше може виражатися своєю неповторністю у порівнянні з тими процесуальними порядками, що існували в тій же державі на інших історичних етапах її розвитку. Як наслідок, виникає вражаюче різноманіття кримінально-процесуальних систем, які, умовно кажучи, можна спостерігати «по вертикалі» (у часі) і «по горизонталі» (в просторі) [1, с. 67].

Таким чином, порядок кримінального судочинства у кожній з держав протягом їхнього розвитку мав свої особливості.

Аналіз дослідження даної проблеми. З'ясування сутності та класифікації історичних форм кримінального процесу загалом, тим або ж іншим чином торкалися у своїх дослідженнях такі відомі вчені, як Ю.М. Грошевий, Б.К. Каліновський, О.В. Капліна, П.С. Елькінд, Л.Д. Кокорев, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, П.А. Лупінська, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, А.В. Смирнов, Н.Г. Стойко, М.С. Строгович, Л.Д. Удалова, М.О. Чельцов та інші науковці. Однак, на теперішній час,

фундаментальних наукових праць, присвячених цій проблемі, практично не існує.

В такому випадку, **метою даного дослідження** є історичні форми кримінального процесу країн Європи в контексті міжнародних стандартів, їх сутність та класифікація.

Виклад основного матеріалу. Науковці у сфері нормотворчості та правозастосування інколи не враховують типологічні риси кримінального процесу, не до кінця розуміють сутності сучасного кримінального процесу. Але кримінально-процесуальна доктрина не могла б претендувати на звання науки, якби не намагалася подолати цей історичне і порівняльно-правове різноманіття, запропонувавши певні абстрактні «форми», «типи» або «моделі» кримінального процесу, що є підсумком емпіричного вивчення конкретних кримінально-процесуальних систем, їх подальшої класифікації за певними критеріями і, нарешті, максимального узагальнення на рівні «ідеальних типів» або, якщо завгодно, архетипів. Подібний підхід має не тільки абстрактно-теоретичне, але і практичне значення, дозволяючи правильно зрозуміти вектор розвитку кримінального процесу тієї або іншої країни, визначити найбільш близькі йому кримінально-процесуальні системи інших держав, усвідомити місце національної кримінально-процесуальної моделі на порівняльно-правовій карті світу. Це особливо важливо в період проведення глобальних реформ (нових кримінально-процесуальних кодифікацій), адже кожній з них, як правило, передую аналітична робота по осмисленню історичної форми кримінального процесу [1, с. 67].

Про дискусійність досліджуваної теми свідчить, зокрема, невизначеність термінології. Наукова термінологія оперує «моделями», «типами», «видами» «формами» і «історичними формами» кримінального процесу, серед яких фігурують «змагальні», «розшукові», «позовні», «обвинувальні», «інквізиційні», «слідчі», «змішані», «континентальні», «англосаксонські», «романо-германські», «охоронні» і «цивільні». Навіть у відповідних розділах сучасних підручників з кримінального процесу не наводиться поняття моделі, типу, форми, виду кримінального процесу, відсутня їх систематизація.

У кримінально-процесуальній доктрині термін «модель кримінального процесу» використовується вже досить давно, хоча він так і не отримав статусу загальноприйнятого наукового терміну. Одним з перших його став вживати Р. Пекер, який опублікував у 1964 р. свою роботу, присвячену моделям належного правосуддя та контролю над злочинністю [2, р.1-68]. Слідом за ним терміном «модель» став користуватися М. Кінг, який розвинув і доповнив моделі Р. Пекера цілим рядом нових (іменованих моделями кримінальної юстиції), частину з яких він назвав «процесуальними». В подальшому цей термін закріпився в науці і став, по суті, традиційним. На думку М. Стойка, модель виникає як уявний образ, який змістовно наповнюється реальними та ідеальними рисами. Причому, вона служить, у першу чергу, не для мети формування або розвитку якоїсь теорії, а для мети управління моделюючим об'єктом [3, с. 222-223].

Виходячи із загального розуміння терміна модель (від лат. *modutus* – міра, зразок, прообраз або формалізований аналог чогось), категорію «модель кримінального процесу» можна визначити як концептуальний вираз її здійснення (реалізації) на практиці. У теоретичному плані поняття модель може бути представлена у загальнонаукових категоріях типу та виду [4, с. 13].

У кримінально-процесуальній теорії під типом кримінального процесу розуміють організацію провадження у справі в залежності від розвиненості змагальних засад, рівня гарантій прав учасників, системи доказів і способів їх оцінки. Саме тип процесу найбільш повно виражає послідовність розвитку кримінального процесуального права разом із розвитком суспільства. Отже, тип кримінального процесу відображає всю сукупність рис, характерних для певного етапу суспільного розвитку [5, с. 49].

У кримінально-процесуальній доктрині немає повної єдності думок з приводу чіткої кількості історичних форм (моделей), що визначили розвиток кримінального судочинства і його сучасний стан. Є істотні відмінності і в їх термінологічному позначенні (найменуванні). Категорія «тип» в сучасній науці нерозривно пов'язана з поняттям «типологія», тобто з методом наукового пізнання, в основі якого лежить розподіл систем об'єктів і їх подальша систематизація за

допомогою узагальненої, ідеалізованої моделі або типу. Типологія є одним з найважливіших засобів пізнання об'єкта і створення його теорії [4, с. 13; 5, с. 685]. У науковому пізнанні застосовуються різноманітні її форми. Типологія є класифікацією об'єктів за істотними ознаками [7, с. 200]. У науці кримінального процесу більшість учених виділяє наступні три типології кримінального процесу: ідеальну, морфологічну та історичну.

Виділяючи велику кількість реально існуючих або тих, які існували в минулому режимів судочинства, ми переходимо від загального – поняття ідеальних типів та їх видів – до особливого і окремого, від внутрішнього до зовнішнього, тобто отримуємо поняття форми процесу, яка також є типом судочинства, однак не абстрактно-ідеальним, а реальним [4, с. 15].

В цьому сенсі слід відрізнити одне від одного модель кримінального процесу як архетип (певну абстракцію) і конкретні національні кримінально-процесуальні системи, які найчастіше на 100% не відповідають жодному із виділених кримінально-процесуальних архетипів. Що стосується розбіжності в кількості моделей кримінального процесу, то вона найчастіше пояснюється аж ніяк не помилковістю уявлень тих чи інших авторів, а використанням ними різних методологічних підходів [1, с. 68]. Так, західні автори, як правило, виділяють лише дві моделі кримінального процесу, які виникли в результаті історичного розвитку і зберігають своє порівняльно-правове значення в сучасному світі: обвинувальний (accusatorial) кримінальний процес та інквізиційний (inquisitorial) кримінальний процес [8, р. 5]. Однак, коли до порівняльно-правового критерію приєднати критерій історичний, то обидві вказані вище моделі настільки сильно видозмінилися з урахуванням історичного розвитку, що в науковому плані постають у двох варіантах: архаїчному (суто історичному) та сучасному. В результаті ми отримуємо не дві, а чотири форми: 1) архаїчну обвинувальну; 2) архаїчну інквізиційну; 3) змагальну; 4) змішану.

Однак, історично склалося так, що коли модернізація обвинувальної моделі кримінального процесу за поширеною в науці думкою відбувалася плавно і часом непомітно, не

супроводжуючись «революційними» перетвореннями, то в розвитку інквізиційного процесу існує явний перехід, коли архаїчний варіант поступився місцем сучасному – так званому змішаному кримінальному процесу. Інакше кажучи, у випадку з інквізиційним процесом ми стикаємося не тільки з еволюцією, але й із справжньою законодавчою революцією, яка не повинна залишатися поза нашою увагою. У такій ситуації виходячи з суто методологічних міркувань історичний критерій класифікації має менше значення для обвинувального кримінального процесу і більше – для інквізиційного процесу, тобто при виділенні моделей кримінального процесу він цілком може застосовуватися асиметрично. В такому випадку, ми отримуємо вже три форми кримінального процесу: 1) змагальна; 2) інквізиційна (обвинувальна); 3) сучасна змішана.

Встановлення особи, яка вчинила злочин – об'єктивно необхідний результат будь-якої кримінально-процесуальної діяльності. Цей результат має бути достовірним, істинним та справедливим, інакше все кримінальне судочинство буде виражатися у формі свавілля. Основна відмінність вказаних форм – допустима строгість форми (формальність) і частка справедливості та об'єктивності у провадженні по справі, що визначає різні шляхи досягнення мети.

Історична форма кримінального процесу – це форма організації процесу, яка обумовлює джерело руху кримінальної справи і підстави процесуального статусу її учасників [9, с. 16]. Зазвичай в теорії кримінального процесу виділяють три види історичної форми кримінального процесу, яку в літературі іноді називають ідеальними типами: змагальну, розшукову та змішану. При цьому, відзначається залежність форми процесу від наступних критеріїв: державного (саме ним визначається ступінь свободи особистості), політичного режиму, рівня правової культури в суспільстві, а в цілому – ступеня зрілості суспільства.

Такі ідеальні форми кримінального процесу як змагальна та розшукова прямо протилежні один одному, рівноцінні і не змінюють один одного, крім того, в чистому вигляді ніколи не існують. Будь-який кримінальний процес в реальній дійсності здійснюється між змагальними і розшуковими початками,

рухаючись в напрямку одного з них. В даному випадку, це є змішане провадження, яке знаходиться між ідеальними типами.

Німецький юрист Крістіан Томушат (вжив термін «європеїзація права», назвавши так свою наукову публікацію, і помітивши в ній, що взаємне зближення правопорядку в Європі – факт, який не потребує емпіричних обґрунтувань. Застосовуючи аналогію з приводу технологічного розвитку, який вийшов за межі національних держав, аналогічно це відбулося і з правовими інститутами та принципами [10, с. 7].

Висновки. Таким чином, дана тенденція притаманна на сучасному етапі розвитку кримінально-процесуальної науки та розвитку історичних форм кримінального процесу в контексті міжнародних правових стандартів. Всі зазначені підходи до класифікації форм кримінального процесу теоретично цілком допустимі і застосовуються як у вітчизняній, так і в західній кримінально-процесуальній науці. Враховуючи різні підходи до дослідження форм (типів, моделей) в доктрині кримінального процесу зараз існує їх різноманітна класифікація. Так, учені в західній доктрині кримінального процесу використовували порівняльний підхід до дослідження типів (форм, моделей) судочинства, що сприяло виникненню англійського, німецького, французького, бельгійського типів кримінального процесу. Доктрині вітчизняного кримінального процесу властивий історичний підхід до дослідження форм кримінального процесу. Хоча, наприклад, у кримінально-процесуальній науці України в основному використовується категорії «тип або форма кримінального процесу», в той час, як в доктрині кримінального процесу Росії використовується категорія «модель кримінального процесу». Однак, інтеграція досліджень у західній і вітчизняній (національній) кримінально-процесуальній науці буде сприяти виникненню новітніх класифікацій типів (форм, моделей) кримінального процесу. Разом з тим сучасною наукою виділені найбільш поширені форми кримінального судочинства, які були характерні і для країн Європи.

Література:

1. Курс уголовного процесса / А.А. Арутюнян, Л.В. Брусницын, О.Л. Васильев и др.; под ред. Л.В. Головки. М.: Статут, 2016. – 850 с.

2. Packer H. Two Models of the Criminal Procedure / H. Packer // University of Pennsylvania Law Review. – 1964. – VOL. 113. – P.1-68.

3. Стойко Н. Г. Модель уголовного процесса как концептуальное выражение его осуществления на практике / Н. Г. Стойко // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. – М., 2009. – № 1. – С. 222–227.

4. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – Санкт-Петербург: Наука, 2000. – 224 с.

5. Калиновский К. Б. Законность и типы уголовного процесса: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Калиновский Константин Борисович. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 49.

6. Философский энциклопедический словарь / Гл. Редакция : Л.Ф. Ильиёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия. 1983. – 840 с.

7. Философский словарь [Текст] / ред. И. Т. Фролов. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.

8. European Criminal Procedure / Ed. by M. Delmas-Marty, J.R. Spencer. – Cambridge, 2004. – P. 5.

9. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: навч. посіб. – К.: Баїте, 2014. – 280 с.

10. Основы кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччини. Кримінальний процесуальний кодекс ФРН (неофіц. перекл. Савченка В.А.): [навч. посібник] / Савченко В.А., Соловій Я.І., Фелик В.І., Юрчишин В.Д. – Х.: Право, 2016. – 372 с.

УДК 347.963(477)

Юрчишин В.М.,

канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
“Одеська юридична академія”

СЛІДЧИЙ СУДДЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті розглядається поняття слідчого судді, як суб'єкта, що здійснює судовий контроль за досудовим

розслідуванням. Основними ознаками слідчого судді є: 1. Незалежність від усіх інших суб'єктів кримінального провадження; 2. Користується усіма законодавчими гарантіями незалежності на рівні з іншими суддями; 3. Незацікавленість у будь-яких показниках роботи органів досудового розслідування та прокурора; 4. Різні аспекти його діяльності із розгляду клопотань сторони обвинувачення та захисту врегульовані нормами КПК України.

Ключові слова: слідчий суддя, прокурор, слідчий, досудове розслідування, ухвала слідчого судді.

В статье рассматривается понятие следственного судьи, как субъекта, осуществляющего судебный контроль за досудебным расследованием. Основные признаки следственного судьи: 1. Независимость от всех субъектов уголовного производства; 2. Пользуется всеми законодательными гарантиями независимости, наравне с другими судьями; 3. Незаинтересованность в любых показателях работы органов досудебного расследования и прокурора; 4. Различные аспекты его деятельности по рассмотрению ходатайств стороны обвинения и защиты урегулированы нормами УПК Украины.

Ключевые слова: следственный судья, прокурор, следователь, досудебное расследование, определения следственного судьи.

In the article the concept of investigative judges, a subject that has judicial control over pre-trial investigation. The main features of the investigating judge are: 1. Independence from all other subjects of criminal proceedings; 2. enjoys all the legal guarantees of independence as the other judges; 3. Lack of interest in any of the terms of pre-trial investigation and the prosecutor; 4. Various aspects of its activities and proceedings of the prosecution and defense settled norms Code of Ukraine.

Keywords: investigating judge, prosecutor, investigator, preliminary investigation, the investigating judge ruling.

Постановка проблеми. Радянський кримінальний процес не знав такого суб'єкта як слідчий суддя із-за відсутності судового контролю як процесуальної функції.

Лише в 1992 р. за розслідуванням кримінальних правопорушень було запроваджено судовий контроль у формі оскарження до суду постанов органів досудового розслідування і прокурора про відмову у порушенні кримінальної справи (ст. 236-1 КПК України 1960 р.) та про закриття кримінальної справи (ст. 236-5 КПК України 1960 р.) [7, с. 491-494]. Після прийняття у 1996 р. Конституції України [5, с. 20] і проведення в 2001 р. так званої “малої” судової реформи судам загальної юрисдикції було надано право на розгляд будь-яких скарг на дії і рішення органів дізнання (ст. 110 КПК України 1960 р.), досудового слідства (ст. 234 КПК України 1960 р.) і прокурора (ст. 236 КПК України 1960 р.), а також запроваджено судовий порядок взяття підозрюваного, обвинуваченого під варту та видачі рішень на право здійснення деяких слідчих дій, пов’язаних з обмеженням конституційних прав громадян [13, с. 235-240].

Ці законодавчі новели були продиктовані бажанням України виконати Конституцію України і приєднатися до країн, які живуть в умовах демократичної правової держави, де суд є головним гарантом захисту прав людини. Запровадження судового контролю на досудовому розслідуванні обумовлене й необхідністю надійно захистити права людини в найгострішій сфері соціальної практики, де постійно застосовуються примусові заходи процесуального характеру.

Виклад основного матеріалу. З прийняттям у 2012 р. нового КПК України, судовий контроль зайняв одне з провідних місць у досудовому розслідуванні [13, с. 235]. Більше того, всі норми КПК України повністю узгоджуються з конституційними, запроваджена детальна правова регламентація процедури здійснення слідчим суддею судово-контрольної функції, чітко визначені об’єкт і межі судового контролю у досудовому розслідуванні. Необхідність судового контролю у досудовому розслідуванні обумовлена розподілом державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (ст. 6 Конституції України) та визнанням судових органів основними гарантами захисту прав людини і громадянина (ст. 124 Конституції України) [5, с. 52]. Відповідно до цього,

будь-яке обмеження конституційних прав, свобод і законних інтересів особи, в тому числі і в стадії досудового розслідування, можливе тільки на основі судового рішення.

Крім основного призначення судового контролю – захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, він також сприяє ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень і забезпеченню оптимальних умов для відправлення правосуддя. Остання мета найбільше характеризує основне призначення і сутність судового контролю у досудовому розслідуванні. Дане концептуальне положення не тільки вказує на контрольний характер судової діяльності у досудовому розслідуванні, але й на взаємозв'язок останньої з подальшим судовим розглядом [14, с. 253].

Запровадження судового контролю у досудовому розслідуванні викликало поживавлену дискусію серед вчених-правознавців і практиків про співвідношення у досудовому розслідуванні функцій прокурора і слідчого судді [15, с. 20].

Розглядуване питання не є новим для України, бо Статутом кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. для забезпечення законності при розслідуванні злочинів були запроваджені як прокурорський нагляд, так і судовий контроль. Прокурорський нагляд здійснювався у вигляді постійного спостереження за слідством на місці його проведення у формі надання слідчому пропозицій, обов'язкових для виконання. Судовий же контроль здійснювався у формі надання слідчому дозволу на проведення деяких слідчих дій, а також у формі розгляду скарг на його (слідчого) дії, а також розгляду заяв про відводи слідчих [12, с. 160].

При цьому, судовий контроль носив епізодичний характер і не міг замінити постійнодіючого прокурорського нагляду.

У період радянської доби український законодавець відмовився від судового контролю і надав прокурорському нагляду у досудовому розслідуванні тотального характеру.

Після розпаду СРСР і появою на його території самостійних і незалежних демократичних держав, в Україні почав відроджуватися судовий контроль у досудовому

розслідуванні, що сприяло реалізації курсу на демократизацію українського кримінального процесуального законодавства.

У процесуальній літературі виділяються такі характерні риси судового контролю: 1) суд під час досудового провадження впливає на вирішення питань, пов'язаних з реалізацією кримінальної відповідальності, запобігаючи домінуванню сторони переслідування; 2) здійснюється незалежним, неупередженим та об'єктивним органом державної влади; 3) судді не відповідальні за якість попереднього слідства та розкриття злочинів; 4) судді професійно компетентні у питаннях законодавства.

Задля повноти дослідження варто зауважити, що ідея судового контролю зазнала також і критики. Висловлено думку, що оскарження всіх процесуальних дій (бездіяльності) і рішень посадових осіб, що провадять розслідування справи, паралізувало б роботу останніх, водночас особа, щодо якої порушено кримінальну справу, «має перспективу судового захисту», оскільки «рано чи пізно справа буде розглянута судом» [10, с. 43]. На думку ж В.Г. Глебова, на стадії попереднього розслідування саме прокурор повинен стати нейтральним арбітром, який наглядає за дотриманням законності [1, с. 137]. Судовий контроль стосується вирішення питань, пов'язаних із відкриттям кримінального провадження, визнанням особи потерпілою, проведенням слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванням заходів процесуального примусу, обмеженням права приватної власності, а також багатьох інших принципових для кримінального провадження питань. А тому *відстрочення контролю з досудового розслідування аж до судового провадження* може бути: а) безрезультатним, бо, наприклад, втрачено докази, відтак вже немає необхідності проводити слідчі (розшукові дії) за клопотанням сторони захисту; б) запізнілим, коли, наприклад, до підозрюваного безпідставно застосовано запобіжний захід, проте права його буде відновлено лише через значний проміжок часу в ході судового провадження. Тому судовий контроль у багатьох випадках є

оперативнішим та ефективнішим за контроль в стадії судового провадження.

Згідно п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК судовий контроль здійснюється за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Ця ознака є частиною визначення слідчого судді і, як видається, вона і є метою судового контролю. Мета судового контролю виступає одночасно як спосіб здійснення органами досудового розслідування та прокурором своїх повноважень, а також як результат їхньої процесуальної діяльності. Якщо порушено хоча б одну із цих складових, тоді слідчий суддя одержує право втрутитися у процесуальну діяльність слідчого, прокурора з метою узгодження її з названими вище складовими, тобто реалізувати надані йому процесуальним законом повноваження задля відновлення вже порушених прав, свобод та інтересів відповідних осіб.

Ще однією ознакою судового контролю є його форма. Д.В. Філін розмежовує подальший судовий контроль за вже прийнятими органом дізнання, слідчим або прокурором процесуальними рішеннями [11, с. 64] та функцію забезпечення судом законності обмеження конституційних прав громадян, яка полягає у прийнятті самостійного рішення про провадження відповідних слідчих дій, що обмежують конституційні права громадян. В.О. Лазарева виділяє попереджувальний (попередній, превентивний) та відновлюючий (наступний), що спрямовані відповідно на запобігання порушенню права та на захист вже порушеного права [8, с. 104]. А.І. Макаркін зазначає, що санкціонування може виступати способом реалізації обох видів судового контролю, а оскарження є способом реалізації відновлюючого виду судового контролю [9, с. 125-126]. М.О. Колоколов виокремлює звичайний (ординарний) відкладений судовий контроль (що здійснюється під час судового розгляду справи по суті. – В.Ю.) та оперативний (екстраординарний) судовий контроль, який носить правозабезпечувальний характер щодо звичайного (ординарного) відкладеного та не може замінити його [4, с. 15].

Наведену класифікацію варто уточнити. Судовий контроль у традиційному розумінні, що стосується лише досудового розслідування, є *поточним судовим контролем*, який здійснює

слідчий суддя. У теорії кримінального процесу виділяється також і *відкладний судовий контроль*, який здійснюється вже судом на наступних стадіях кримінального провадження та є необмеженим порівняно із поточним. Згідно ч.2 ст.303 КПК скарги на інші рішення, дії, бездіяльність слідчого або прокурора підлягають розгляду в ході підготовчого провадження у суді. Ще цей вид судового контролю у теорії характеризують як *необмежений*, тоді ж як розгляд скарг слідчим суддею є *обмеженим* судовим контролем, оскільки процесуальним законом визначене коло рішень, дій та бездіяльності, що підлягають оскарженню (ч.1 ст.303 КПК), хоча в частині видів бездіяльності слідчого, прокурора цей перелік не є вичерпним.

Важливою ознакою інституту судового контролю є *наявність суб'єкта його здійснення* у контексті процесуального статусу, яким такого суб'єкта наділено в межах певної моделі судового контролю.

Компетенція слідчого судді в Україні поширюється лише на стадію досудового розслідування, оскільки згідно ч.2 ст.303 КПК скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора (ніж зазначені у ч.1 ст.303 КПК. – В.Ю.) не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді. Таким судом згідно п.22 ч.1 ст.3 КПК є районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження.

Правовий статус слідчого судді зумовлений двома факторами: 1) він є професійним суддею, тобто на нього поширюється дія відповідних положень Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3]; 2) оскільки слідчий суддя є суб'єктом винятково кримінального судочинства, його процесуальний статус визначається різними нормами КПК. У світлі останньої тези В.В. Косов вважає недоліком відсутність у процесуальному законі окремого положення, що б визначило процесуальний статус слідчого судді, та запропонував проект такої статті, хоча і формулює її невичерпно [6, с. 81-82]. Така ситуація не впливає на здійснення

своїх повноважень слідчими суддями, як і судом під час судового провадження, процесуальний статус якого так само врегульований різними нормами, а закріпити у одній статті вичерпний перелік прав та обов'язків слідчого судді вкрай складно, що пояснюється різноплановістю його процесуальної діяльності.

В Україні слідчий суддя обмежений лише здійсненням судового контролю, тоді як у Франції він додатково здійснює функцію нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, тобто зазначені правові моделі концептуально відрізняються. Враховуючи викладене, варто погодитися із висновком К.Г. Горелкіної, що континентальна модель інституту слідчих суддів, до якої належить і українська модель, на відміну від англосаксонської, «характеризується тим, що слідчий суддя наділений досить широкими повноваженнями саме на досудовому провадженні» [2, с. 18].

Як видається, запровадження інституту слідчого судді в Україні є позитивним кроком. Проте справа зовсім не у назві цього суб'єкта, який у різних державах називається по-різному, хоча часто виконує і схожі функції, а саме у його сутності. *Потенціал слідчого судді* зумовлюється такими чинниками: 1) організаційною, матеріальною та процесуальною самостійністю від інших органів державної влади, від сторін провадження, відтак він не відповідає за стан боротьби зі злочинністю; 2) він здійснює свої повноваження постійно, адже обирається на тривалий строк (згідно ч.5 ст.21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» — на строк не більше трьох років з можливістю повторного переобрання), чим забезпечується його висока фаховість та значний досвід здійснення судового контролю; 3) здійснення ним повноважень із судового контролю враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення (ч.5 ст.21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), а тому він володіє також і часовим ресурсом, що позитивно впливає на якість судового контролю; 4) згідно ч.1 ст.76 КПК, якщо він брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, він не має права брати участі у цьому ж провадженні у суді будь-якої інстанції, а тому у майбутньому не буде у будь-який спосіб зобов'язаний

власними рішеннями, що робить його незалежнішим та дозволяє якомога якісніше здійснювати свої повноваження; 5) саме суд є авторитетом, покликаним вирішувати різноманітні правові спори, тому його остаточне рішення, як нейтрального арбітра, повинно задовольнити як органи державної влади, так і інших суб'єктів кримінального провадження.

Наведені якості не притаманні ні відомчому контролю, ні прокурорському нагляду за законністю та обґрунтованістю рішень, дій та бездіяльності органів досудового розслідування, тому, не применшуючи їх значення, слід зауважити, що слідчий суддя під час вирішення спірного питання спиратиметься на обставини провадження та закон, тоді як, наприклад, прокурор керуватиметься ще й практичною доцільністю, процесуальними та відомчими інтересами, від яких складно абстрагуватися. Такий контроль є ефективним, лише якщо його результати виявляться сприятливими так само і для сторони обвинувачення, у випадку ж виникнення конфлікту інтересів зі стороною захисту, представникам останньої не варто розраховувати на захист своїх інтересів. Цими обставинами якраз і зумовлені скарги на якість та ефективність прокурорського нагляду та відомчого контролю, яких до введення інституту слідчого судді ставало щораз більше. Тому об'єктивність здійснюваного представником сторони обвинувачення контролю є під великим питанням. Ще одним аспектом є те, що дієвий судовий контроль є свого роду основою для швидкого та ефективного судового провадження, а відтак сприяє економії часового та матеріального ресурсів. Підсумовуючи сказане, є усі підстави розраховувати на ефективність функціонування інституту слідчого судді.

Вищенаведені погляди на риси судового контролю розкривають різні його особливості, а тому підлягають врахуванню при визначенні цього поняття. Базуючись на запропонованих наукових позиціях, варто виокремити наступні ознаки інституту судового контролю: *процесуальна мета - перевірка дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні; здійснення спеціальним суб'єктом - слідчим суддею; визначеність меж*. Проте цих ознак недостатньо для комплексного розуміння судового контролю як

процесуального явища. З цією метою необхідно виділити ще й такі ознаки: *законодавчо регламентована діяльність, наявність процесуальної підстави та непередумованість*. Зупинімося детальніше на аналізі кожної із них:

1) *Законодавчо регламентована діяльність*. Судовий контроль не може відбуватися поза активною поведінкою, як слідчого судді, так і прокурора та особи, яка подала скаргу. Ще на самому початку судовий контроль потребує активної поведінки суб'єктів провадження з метою його ініціації у формі подання клопотання, скарги (за винятком хіба що процедури, врегульованої ст.206 КПК, про яку йтиметься нижче).

Ця ознака має два аспекти. Перший полягає у тому, що будь-яка діяльність слідчого судді, як і інших суб'єктів кримінального провадження, детально регламентована законодавством. Другий аспект передбачає, що слідчий суддя, який, насамперед, є суддею, як і будь-який інший орган державної влади чи місцевого самоврядування, повинен керуватися законодавчими приписами та діяти у їх межах.

Особливо яскраво аналізована ознака проявляється у кримінальній процесуальній діяльності, яка є формалізованою та надає кримінальній процесуальній формі значення процесуальної гарантії;

2) Процесуальна мета – перевірка дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (*проаналізовано вище*);

3) *Здійснення спеціальним суб'єктом - слідчим суддею*. У зарубіжній літературі ще раніше було висловлено думку, що суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності у змагальному процесі задля вирішення конфліктної ситуації повинні звертатися до незалежного суду, для чого в кримінальне судочинство вводиться фігура спеціального судді (судового слідчого чи слідчого судді, як у Франції), який у подальшому не має права вирішувати справу по суті. Аналізу процесуального статусу слідчого судді та практичній необхідності введення у вітчизняний кримінальний процес цієї фігури присвячено увагу вище;

4) *Визначеність меж*. Раніше зауважено, що контрольна діяльність слідчого судді є обмеженою у розумінні кола рішень,

дій, бездіяльності, які підлягають оскарженню. Наприклад, слідчим суддею відмовлено у задоволенні скарги потерпілого на постанову прокурора про скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження в частині кваліфікації кримінального правопорушення та зобов'язання прокурора притягнути особу до кримінальної відповідальності, оскільки оцінка цих обставин виходить за межі приписів ч. 1 ст. 303 КПК, водночас констатовано відсутність інших порушень порядку досудового розслідування. Не всі рішення, які підлягають оскарженню, чітко названі процесуальним законом, відтак для їх виокремлення слід звернутися до відповідних положень КПК, законів та підзаконних нормативно-правових актів. Те ж саме стосується дій та бездіяльності, які можуть стати предметом розгляду слідчим суддею.

Висновки. Судовий контроль за досудовим розслідуванням — це законодавчо регламентована, непередіудіціална діяльність, здійснювана за наявності процесуальної підстави у визначених межах спеціальним суб'єктом - слідчим суддею з метою перевірки дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Література:

1. Глебов В.Г. Состязательность в механизме уголовно-процессуального доказывания при производстве следственных действий [Текст] / В.Г. Глебов // Проблемы состязательного правосудия : сб. науч. тр. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2005. – 204 с.

2. Горелкіна К.Г. Особливості процесуального статусу слідчого судді: порівняльний аналіз [Текст] / К.Г. Горелкіна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 14–19.

3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : чинне законодавство станом на 30.09.2016.: (ОФЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 144 с. – (Закони України).

4. Колоколов Н.А. Оперативный судебный контроль в уголовном процессе [Текст] / Н.А. Колоколов. – М. : Издательская группа «Юрист», 2008. – 416 с.

5. Конституція України: чинне законодавство: Офіц. текст.-К.: Алерта, 2016.-80 с.

6. Косов В.В. Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Косов Владислав Васильович. – Одеса, 2012. – 220 с.

7. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково – практичний коментар. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка – Вид. Третє, перероблене та доповнене – К.: «Юристконсульт», КНТ. – 2006. – 890 с.

8. Лазарева В.А. Право на судебную защиту и проблемы его реализации в досудебном производстве по уголовному делу [Текст] : монография / В.А. Лазарева. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 168 с.

9. Макаркин А.И. Состязательность на предварительном следствии [Текст] / А.И. Макаркин / науч. ред. докт. юрид. наук, профессор В.В. Вандышев. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 265 с.

10. Маляренко В. Межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи [Текст] / В. Маляренко, П. Пилипчук // Право України. – 2001. – № 4. – С. 40–44.

11. Філін Д. Функції суду в досудових стадіях кримінального процесу [Текст] / Д. Філін // Право України. – 2005. – № 1. – С. 63–65.

12. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства [Текст] : в 2 т. / И.Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург : Издательство «Альфа», 1996. Т. 1. – Санкт- Петербург, 1996. – 552 с.

13. Юрчишин В. М. Прокурор у досудовому розслідуванні: сучасні теоретико-прикладні проблеми : монографія / В. М. Юрчишин. – Чернівці : Технодрук, 2016. – 300 с.

14. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: Монографія. – Чернівці, «Видавничий дім «РОДОВІД», 2013. – 308 с.

15. Юрчишин В. М. Взаємовідносини прокурора із захисником у досудовому розслідуванні за новим КПК України / В.М. Юрчишин // Адвокат. – 2012. – № 9. – С. 19-22.

VII. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО

УДК 342.4

Кагадій М. І.,

канд. юрид. наук, старший науковий співробітник,
завідувач кафедри господарського права
факультету підприємництва та права
Київського національного університету
технологій та дизайну

ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ ТА ВВЕДЕННЯ В ДІЮ КОНСТИТУЦІЙ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН БЛИЗЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ

В статті досліджуються порядок прийняття та введення в дію конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя. Аргументується позиція автора щодо прийняття конституцій країн близького зарубіжжя. Порівнюються різні способи введення в дію конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: прийняття конституцій зарубіжних країн, введення в дію конституцій близького зарубіжжя, суб'єкти прийняття конституцій близького зарубіжжя, способи введення в дію конституцій близького зарубіжжя.

В статье исследуются порядок принятия и введения в действие конституций зарубежных стран ближнего зарубежья. Аргументируется позиция автора относительно принятия конституций стран ближнего зарубежья. Сравниваются различные способы введения в действие конституций зарубежных стран ближнего зарубежья. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: принятие конституций зарубежных стран, введение в действие конституции ближнего зарубежья,

субъекты принятия конституций ближнего зарубежья, способы введения в действие конституции ближнего зарубежья.

The article examines the procedure for the adoption and enactment of the constitutions of foreign countries of the near abroad. Discusses the author's position on the adoption of the constitutions of neighboring countries. Compares various ways of introduction of the constitutions of foreign countries of the near abroad. Offers conclusions and recommendations.

Keywords: adoption of the constitutions of foreign countries, the introduction of the Constitution of the neighboring countries, the subjects of the adoption of the constitutions of neighboring countries, ways of entry into force of the Constitution abroad.

Постановка проблеми. Проблема прийняття та введення в дію конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя постійно знаходиться у полі зору науковців і має важливе теоретичне і практичне значення в науці конституційного права. Проводяться дослідження порядку підготовки і прийняття, способів введення в дію конституцій зарубіжних країн. Порядок прийняття та введення в дію конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя поки що ніким не досліджувалися.

Аналіз дослідження даної проблеми. Окремі аспекти проблеми висвітлюються різними авторами в монографіях, підручниках, посібниках, наукових статтях, доповідях і повідомленнях. Серед них праці: В.М. Бесчасного, В.В. Кравченка, А.Ю. Олійника, С.М. Панкова, В.М. Суботіна, О.В. Філонова, О.Ф. Фрицького та інших, в яких досліджувалися конституції зарубіжних країн, їх порядок прийняття і введення в дію.

Метою дослідження є порядок прийняття, введення в дію та внесення змін до конституцій країн близького зарубіжжя.

Відповідно до мети задачами даного дослідження є: а) аналіз праць авторів щодо порядку прийняття конституцій зарубіжних країн; б) характеристика порядку прийняття конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя; в) способи введення в дію та зміни конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя; г) висновки і рекомендації.

Виклад основного матеріалу. В зарубіжних країнах існує декілька способів порядку прийняття та введення в дію конституцій. Прийняття конституції треба розуміти як комплексний процес глибокого політико-юридичного значення, процес у якому можна точно виділити щонайменше такі елементи: а) ситуації, при яких приймається нова конституція; б) ініціатива прийняття конституції; в) компетентний орган (конституційний або установча влада); г) способи прийняття. Автори навчального посібника за редакцією В.М. Бесчасного наголошують на тому, що право на прийняття першої або нової писаної конституції, іменоване в літературі установчою владою, може бути здійснене представницькою установою, виборчим корпусом і виконавчою владою. Ці три основних способи прийняття писаної конституції можуть бути застосовані як у чистому вигляді, так і в різного роду сполученнях. Конституція набирає чинності з моменту, що зазначений у її заключних положеннях або, рідше, у супровідному особливому законі. Перехідні положення конституції можуть передбачати, що окремі її норми починають застосовуватися пізніше – зазвичай після настання якої-небудь події (виборів та ін.) [1]. Автори підручника з актуальних проблем конституційного права України за редакцією А.Ю.Олійника підкреслюють, що світова і європейська практика розрізняє декілька видів суб'єктів прийняття конституцій. Серед них: а) народ конкретної країни; б) представницькі органи країни; в) глави держав; г) глави виконавчої влади [2, с. 69]. Цікавою, відносно прийняття конституцій зарубіжних країн, є позиція авторів підручника з конституційного права зарубіжних країн за редакцією В.О.Ріяки, які виділяють демократичний і недемократичний шлях прийняття конституцій зарубіжних країн. Демократичними способами, на їх думку, є прийняття конституцій установчими зборами, референдумом, парламентами конкретних країн світу. Серед недемократичних способів вони виділяють октройовані (подаровані) конституції зарубіжних країн [3, с. 19-21].

О.Ф. Фрицький робить висновок про те, що проект конституції, як свідчить світова практика, розробляється

місцевими органами влади (США), установчими зборами, конституційними комітетами або самим парламентом. Щодо способів прийняття конституції, на його думку, світова практика виробила чотири основні: ратифікація проекту місцевих органів влади, прийняття конституції парламентом, установчими зборами і референдумом. Найбільш демократичним, на його думку, є спосіб прийняття Основного Закону країни шляхом проведення референдуму [4, с. 78-79].

О.В. Совгіря і Н.Г. Шукліна розрізняють такі способи прийняття конституцій: 1) октроювання – дарування одностороннім актом глави держави (монарха) або метрополіями своїм колоніям; 2) прийняття як результат договору – договори між монархом і виборним органом (іноді це був договір між державами); 3) народні – приймаються парламентом, установчими зборами чи затверджуються референдумом

Вони розрізняють способи зміни конституцій: 1) гнучкий – за якого зміни до конституції вносяться шляхом прийняття звичайного закону; 2) жорсткий – коли поправки до конституції вносяться у більш складному порядку, ніж видання звичайного закону. Серед жорстких конституцій О.В. Совгіря і Н.Г. Шукліна виділяють: а) власне жорсткі, до яких належать конституції, котрі змінюються парламентом одного й того самого скликання кваліфікованою більшістю голосів в палаті або палатах, та конституції, що змінюються повторним голосуванням через певний строк але парламентом того самого скликання; б) особливо жорсткі – це конституції зміни до яких затверджуються на референдумі, парламентом наступного скликання, органами суб'єктів федерації або шляхом застосування інших процедур, що ратифікують зміни. Конституції, в яких усі частини змінюються по різному, називають конституціями змішаного типу. О.В. Совгіря і Н.Г. Шукліна розглядають два види перегляду конституцій: 1) повний, що може здійснюватися: а) шляхом прийняття нової конституції, відповідно до правил, передбачених попередньою конституцією; б) шляхом прийняття нової редакції конституції зі збереженням її колишньої дати; 2) частковий, коли відбувається заміна, виключення або доповнення тексту

конституції, що не стосується положень, які утворюють її концептуальну основу [5, с. 62-64].

В.В. Кравченко називає три основні способи прийняття конституцій країн світу: а) шляхом референдуму; б) представницькими органами; в) главою держави чи виконавчої влади. Крім основних способів В.В.Кравченко підкреслює і деякі специфічні способи прийняття конституцій зарубіжних країн, а саме: а) вищим керівним органом правлячої партії (Ангола 1975 р.); б) окремими видатними політичними діячами тощо [6, с. 62-63].

Узагальнюючи вище приведений аналіз праць вчених щодо порядку підготовки проєктів, прийняття і введення в дію конституцій зарубіжних країн світу можна зробити деякі висновки: 1) розглядаються різні способи підготовки, прийняття і введення в дію конституцій зарубіжних країн світу; 2) серед способів підготовки і прийняття конституцій зарубіжних країн автори виділяють: а) народний (парламент, установчі збори, референдум); б) договірний; в) октройований; г) вищим керівним партійним органом; 3) введення в дію конституцій зарубіжних країн, на думку авторів, можливе такими способами: а) вказівками у прикінцевих чи перехідних положеннях тексту конституції; б) у спосіб, що закріплюється у спеціально прийнятому законі для введення конституції в дію; 4) внесення до конституцій змін, на думку авторів, можливе такими способами: а) парламентом одного й того самого скликання кваліфікованою більшістю голосів в палаті або палатах, повторним голосуванням через певний строк але парламентом того самого скликання; б) затвердження змін на референдумі або парламентом наступного скликання, або органами суб'єктів федерації, або шляхом застосування інших процедур, що ратифікують зміни.

Порядок підготовки, прийняття, введення в дію та внесення змін в конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя має деякі особливості. Серед нині діючих конституцій країн близького зарубіжжя слід проаналізувати порядок підготовки, прийняття, введення в дію та внесення змін конституцій: а) Білорусії, Молдови, Росії, України; б) Естонії,

Латвії, Литви; в) Азербайджану, Вірменії, Грузії; г) Казахстану, Киргизії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану. Ми зупинимося на характеристиці конституцій республік: а) Білорусії; б) Молдови; в) Росії; г) України.

Конституція Республіки Білорусь була ухвалена 15 березня 1994 року і сьогодні діє з доповненнями за результатами референдумів 24 листопада 1996 року та 17 жовтня 2004 року. Підготовку проекту Конституції Республіки Білорусь здійснила Конституційна комісія, яка була утворена Верховною Радою Республіки Білорусь 22 червня 1990 року. Після майже чотири річної підготовки проекту, конституція була прийнята 15 березня 1994 року Верховною Радою Республіки Білорусь. В той же день було прийнято конституційний закон про введення в дію Конституції Республіки Білорусь. 28 березня 1994 р. названий закон був підписаний, а 30 березня 1994 р. текст Конституції було опубліковано в республіканських газетах і з цього дня вона набрала чинності у відповідності з ст. 141. В Законі було закріплено положення про те, що в день вступу в силу Конституції Республіки Білорусь припиняється дія статей Конституції Республіки Білорусь 1978 року з наступними змінами та доповненнями, якщо інше не передбачено цим Законом, а також Закону Республіки Білорусь від 25 серпня 1991 року "Про надання статусу конституційного закону Декларації Верховної Ради Республіки Білорусь про державний суверенітет Республіки Білорусь". Зміни і доповнення до конституції приймаються Парламентом за ініціативи Президента або не менше 150 тисяч громадян Білорусії, що мають право голосу. Закон про внесення змін і доповнень до конституції приймається після двох обговорень в Парламенті з проміжком не менше трьох місяців, якщо у кожній палаті проголосує не менше двох третіх депутатів від їх повного складу. Внесення змін у розділи перший «Основи конституційного ладу», другий «Особа, Суспільство, Держава», четвертий «Президент, Парламент, Уряд, Суд», восьмий «Дія Конституції Республіки Білорусь і порядок її змін» можливе лише шляхом референдуму [7].

Підготовку проекту Конституції Республіки Молдова здійснила Конституційна комісія. Конституція Республіки

Молдова (далі Конституція) була прийнята 29 липня 1994 року і набула чинності 27 серпня 1994 р. та діє в редакції Законів Республіки Молдова від 19.07.1996 р. №957-XIII, 05.07.2000 р. №1115-XIV, 12.07.2001 р. №351-XV, 21.11.2002 р. №1469-XV, 21.11.2002 р. №1470-XV, 21.11.2002 р. №1471-XY, 25.07.2003 р. №344-XV, 29.06.2006 р. №185-XVI, 25.11.2016 р. № 256. В заключних та перехідних положеннях закріплено, що разом з набуття чинності Конституції Республіки Молдова втрачає чинність Конституція Республіки Молдова від 15 квітня 1978 року з усіма внесеними в неї змінами та доповненнями. Порядок перегляду Конституції закріплюється в розділі шостому. Ініціатива перегляду Конституції належить: а) не менше 200000 громадян Республіки Молдова, що мають виборчі права; б) не менше ніж одній третині депутатів Парламенту; в) Уряду. На проект конституційного закону має бути висновок Конституційного суду, прийнятий не менше ніж чотирма суддями (ст. 141). Положення про суверенний, незалежний і унітарний характер держави, а також про її постійний нейтралітет можуть бути переглянуті лише при їх схваленні шляхом референдуму більшістю громадян, включених у виборчі списки. Не допускається перегляд, наслідком якого було б скасування основних прав і свобод громадян або гарантій. Конституція не може бути переглянута під час надзвичайного, осадного та воєнного стану (ст. 142). Парламент має право прийняти закон про внесення змін до Конституції не раніше шести місяців після подання відповідної пропозиції. Закон приймається двома третинами голосів депутатів. Якщо протягом року після подання пропозиції про внесення змін до Конституції Парламент не прийняв відповідний конституційний закон, пропозиція вважається такою, що втратив чинність (ст. 143) [8].

16 червня 1990 р. Перший З'їзд народних депутатів РРФСР утворив Конституційну комісію, яка підготувала проект Конституції Росії. Ще один проект Конституції Росії був підготовлений Конституційною нарадою, яку утворив Президент РФ Б.М. Єльцин. В результаті співпраці був створений єдиний проект Конституції Російської Федерації. 15 жовтня 1993 р. Президент Російської Федерації Б.М. Єльцин

підписав Указ про всенародне голосування за проект Конституції РФ. Голосування відбулося 12 грудня 1993 р. За прийняття Конституції РФ проголосувало 58,43%, проти — 41,57%. Нова Конституція РФ була прийнята і вступила в дію з дня її опублікування 25 грудня 1993 року. День всенародного голосування 12 грудня 1993 вважається днем прийняття Конституції Російської Федерації. Одночасно була припинена дія Конституції (Основного Закону) Російської Федерації — Росії, прийнятої 12 квітня 1978 року, з наступними змінами та доповненнями (ст. 1 Прикінцевих та перехідних положень).

Глава 9 Конституції РФ закріплює порядок внесення конституційних поправок та перегляд її положень. Так, пропозиції про поправки та перегляд положень Конституції Російської Федерації можуть вносити Президент Російської Федерації, Рада Федерації, Державна Дума, Уряд Російської Федерації, законодавчі (представницькі) органи суб'єктів Російської Федерації, а також група чисельністю не менше однієї п'ятої членів Ради Федерації або депутатів Державної Думи (ст. 134). Положення глав 1, 2 і 9 Конституції Російської Федерації не можуть бути переглянуті Федеральними Зборами. Якщо пропозицію про перегляд положень глав 1, 2 і 9 Конституції Російської Федерації буде підтримано трьома п'ятими голосів від загального числа членів Ради Федерації і депутатів Державної Думи, то відповідно до федерального конституційного закону скликаються Конституційні Збори. Конституційні Збори або підтверджують незмінність Конституції Російської Федерації, або розробляють проект нової Конституції Російської Федерації, який приймається Конституційними Зборами двома третинами голосів від загальної кількості їх членів або виноситься на всенародне голосування. При проведенні всенародного голосування Конституція Російської Федерації вважається прийнятою, якщо за неї проголосувало більше половини виборців, які взяли участь в голосуванні, за умови, що в ньому взяло участь більше половини виборців (ст. 135). Поправки до глав 3–8 Конституції Російської Федерації приймаються в порядку, передбаченому для прийняття федерального конституційного закону, і вступають в силу після їх схвалення органами законодавчої

влади не менше ніж двох третин суб'єктів Російської Федерації (ст. 136). Зміни до статті 65 Конституції Російської Федерації, що визначає склад Російської Федерації, вносяться на підставі федерального конституційного закону про прийняття в Російську Федерацію і утворення в її складі нового суб'єкта Російської Федерації, про зміну конституційно-правового статусу суб'єкта Російської Федерації. У разі зміни найменування республіки, краю, області, міста федерального значення, автономної області, автономного округу нове найменування суб'єкта Російської Федерації підлягає включенню до статті 65 Конституції Російської Федерації (ст. 137) [9].

Конституція України була прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року і в цей день набула чинності відповідно до ст. 160. Вона діє зі змінами, внесеними згідно із Законами № 2222-IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст.44 № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, № 10, ст.68 № 586-VII від 19.09.2013, ВВР, 2014, № 11, ст.142 № 742-VII від 21.02.2014, ВВР, 2014, № 11, ст.143 № 1401-VIII від 02.06.2016, ВВР, 2016, № 28, ст.532. Закон України № 2222-IV від 08.12.2004 визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30.09.2010 у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття. Положення Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України № 2222-IV від 08.12.2004, № 2952-VI від 01.02.2011, № 586-VII від 19.09.2013, визнано такими, що є чинними на території України Постановою Верховної Ради України № 750-VII від 22.02.2014 [10].

Автори підручника «Актуальні проблеми конституційного права України» вважають, що “новітній конституційний процес в Україні можна умовно поділити на чотири основні етапи. Перший етап (24.08.1991 р. – 26.10.1993 р.) пов'язаний з розробкою Концепції нової Конституції України та трьох проектів Основного Закону; другий етап (20.09.1994 р. –

08.06.1995 р.) знаменується прийняттям Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом про організацію державної влади та місцевого самоврядування; третій етап (19.06.1995 р. – 28.06.1996 р.) характеризується введенням в дію нової Конституції України; четвертий етап (28.06.1996 р. – до т.ч.) – конституційна реформа ведеться в напрямку втілення конституційних засад у державне та суспільне життя” [2, с. 64]. Порядок внесення змін до Конституції України урегульовано в розділі XIII. Так, законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (ст. 154). Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України", попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України (ст.155). Законопроект про внесення змін до розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України" подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України. Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання (ст. 156). Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Конституція України не може бути змінена в умовах

воєнного або надзвичайного стану (ст. 157). Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту. Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України (ст. 158). Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції (ст. 159) [10].

Висновки. Отже, порядок підготовки і прийняття Конституції України, введення її в дію і внесення до неї змін має свої особливості. Підсумовуючи досліджене зробимо деякі висновки і рекомендації. 1. Вчені-конституціоналісти розглядаються різні способи: 1) підготовки, прийняття конституцій зарубіжних країн світу: а) народний (парламент, установчі збори, референдум); б) договірний (монарх, виборний орган); в) октройований (дарований монархом, метрополією, вищим партійним органом); 2) введення в дію конституцій зарубіжних країн світу: а) вказівками у прикінцевих чи перехідних положеннях тексту конституції; б) у спосіб, що закріплюється у спеціально прийнятому законі для введення конституції в дію; 3) внесення до конституцій змін: а) парламентом одного й того самого скликання кваліфікованою більшістю голосів в палаті або палатах, повторним голосуванням через певний строк але парламентом того самого скликання; б) затвердження змін на референдумі або парламентом наступного скликання, або органами суб'єктів федерації, або шляхом застосування інших процедур, що ратифікують зміни.

2. Порядок прийняття, введення в дію та внесення змін до конституцій республік Білорусь, Молдова, Російської Федерації та України має певні особливості: а) різні етапи підготовки проектів конституції; б) різні способи прийняття конституцій (парламентський, референтний); в) різні способи введення в дію

конституцій (в день прийняття, в день оприлюднення); різні способи внесення змін.

3. Імплементация пропозицій при подальшому удосконаленні конституційного процесу щодо внесення змін і доповнень до конституцій сприятиме ефективності конституційного регулювання в країнах близького зарубіжжя.

Література:

1. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Панков; За ред. В.М.Бесчасного. – К.: Знання, 2007. – 467 с.
2. Актуальні проблеми конституційного права України [текст] : підручник / за заг. ред. професора Олійника А.Ю. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 554 с.
3. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О. Ріяка (керівник авт. кол.), В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін.; За заг. ред. В.О. Ріяки. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 512 с.
4. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник / О.Ф.Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
5. Совгиря О.В. Конституційне право України: Навч. посібник / О.В.Совгиря, Н.Г. Шукліна. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
6. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник / В.В. Кравченко. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К.: Атіка, 2004. – 512 с.
7. Конституція Республіки Білорусь 1994 р. Електронний доступ: <http://www.tamby.info/zakon/konstitutsiya.htm>.
8. Конституція Республіки Молдова 1994 р. Електронний доступ: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3249.
9. Конституція Російської Федерації 1993 р. Електронний доступ: <http://vladrieltor.ru/constitution>.
10. Конституція України 1996 р. Електронний доступ: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>

VIII. РЕЦЕНЗІЇ

Котюк І.І.,

д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ В.М. ЮРЧИШИНА “ПРОКУРОР У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ”

Непослідовність та суперечливість положень Конституції України як щодо організації державної влади в Україні в цілому, так і місця в її системі органів, які беруть участь у здійсненні судочинства, зумовили те, що згідно з її нормами, прокуратура України виявилась поза системою органів державної влади, оскільки, всупереч здоровому глузду, вона не належить ні до законодавчої, ні до виконавчої, ні до судової гілок влади.

Що ж до фактичної участі державних органів у здійсненні судочинства, то виявилось, що у цій діяльності беруть участь як органи, які належать до різних гілок влади, що суперечить конституційному принципу її поділу, так і органи, які не належать до жодної з гілок влади.

Проте правовий статус прокуратури в Україні виявився ще складнішим, внаслідок непослідовності та суперечливості ідеології та практики судово-правової реформи, внаслідок якої вона фактично традиційних повноважень позбавлена, а згідно зі змінами внесеними до Конституції України у червні 2016 р., тепер на прокуратуру покладається: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та нагляд за негласними й іншими слідчими і розшуковим діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Що ж до інших повноважень прокуратури, які вона на даний час фактично виконує, то вони передбачені лише перехідними положеннями Конституції України, а це означає, що є тимчасовими.

Як наслідок, на сьогоднішній день і правовий статус, і функції прокуратури стали настільки оновленими, що традиційним уявленням про них, які десятиліттями формувались у національній юридичній науці, не відповідають. А з іншого боку, відсутні і дослідження, які б орієнтували на належні аргументи щодо і її сучасного статусу, і перспектив розвитку.

Відсутні й роботи, які могли б бути і методологічними орієнтирами в теорії і методичними рекомендаціями у практиці прокурорської діяльності.

Все це свідчить про те, що дослідження проблем, пов'язаних з діяльністю прокуратури в сучасних умовах і, насамперед, з діяльністю, спрямованою на організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, є надзвичайно актуальними. А якщо так, то це дає підстави для висновку і про актуальність монографічного дослідження, проведеного В.М. Юрчишиним, присвяченого саме теоретико-прикладним проблемам, пов'язаним з діяльністю прокурора у досудовому розслідуванні.

Зокрема, оскільки автором у роботі насамперед розглянуто проблеми, пов'язані зі зміною парадигми судочинства в Україні, серед яких увага приділена: 1) вихідним засадам кримінального провадження як окремого виду державно-правової діяльності; 2) правовим основам кримінального провадження; 3) змісту і нормативному забезпеченню досудового розслідування як стадії кримінального провадження; то саме з урахуванням цих методологічних підходів ним і розкрито і як основні напрями діяльності прокурора у досудовому розслідуванні, яким присвячено другий розділ роботи, так і питання взаємодії прокурора з іншими учасниками досудового розслідування, що є змістом третього розділу роботи.

Саме це дає підстави для висновку, що структурно робота Юрчишина В.М. побудована вдало, а розгляд змістовних проблем, розкритих через призму функцій прокурора у кримінальному процесі став продуктивним.

При проведенні дослідження автором вміло застосована низка як загальнонаукових, так і спеціально-наукових методів.

Зокрема, позитивним у роботі є те, що розгляд кожного питання автор супроводжує історичним екскурсом у причини та особливості виникнення явищ, що є його змістом, етапи їх розвитку та проблемні аспекти, на основі чого і вносить пропозиції, спрямовані на вдосконалення і теорії прокурорської діяльності, і законодавства, яким регламентовані зазначені відносини, і практики цих відносин.

Позитивним у роботі є й те, що теоретична аргументація автора базується на значному емпіричному матеріалі.

На особливу увагу заслуговують висновки автора, щодо:

1) непослідовності законодавця у правовій регламентації сучасного судочинства, наслідком якої є те, що зазначена діяльність здійснюється державними органами, які належать до різних гілок влади, що суперечить принципу її потрібного поділу (с. 20-21);

2) того, що на слідчого, покладена функція обвинувачення, внаслідок чого він не може бути об'єктивним в ході проведення розслідування (с. 22);

3) того, що слідчий фактично перебуває у повній залежності з одного боку, від керівника слідчого підрозділу, а з іншого — від прокурора (с. 24-43);

4) слушною є пропозиція автора щодо ухвалення закону про досудове слідство (с. 38-46);

5) обґрунтування того, що прокурорський нагляд і процесуальне керівництво є різними функціями у кримінальному процесі (с. 107-115);

6) необґрунтованого розширення прав підозрюваного (с. 142) тощо.

Слід відзначити й те, що глибині розгляду кожного аспекту досліджуваних автором проблем, і переконливості його висновків сприяли і наукова ерудиція, і величезний досвід автора, отримані як в процесі роботи в органах прокуратури, так і в ході викладацької діяльності.

Все це сприяло тому, що висновки автора відзначаються новизною і є обґрунтованими.

Результати дослідження викладені сучасною українською мовою і оформлені згідно з чинними вимогами.

Поряд з позитивними аспектами, на думку рецензента, робота виграла б, якби автор приділив уваги й сучасним повноваженням і проблемним аспектам діяльності прокурора в судовому провадженні, а також перспективам розвитку функцій прокурора у кримінальному судочинстві.

Проте зазначені міркування є лише особистими побажаннями рецензента, які жодною мірою не ставлять під сумнів якість та завершеність проведеного В.М. Юрчишиним дослідження, яке повною мірою відповідає вимогам, що ставляться до такого виду робіт.

Саме урахування викладеного, й дає підстави для загального висновку, що робота В.М. Юрчишина "Прокурор у досудовому розслідуванні: сучасні теоретико-прикладні проблеми":

1) є завершеним монографічним дослідженням за результатами якого його автором розроблено сучасну концепцію участі прокурора у досудовому розслідуванні, що є вкладом як у розвиток теорії прокурорської діяльності, так і у вдосконалення її практики;

2) заслуговує на рекомендацію її до друку.

ВІСНИК
Чернівецького факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукове видання

Видається чотири рази на рік

Випуск № 1/2017

Редактор: Ківалов С.В.

*Передрук опублікованих матеріалів здійснюється
з обов'язковим посиланням на джерело.
Відповідальність за зміст поданих до друку матеріалів
несуть автори публікацій.
Авторські права застережені.*

Папір офсетний. Формат 60х84/16.
Ум. друк. арк. 16,27. Тираж 300 прим. Зам. № 22.
Виготовник: Яворський С. Н.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ЧЦ №18 від 17.03.2009 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. 099 73 22 544.